

Erdély etnikai és felekezeti statisztikája III. Arad, Krassó-Szörény és Temes megye

Népszámlálási adatok 1869–1992 között

Összeállította Varga E. Árpád

Bevezető

A kötet táblázatai a mai Arad, Krassó-Szörény és Temes megye településeinek lélekszámadatait tartalmazzák 1869 és 1992 között – a számsorok ezen felül a mai Arad megye egyes (az egykori Partium területén található) településeinek adatait is magukban foglalják 1850-ből és 1857-ből – a lakosság anyanyelvi, nemzetiségi és/vagy felekezeti hovatartozása szerint részletezve. Az összeállítás célja a helyi nemzetiségi önismeret szolgálata, a helytörténeti kutatások, illetve az etnikus folyamatok vizsgálatának segítése az anyanyelvi, nemzetiségi és vallási adatsorok időbeni változásainak települések, települési csoportok szerinti áttekintésével és egyben láttatásával.

Az eltelt csaknem másfél évszázad során tizennégy hivatalos népesség-számbavételt és több, a népesség egészére vagy egyes csoportjaira kiterjedő összeírást hajtottak végre a jelenkori Erdély területén. A kötet ezek közül az alábbi évekre vonatkozóan tartalmaz adatokat:

Anyanyelv	Nemzetiség	Felekezet
–	1850 ^a	1850 ^a
–	–	1857 ^a
–	–	1869
1880	–	1880
1890	–	1890
1900	–	1900
1910	–	1910
–	1920 ^b	–
1930	1930	1930
.	1941	.
.	1956 ^c	–
1966	1966	–
.	1977	–
1992 ^c	1992	1992

^a Csak az egykori Partium területén.

^b Közigazgatási célú összeírás.

^c Csak községi összesítésű adatok.

A települési idősorok csoportosítása a jelenlegi – az 1992. évi népszámlálás időpontjában fennálló – közigazgatási beosztást követi. A közlés alapelemei a ma is létező települések és mindazon helységek, melyek az illető településbe beolvadtak, vagy kiváltak belőle az idők folyamán, így rájuk vonatkozóan a feldolgozott népszámlálási kötetek bármelyikében adat található. A beolvadásokra vagy kiválásokra – és esetenként az érintett települések feltűnőbb lélekszám-változásainak egyéb természetű okaira – lábjegyzetek, kereshivatkozások utalnak. A mai alsó- vagy középszintű közigazgatási egységek – községek, városok és megyei városok (municipiumok) – idősorai a település alá rendelt helységek (illetőleg egykor önállóan létezett helységréseik) adatait összegzik.

Az anyanyelvi-nemzetiségi rovatok románokat, magyarokat, németeket és egyéb nemzetiségűeket, a vallási megoszlás rovatai görögkeletieket, görög katolikusokat, római katolikusokat, reformátusokat, evangélikusokat, izraelitákat és egyéb felekezetűeket különböztetnek meg. Az egyéb etnikumokon belül a zsidók (illetve jiddisül beszélők), cigányok, ukránok, szerbek, szlovákok és bolgárok, Krassó-Szörény és Temes megyében – ahol ezt számottevőbb jelenlétük indokolja – a horvátok és csehek, az egyéb felekezetűeken belül pedig a baptisták és pünkösdisták, valamint Arad és Temes megyében az adventisták kaptak önálló rovatot. Az 1880. évi népszámlálás időpontjában a beszélni – túlnyomórészt életkoruknál fogva – nem tudókat nem sorolták be egyik nemzetiséghez sem. Ez esetben az eredeti közlést a beszélni nem tudók arányos szétosztása útján kiigazított számok követik. Az 1900. és 1910. évi népszámlálásoknak a külön nem részletezett, de jelentősebb számban összeírt anyanyelvekre, illetve felekezetekre utaló megjegyzéseit szintén beépítettük az adatsorokba. Ugyancsak szerepelnek az 1893. évi cigány-összeírás nemzetiségi hovatartozásra utaló adatai. Az 1956. évi népszámlálás anyanyelvi-nemzetiségi adatait – a városokat kivéve – településenként nem tették közzé, de tekintettel a nagy számú friss helységalakulásokra, az egyes helységek lélekszámát ez időpontban is feltüntettük.

Az anyanyelvi-nemzetiségi rovatok tartalma egyes népszámlálások eltérő kategorizálása, vagy a külön felvett adatok összevont közlése miatt nem egységes. (Néhány etnikumnál viszont – például a magyarok, németek, vagy ukránok esetében – éppen a széttördelt felvételi kategóriák utólagos egységesítése biztosítja a számadatok állagának folyamatosságát.) Az ezzel kapcsolatos tudnivalókat az alábbiak összegzik:

– a román rovat 1977-ben és 1992-ben a románok, arománok és macedorománok,

- a magyar rovat 1977-ben és 1992-ben a magyarok és székelyek,
- a német rovat 1977-ben és 1992-ben a németek, szászok és svábok,
- a horvát rovat 1890-ben és 1977-ben a horvátok és krassovánok,
- a szerb anyanyelvű rovat 1880-ban, 1977-ben és 1992-ben a szerbek és horvátok (1880-ban ideértve a krassovánokat is), 1930–1966 között a szerbek, horvátok és szlovének,
- a szerb nemzetiségű rovat 1930-ban a szerbek, horvátok és szlovének, 1956-ban és 1966-ban a szerbek, horvátok, szlovének és krassovánok,
- az ukrán rovat 1880–1910 között a rutének, 1930-ban és 1966–1992 között az ukránok és rutének, 1956-ban az ukránok, rutének és huculok,
- a szlovák rovat 1930-ban a szlovákok és csehek együttes számát tartalmazza.

Az 1992. évi népszámlálás esetében az evangélikusok rovatában az ágostai hitvallású evangélikus, illetőleg a zsinat-presbiteri evangélikus-lutheránus egyház híveinek száma – az eredeti közlésnek megfelelően – külön-külön szerepel.

Az 1869–1910. évi magyar népszámlálások a jelenlévő népesség adatait részletezik, 1890-nel bezárólag a polgári, utána az összes (polgári és katonai népességre) vonatkozóan. Az 1850. és 1857. évi osztrák, valamint a román népszámlálások részletező adatai az állandó népességre vonatkoznak. A román népszámlálások esetében ez a kategória 1977-tel kezdődően – a huzamosabb ideje távollevők le-, illetve jelenlevők hozzászámításával – gyakorlatilag a ténylegesen jelenlévő népességet fejezi ki.

A kötet Arad, Krassó-Szörény és Temes megyék sorrendjében előbb az anyanyelvi-nemzetiségi, majd a vallásfelekezeti adatokat veszi sorra. A település létrejöttével vagy megszűnésével kapcsolatos megjegyzések az anyanyelvi-nemzetiségi adatokat tartalmazó I. részben találhatóak, a felekezeti adatokat felsorakoztató II. részben nem ismétlődnek meg. A táblázatos fő részhez román-magyar és magyar-román helynévmutató járul. A hivatalos román névalakot az illető helység mai közigazgatási hovatartozásának megnevezése – a följére rendelt település neve, illetőleg a megye betűjele –, valamint esetleges beolvadásának jelölése egészíti ki. A magyar névalak többnyire az utolsó hivatalos magyar megnevezés, az 1913. évi magyar helységnévtárban foglaltaknak megfelelően. Az ezt követően alakult helységek magyar megnevezése az Erdélyi helységnévszótárban¹ található névváltozattal azonos.

A népesség számának, anyanyelvi, nemzetiségi és felekezeti összetételének alakulását 1869-től 1992-ig a három mai megye területén az 1–4. táblázat szemlélteti

1. táblázat
A népesség megoszlása anyanyelv, illetve nemzetiség szerint Arad, Krassó-Szörény és
Temes megye területén 1869–1992 között
(Százalékban)

Arad											
Év	Összesen	Román	Magyar	Német	Egyéb összesen	Zsidó, jiddis	Cigány	Ukrán	Szerb	Szlovák	Bolgár
1869a*	100,0	64,6	18,2	12,7	4,5	.	.	0,1	1,1	1,8	.
1880b	100,0	61,7	18,9	13,9	5,5	.	.	0,0	1,3	2,2	.
1890a	100,0	59,8	21,0	13,9	5,3	.	.	0,1	1,2	2,3	.
1900a	100,0	57,8	24,4	13,1	4,7	.	.	0,1	0,9	2,3	.
1910a	100,0	57,9	25,7	11,7	4,7	.	.	0,2	1,0	2,1	.
1920n	100,0	60,0	21,9	12,1	6,0	1,8
1930a	100,0	63,0	21,1	11,6	4,3	0,2	0,5	0,1	0,6	2,3	0,5
1930n	100,0	62,5	18,1	12,0	7,4	1,9	1,4	0,2	0,8	2,5	0,5
1941n	100,0	64,8	15,5	12,6	7,1
1956a*	100,0	69,9	18,2	9,0	2,9	0,1	0,3	0,0	0,4	1,5	0,4
1956n	100,0	69,4	16,8	9,3	4,5	1,1	0,4	0,0	0,7	1,7	0,4
1966a	100,0	71,9	16,2	9,0	2,9	0,0	0,5	0,0	0,4	1,4	0,3
1966n	100,0	71,5	15,7	9,1	3,7	0,4	0,5	0,0	0,6	1,5	0,3
1977n	100,0	73,3	14,5	7,8	4,4	0,2	1,8	0,1	0,4	1,5	0,3
1992a	100,0	82,5	12,4	1,7	3,4	0,0	1,4	0,1	0,2	1,3	0,2
1992n	100,0	80,5	12,5	1,9	5,1	0,1	2,7	0,2	0,4	1,4	0,2

Krassó-Szörény

Év	Összesen	Román	Magyar	Német	Egyéb összesen	Zsidó, jiddis	Cigány	Ukrán	Szerb	Horvát	Szlovák	Cseh
1869a*	100,0	79,6	1,0	9,9	9,5	.	.	0,1	2,6	2,9	1,5	.
1880b	100,0	77,7	1,3	10,7	10,3	.	.	0,1	5,4	.	2,0	.
1890a	100,0	75,8	1,6	12,0	10,6	.	.	0,0	3,2	1,6	1,7	.

¹ Szabó M. Attila – Szabó M. Erzsébet: Dicționar de localități din Transilvania. – Erdélyi helységnévszótár. – Ortsnameverzeichnis für Siebenbürgen. Bukarest, 1992, Kriterion. 250 p. (Kriterion kézikönyvek). A helységnév-rendezés előtti névváltozatokhoz lásd Lelkes György: Magyar helységnév-azonosító szótár. 2. jav. kiad., illetve A történeti Magyarország városainak és községeinek névváltozatai az Országos Községi Törzskönyvbizottság iratanyagai alapján (1898–1913). Szerk. Jeney Andrásné, Tóth Árpád. Budapest, 1997, Központi Statisztikai Hivatal. XIV, 554 p. A névanyag XX. századi változásai Wildner Dénes munkája alapján követhetők nyomon: Ortslexikon der ehemilagen Gebiete des historischen Ungarns. – A történelmi Magyarország egykori területeinek helynévtára. 1–2. köt. Sajtó alá rendezte és a névmutatót összeállította Ralf Thomas Göllner. München, 1996, Verlag Ungarisches Institut. 646, 539 p. (Studia Hungarica 44–45.)

Év	Összesen	Román	Magyar	Német	Egyéb összesen	Zsidó, jiddis	Cigány	Ukrán	Szerb	Horvát	Szlovák	Cseh
1900a	100,0	75,0	2,5	12,7	9,8	.	.	0,2	3,3	0,1	1,0	.
1910a	100,0	73,3	4,0	12,6	10,1	.	.	0,6	3,6	0,1	0,7	.
1920n*	100,0	75,5	1,9	12,9	9,7	0,5
1930a	100,0	75,9	2,2	12,6	9,3	0,0	1,1	0,7	3,3	.	2,0	.
1930n	100,0	74,4	2,1	11,5	12,0	0,3	2,6	0,8	3,1	.	2,7	.
1941n	100,0	75,8	1,8	11,6	10,8
1956a*	100,0	81,0	2,5	8,6	7,9	0,0	0,7	1,0	4,7	.	0,1	1,2
1956n	100,0	80,4	2,5	7,2	9,9	0,1	1,0	1,0	5,0	.	0,6	1,9
1966a	100,0	83,0	2,4	7,4	7,2	0,0	0,6	1,0	4,3	.	0,1	1,1
1966n	100,0	82,4	2,6	6,7	8,3	0,1	0,6	1,0	4,4	.	0,4	1,6
1977n	100,0	83,8	2,4	5,6	8,2	0,0	1,5	1,0	2,2	1,7	0,2	1,2
1992a	100,0	88,1	1,9	2,9	7,1	0,0	1,4	1,0	3,7	.	0,1	0,9
1992n	100,0	86,5	2,1	3,2	8,2	0,0	2,1	1,1	2,1	1,0	0,2	1,0

Temes

Év	Összesen	Román	Magyar	Német	Egyéb összesen	Zsidó, jiddis	Cigány	Ukrán	Szerb	Horvát	Szlovák	Cseh	Bolgár
1869a*	100,0	46,6	7,1	35,7	10,6	.	.	0,0	7,0	.	0,8	.	.
1880b	100,0	44,2	7,5	37,8	10,5	.	.	0,0	6,9	.	0,8	.	.
1890a	100,0	42,1	9,2	38,9	9,8	.	.	0,0	6,3	0,2	0,6	.	.
1900a	100,0	40,9	13,0	37,2	8,9	.	.	0,0	5,7	0,2	0,5	.	.
1910a	100,0	40,0	17,2	33,6	9,2	.	.	0,1	5,8	0,2	0,6	.	.
1920n*	100,0	40,9	14,6	34,0	10,5	2,2
1930a	100,0	42,7	16,4	32,6	8,3	0,1	0,9	0,2	4,8	.	0,6	.	1,3
1930n	100,0	42,2	15,1	31,9	10,8	1,7	1,4	0,2	4,8	.	0,7	.	1,3
1941n	100,0	45,6	12,9	30,5	11,0
1956a*	100,0	57,6	14,9	20,5	7,0	0,1	0,9	0,2	4,0	.	0,3	0,1	1,3
1956n	100,0	57,3	13,6	20,1	9,0	1,3	1,1	0,2	4,2	.	0,5	0,2	1,3
1966a	100,0	62,5	13,0	18,2	6,3	0,0	0,7	0,3	3,6	.	0,3	0,1	1,2
1966n	100,0	62,3	12,5	18,0	7,2	0,5	0,8	0,3	3,7	.	0,4	0,2	1,2
1977n	100,0	67,9	11,1	14,1	6,9	0,3	1,4	0,5	3,0	0,1	0,3	0,1	1,0
1992a	100,0	81,9	8,7	3,6	5,8	0,0	1,3	0,8	2,3	.	0,3	0,0	0,9
1992n	100,0	80,2	9,0	3,8	7,0	0,1	2,1	0,9	2,4	0,0	0,3	0,1	0,9

a = Anyanyelv

b = A beszélni nem tudók arányosan szétosztva az egyes anyanyelvek között

n = Nemzetiség

* = Becslés, illetve számított értékek

Megjegyzés: Krassó-Szörény és Temes megyében 1920-ban a Dictionarul-ból hiányzó települések 1910. évi adatainak figyelembevételével számított értékek alapján.

2. táblázat
A népesség megoszlása felekezet szerint Arad, Krassó-Szörény és Temes megye területén
1850/1869–1992 között
(Százalékban)

Év	Összesen	Ortodox	Görög katolikus	Római katolikus	Refor- mátus	Evangé- likus	Unitá- rius	Izraelita	Egyéb összesen	Baptista	Pünkös- dista	Adven- tista
Arad												
1869	100,0	62,8	3,6	24,9	4,2	2,5	0,0	2,0	0,0	.	.	.
1880	100,0	60,4	3,5	26,6	4,5	2,6	0,0	2,3	0,0	.	.	.
1890	100,0	58,1	3,8	27,9	4,8	3,0	0,0	2,3	0,0	.	.	.
1900	100,0	56,1	3,9	29,2	5,3	3,1	0,0	2,3	0,1	.	.	.
1910	100,0	56,3	3,9	28,9	5,3	3,0	0,1	2,2	0,3	.	.	.
1930	100,0	55,9	3,9	26,0	4,8	2,8	0,0	2,1	2,4	2,1	.	0,1
1992	100,0	73,5	1,0	12,1	3,2	0,3+1,2	0,0	0,1	10,6	3,8	3,8	0,9
Krassó-Szörény												
1869	100,0	77,1	5,5	16,5	0,3	0,3	0,0	0,3	0,0	.	.	.
1880	100,0	75,9	5,3	17,6	0,3	0,4	0,0	0,4	0,0	.	.	.
1890	100,0	73,7	5,7	19,3	0,4	0,4	0,0	0,5	0,0	.	.	.
1900	100,0	73,6	5,2	19,7	0,6	0,3	0,0	0,6	0,0	.	.	.

Év	Összesen	Ortodox	Görög katolikus	Római katolikus	Református	Evangélikus	Unitárius	Izraelita	Egyéb összesen	Baptista	Pünkösdistá	Adventista
1910	100,0	73,1	5,4	19,6	0,7	0,6	0,0	0,6	0,0	.	.	.
1930	100,0	72,6	5,4	18,0	0,5	0,5	0,0	0,4	1,4	1,2	.	0,0
1992	100,0	84,0	0,7	8,5	0,7	0,1+0,1	0,0	0,0	6,0	3,5	1,9	0,1

Temes

1869	100,0	50,2	3,4	41,4	1,1	1,9	0,0	1,9	0,0	.	.	.
1880	100,0	47,2	3,8	43,9	1,2	1,7	0,0	2,0	0,0	.	.	.
1890	100,0	45,2	3,6	45,9	1,6	1,6	0,0	2,1	0,0	.	.	.
1900	100,0	43,9	3,5	46,1	2,6	1,8	0,0	2,1	0,0	.	.	.
1910	100,0	43,4	3,4	45,7	3,3	2,0	0,0	2,1	0,1	.	.	.
1930	100,0	43,7	3,5	44,0	3,4	2,2	0,0	2,2	0,6	0,4	.	0,0
1992	100,0	78,0	1,1	13,3	2,3	0,1+0,0	0,0	0,1	5,0	1,2	2,7	0,2

Megjegyzés: 1992-ben az evangélikus rovaton belül az első érték az ágostai hitvallású evangélikus, a második a zsinat-presbiteri evangélikus-lutheránus felekezetűek számarányát jelzi.

3. táblázat A lélekszám alakulása anyanyelv, illetve nemzetiség szerint Arad, Krassó-Szörény és Temes megye területén 1869–1992 között

Index (1869 = 100)

Év	Összesen	Román	Magyar	Német	Egyéb összesen	Zsidó, jiddis	Cigány	Ukrán	Szerb	Szlovák	Bolgár
Arad											
1869a*	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	.	.	100,0	100,0	100,0	.
1880b	94,4	90,2	98,0	104,2	114,2	.	.	51,6	107,5	117,2	.
1890a	105,6	97,7	121,6	116,0	123,9	.	.	135,6	107,1	138,0	.
1900a	115,8	103,5	155,2	120,0	121,2	.	.	108,0	96,5	149,4	.
1910a	122,4	109,8	173,2	112,7	126,3	.	.	314,0	110,7	144,0	.
1920n	116,3	108,0	139,8	111,2	155,1	100,0
1930a	117,8	114,8	136,8	107,6	112,4	12,3	.	263,2	62,3	149,3	100,0
1930n	117,8	113,8	117,4	111,7	193,3	111,7	100,0	332,4	81,0	161,9	102,7
1941n	118,1	118,3	101,0	117,2	185,4
1956a*	114,7	124,0	115,1	81,4	73,5	7,1	20,9	60,0	41,5	99,2	74,7
1956n	114,7	123,2	106,3	84,4	112,6	61,2	25,6	90,0	65,4	109,6	79,1
1966a	116,1	129,1	103,8	82,2	73,5	0,7	33,3	86,8	44,9	92,7	68,0
1966n	116,1	128,5	100,1	83,6	93,8	22,0	38,9	103,6	60,6	98,9	72,3
1977n	123,5	140,1	98,3	75,6	120,9	12,3	135,4	145,6	48,0	102,0	63,2
1992a	117,6	150,0	80,3	16,0	88,7	0,4	100,8	286,4	25,6	87,7	42,2
1992n	117,6	146,5	80,9	17,9	130,9	3,5	195,8	336,0	36,8	91,4	48,2

Krassó-Szörény

Év	Összesen	Román	Magyar	Német	Egyéb összesen	Zsidó, jiddis	Cigány	Ukrán	Szerb	Horvát	Szlovák	Cseh
1869a*	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	.	.	100,0	100,0	100,0	100,0	.
1880b	102,2	99,9	121,3	111,1	110,7	.	.	109,0	211,7	.	135,3	.
1890a	109,3	104,1	163,4	133,6	121,6	.	.	52,7	133,6	61,3	120,3	.
1900a	116,2	109,5	277,3	149,2	120,1	.	.	260,3	148,9	2,0	75,9	.
1910a	120,5	111,2	450,3	153,4	127,9	.	.	691,0	164,4	3,0	55,0	.
1920n*	109,6	104,0	191,3	143,6	111,8	100,0
1930a	112,5	107,3	229,6	144,1	109,8	4,3	.	716,7	141,4	.	145,0	.
1930n	112,5	105,2	222,2	131,4	142,0	68,6	100,0	826,7	135,6	.	202,5	.
1941n	112,5	107,2	194,3	132,5	127,7
1956a*	115,5	117,7	268,0	100,5	95,9	1,3	26,2	1120,0	214,0	.	10,7	100,0
1956n	115,5	116,7	275,3	83,9	120,3	29,7	38,4	1064,0	219,4	.	47,5	157,9
1966a	126,4	131,8	292,9	95,2	95,2	0,8	25,1	1189,7	207,5	.	11,5	95,0
1966n	126,4	131,0	305,8	85,3	110,3	12,9	25,4	1215,7	213,9	.	29,9	145,7
1977n	135,9	143,1	307,9	77,4	116,9	11,0	70,7	1314,7	116,5	82,0	18,1	113,1
1992a	132,6	146,8	235,8	39,7	98,7	0,7	62,0	1243,0	186,8	.	7,8	83,9
1992n	132,6	144,3	262,5	42,6	114,0	4,4	92,8	1372,7	106,5	44,9 ^a	12,8	91,0

^a A krassovánokkal együtt 78,1.

Temes

Év	Összesen	Román	Magyar	Német	Egyéb összesen	Zsidó, jiddis	Cigány	Ukrán	Szerb	Horvát	Szlovák	Cseh	Bolgár
1869a*	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	.	.	100,0	100,0	.	100,0	.	.
1880b	94,3	89,5	99,8	99,9	93,3	.	.	106,7	93,2	.	93,4	.	.
1890a	104,4	94,3	135,3	113,8	96,1	.	.	81,7	93,6	100,0	75,5	.	.
1900a	112,5	98,6	206,9	117,5	94,5	.	.	115,0	92,1	130,5	76,6	.	.
1910a	116,3	99,7	283,4	109,7	100,8	.	.	493,3	96,5	103,2	86,0	.	.
1920n*	112,2	98,5	232,0	106,9	110,4	100,0
1930a	116,2	106,4	270,4	106,1	90,7	5,6	.	2310,0	79,7	.	87,0	.	100,0
1930n	116,2	105,3	249,3	103,7	117,7	81,3	100,0	2331,7	80,6	.	103,1	.	101,1
1941n	120,2	117,4	219,8	102,9	124,8
1956a*	118,1	146,1	248,6	67,8	77,8	4,5	64,3	1983,3	68,0	.	47,5	100,0	96,9
1956n	118,1	145,1	228,0	66,6	100,2	61,4	75,3	2341,7	71,0	.	70,2	357,6	100,0
1966a	126,2	169,3	231,6	64,2	75,2	1,0	53,9	2906,7	65,3	.	47,0	124,1	98,2
1966n	126,2	168,5	224,1	63,6	85,7	24,2	57,3	2966,7	67,6	.	60,5	285,6	100,9
1977n	144,7	210,6	228,0	57,2	94,0	15,0	121,5	6288,3	62,2	71,7	56,0	234,1	96,1
1992a	145,4	255,5	179,7	14,5	78,8	0,5	114,9	9670,0	48,5	.	50,7	69,7	82,5
1992n	145,4	250,0	184,9	15,5	96,1	5,2	183,4	10780,0	51,0	37,0	58,7	114,4	86,9

a = Anyanyelv

b = A beszélni nem tudók arányosan szétosztva az egyes anyanyelvek között

n = Nemzetiség

* = Becslés, illetve számított értékek

Megjegyzés: Krassó-Szörény és Temes megyében 1920-ban a Dictionarul-ból hiányzó települések 1910. évi adatainak figyelembevételével számított értékek alapján.

4. táblázat

A lélekszám alakulása felekezet szerint Arad, Krassó-Szörény és Temes megye területén 1869–1992 között

Index (1869 = 100)

Év	Összesen	Ortodox	Görög katolikus	Római katolikus	Refor- mátus	Evangé- likus	Unitá- rius	Izraelita
Arad								
1869	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1880	94,4	90,9	90,8	100,8	101,0	100,8	98,9	110,9
1890	105,6	97,8	111,8	118,2	119,9	127,8	67,7	123,1
1900	115,8	103,3	124,3	135,9	144,3	146,5	92,5	136,8
1910	122,4	109,8	131,5	142,0	154,9	149,8	279,6	137,0
1930	117,8	108,6	126,8	122,8	134,6	133,3	133,3	128,3
1992	117,6		131,9	57,0	87,9	55,7	234,4	3,8
Krassó-Szörény								
1869	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1880	102,2	100,6	100,0	108,8	131,1	118,7	76,5	152,9
1890	109,3	104,5	114,4	127,5	163,1	123,0	82,3	187,8
1900	116,2	110,8	111,0	138,7	250,4	120,0	158,8	219,1
1910	120,5	114,2	120,3	142,6	323,1	203,3	464,7	238,3
1930	112,5	107,6	111,8	122,6	234,7	158,8	205,9	146,1
1992	132,6		136,1	68,0	339,6	42,7	605,9	8,7
Temes								
1869	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1880	94,3	88,6	107,7	100,2	101,9	84,7	33,0	99,7
1890	104,4	93,9	113,4	115,9	144,7	87,9	54,7	110,7
1900	112,5	98,2	115,9	125,7	255,8	103,0	60,6	121,3
1910	116,3	100,6	117,8	128,5	340,8	122,5	106,4	124,7
1930	116,2	102,3	119,7	123,5	344,8	131,6	48,8	131,9
1992	145,4		214,5	46,7	299,6	15,7	172,4	6,7

A táblázatokban nyomon követhető változások értékeléséhez-értelmezéséhez szükséges tudnivalókat az egyes népesség-számbevételekhez kapcsolódóan vesszük sorra. Ennek során röviden jellemezzük az adott felvételt és az arról rendelkezésre álló

forrásanyagot, kitérünk a népszámlálások között lezajlott területi-közigazgatási változásokra, valamint a népesség fejlődését, etnikai összetételét befolyásoló főbb népmozgalmi eseményekre.² Az utóbbiakkal összefüggő adatokat a bevezetőt követő táblamelléletek részletezik.

1850, 1857

E két népszámlálás idejéből csupán a mai Arad megyének az ún. Partiumból az egykori Zaránd megyére eső területéről rendelkezünk községi részletezésű adatokkal. Ezek az információk a régió egy kicsiny szegletére szorítkoznak, hiszen a mai Arad megye a feldolgozás által érintett korabeli közigazgatási egységek (1850-ben a Gyulafehérvári katonai kerület, 1857-ben pedig a Szászvárosi kerület) lélekszámából mindössze 14114, illetve 14681 fővel részesedett

Az 1850. évi katonai célú népszámlálást a szabadságharc bukása után az osztrák kormányzat hajtotta végre. Az év nyarán megkezdett, de helyenként a következő évre is áthúzódó számbavétel főbb eredményeit több korabeli kiadvány is ismertette, településenkénti adatait azonban sohasem közölték és java részük az idők során elkallódott. Az összeírás erdélyi és partiumi községsorai azonban a Magyar Országos Levéltárban fennmaradtak. Az anyagot 1974-ben a budapesti a Központi Statisztikai Hivatal Levéltárának akkori igazgatója, Dávid Zoltán vette gondozásába és 1983-ban megjelentette. A mindössze 30 példányban sokszorosított kötetet ma már nehezen érthető politikai okokból szinte megjelenése pillanatában bevonták. Így csak 1994. évi – egyúttal az első kiadás számos elírását, hibáját is korrigáló – újabb kiadása juthatott az érdeklődők kezeihez. E kiadás alapján dolgoztunk magunk is.³ A kiadványból itt közölt adatok a jogi (állandó) népességre vonatkoznak, azaz magukban foglalják az összeírás időpontjában távollévő honosokat, nem tartalmazzák viszont a helységben talált idegeneket.

Az 1857. november-decemberi népszámlálást ugyancsak az osztrák hatóságok fogatosították. A nemzetiséget ezúttal nem kérdezték, a vallásfelekezeti hovatartozást azonban ez a számbavétel is kimutatta. A települések adatait – a városok adatsorait kivéve – nem tették közzé. Feltehetően az 1857. évet követő közigazgatási – jogi – és területi reformok előkészítését szolgálta az az 1860-ban készült kéziratos kötet, mely Erdély és a részek településeinek 1857. évi részletes népszámlálási adatait tartalmazza. A kéziratot Dányi Dezső feldolgozásában 1992-ben a Központi Statisztikai Hivatal tette közzé.⁴ Az itt közölt – ez alkalommal is a honos népességre vonatkozó – adatok ebből a forráskiadványból valók.

1869, 1880

A következő cenzust már a kiegyezés után felállított önálló magyar statisztikai hivatal – pontosabban annak elődje, a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi minisztérium statisztikai osztálya – hajtotta végre 1869. december 31-i eszmei időponttal. (Ezt követően tízévenként, a 0-ra végződő évek végén került sor népszámlálásra Magyarországon. A községenkénti sorok 1869-ben, 1880-ban és 1890-ben a jelenlévő polgári, míg 1900-ban és 1910-ben a jelenlévő összes – polgári és katonai – népesség adatait részletezték.)

Az 1869. évi számbavétel eredményeit a Bach miniszter bukása után 1861-ben visszaállított – a történelmi hagyományokon alapuló, azaz kis módosításokkal az 1848. évnek megfelelő – politikai beosztás szerint tették közzé. Községenkénti adatai – a népességszámokat nem számítva – sohasem kerültek közlésre (kivételt képez a helyi statisztikai bizottságok által kiadott tizenkét, köztük a Krassó, Temes és Torontál megyei monográfia), a népesség vallásfelekezeti megoszlására vonatkozó községsorok azonban kéziratos formában hozzáférhetők.⁵ Az itt közölt adatok ebből a forrásból származnak.

² Az 1880–1948 közötti népesség-számbavételek etnikai vonatkozásairól írottak bővebb kifejtését ld. Varga E. Árpád: Népszámlálások a jelenkori Erdély területén. Jegyzetek Erdély és a kapcsolt részek XX. századi nemzetiségi statisztikájának történetéhez. Budapest, 1992, Regio – MTA Történettudományi Intézet. 208 p. (Regio könyvek) Az elmúlt három és fél évtizedre vonatkozó frissebb népszámlálás-történeti és nemzetiségstatisztikai adalékok forrása: Erdély etnikai arculatának változása. Nyárády R. Károly és Varga E. Árpád elemzése az 1977. évi romániai népszámlálásról. Kápolnai Iván előszavával. Budapest, 1996, Teleki László Alapítvány Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat. 107, [46] p. (Kisebbségi adattár) Nyárády R. Károly itt szereplő tanulmánya egyúttal az erdélyi magyarság hatalomváltás után népességfejlődését is áttekinti. A bevezetőben még két korábbi népességtörténeti összefoglalónkból merítettünk. Varga E. Árpád: A népesség fejlődése, az etnikai és felekezeti viszonyok alakulása a jelenkori Erdély területén 1869–1920 között. = Erdélyi Múzeum. LIX (1997) 1–2. füz., és Varga E. Árpád: Erdély anyanyelvi, nemzetiségi és felekezeti statisztikája 1880–1992. = Magyarország és Európa. II (1994). 4. sz. 20–52. p. Ua. románul: Limbă maternă, naționalitate, confesiune. Date privind Transilvania în perioada 1880–1992. In: Fizionomia etnică și confesională fluctuantă a regiunii Carpato-balcanice și a Transilvaniei. Odorheiu Secuiesc, 1996, Asociația Culturală Haáz Rezső. 83–133. p. (Caiete Muzeale nr. 14.) A területi-közigazgatási változások tanulmányozásához ld. Gyalay Mihály: Magyar igazgatástörténeti helységnevelésközlő. 2. kiad. Bp. 1997, Egeler Kft. 1452 p. + 60 mell. – e feldolgozás az egyes települések 1858., 1876., 1910. és 1943. évi közigazgatási, illetve 1872., 1891. és 1941. törvénykezési hovatartozását, különböző elnevezéseit, s az odatartozott lakott helyek felsorolását is tartalmazza –, továbbá Molnár Jenő: Területi-közigazgatási felosztás Erdélyben (1876–1968). = Korunk. 3. f. III (1992). 9. sz. 88–97. p. és Votkori László: Erdély közigazgatási és etnikai földrajza. Vörösbény, 1996, Balaton Akadémia. 157 p. (Balaton Akadémia könyvek 18.), ezen belül Hajdú-Moharos József: Regionális áttekintés. 25 régi megyétől 16 mai megyéig. 59–82. p.

³ Az 1850. évi erdélyi népszámlálás. Bev. és összeáll. Dávid Zoltán. 2. jav. kiad. Budapest, 1994, Központi Statisztikai Hivatal. 199 p. Ennek nyomán román feldolgozás is készült a mai közigazgatási beosztás szerint: Recensământul din 1850. Transilvania. Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca, Catedra și Laboratorul de Sociologie. Traian Rotariu coordonator. Cluj-Napoca, 1996, Editura Staff. 414 p. (Studia censuaria Transsilvanica.)

⁴ Dányi Dezső: Erdély 1857. évi népszámlálása. Budapest, 1992, Központi Statisztikai Hivatal. 492 p. Nemrégiben román nyelven is kiadták, a mai közigazgatási beosztás szerinti feldolgozásban: Recensământul din 1857. Transilvania. Ediția a II-a revizută și adăugită. Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca, Catedra și Laboratorul de Sociologie. Traian Rotariu coordonator. Cluj-Napoca, 1997, Editura Staff. 581 p. (Studia censuaria Transsilvanica.)

⁵ Magyarország népessége községenként, a házak, a családok száma, valamint a jelenlévő népesség neme és vallásfelekezete [az

A népesség megoszlását az 1869. évi népszámlálás idején a korabeli és a mai közigazgatási beosztást egybevetve a 5. táblázat tekinti át:

5. táblázat
Arad, Krassó-Szörény és Temes megye és az érintett korabeli közigazgatási egységek lélekszáma egymással egybevetve az 1869. évi népszámlálás időpontjában

	Lélekszám	Együtt	Ebből a három mai megye területére esik				
			%	%	Arad	Krassó-Szörény	Temes
Megye, vidék	(.)	1180003	(.)	100,0	414664	283810	481529
Arad megye	304713	292101	95,9	24,8	292101	–	–
Bihar megye	555337	14170	2,6	1,2	14170	–	–
Csanád megye	95847	17946	18,7	1,5	17946	–	–
Hunyad megye	188991	2949	1,6	0,3	–	2949	–
Krassó megye	259079	256548	99,0	21,7	13600	161018	81930
Románbánsági végezdred	98260	91869	93,5	7,8	–	91869	–
Szerbbánsági végezdred	94762	19373	20,4	1,6	–	19373	–
Temes megye	356174	314564	88,3	26,7	60313	8601	245650
Torontál megye	350801	153949	43,9	13,0	–	–	153949
Zaránd megye	63382	16534	26,1	1,4	16534	–	–

Az egykori Románbánsági végezdred maradéktalanul, Arad és Krassó megye pedig csaknem teljes egészében a jelenkori Erdély területére esik. A fenti táblázatban a Románbánsági végezdred lélekszámát az Almás hegységtől keletre eső és ma Mehedinți megyéhez tartozó al-dunai településsor, a régi Arad megye lélekszámát a Magyarországon maradt Elek, Medgyesbodzás, Almáskamarás és Nagykamarás, valamint az akkor még idetartozott, de ma Bihar megyében található Talpas község, Krassó megyéét pedig a mai Hunyad megyéhez csatolt Pozsga és Szolcsva, illetőleg a Jugoszláviához került Krassósombat és Udvarszállás adatai csökkentik. A korabeli Temes megye lakosságának ugyancsak túlnyomó része (csaknem kilenczede), Torontál megyéének azonban már alig több mint kétötöde, a valamikori Csanád megye és a Szerbbánsági végezdred lakosainak pedig mindössze egyötöde jut a később Romániához került területekre. A mai Arad megyét négy Csanád megyei község (Kisiratos, Sajtény, Nagylak és Torny), Bihar megyéből Pusztahodos és a későbbi béli járás (Bélkalocsa, Bogy, Havaspoklos, Olcsa, valamint Ókrös kivételével), továbbá Temes és Krassó megyék Maros menti része, illetőleg Zaránd megye nagyhalmágyi járásának mintegy kétharmada kerekíti ki. A mai Temes megye a torontáli részekből, az egykori Temes megyéből (leszámítva az északi sávot és az 1920 után Krassó-Szörénybe ékelődött Varadiát, illetve az 1968 után ugyancsak odacsatolt Gertyenes, Móricföld és Sósd falvakat), valamint az akkori Krassó megye Lugos és Facsád környéki részeiből tevődik össze. A mai Krassó-Szörény törzsterületét Krassó megye és az Oláhbánsági ezred alkotja (a fentebb említett veszteségekkel), amit a Szerbbánsági végezdred Alduna menti települései, továbbá Hunyad megyéből Bukova, Alsó- és Felsőbaucár egészítenek ki.

Az 1880. évi népszámlálás községi eredményeit az 1876. évi XXXIII. tc. által elrendelt – kisebb-nagyobb módosításokkal az 1920. évi trianoni békeszerződésig érvényes – területi átszervezésnek megfelelően tették közzé.⁶ A három mai megye területére eső 1880. évi lélekszámadatak a korabeli megyebeosztásnak megfelelően a 6. táblázatban foglaltak szerint alakulnak.

6. táblázat
Arad, Krassó-Szörény és Temes megye és az érintett korabeli közigazgatási egységek lélekszáma egymással egybevetve az 1880. évi népszámlálás időpontjában

	Lélekszám	Együtt	Ebből a három mai megye területére esik				
			%	%	Arad	Krassó-Szörény	Temes
Megye	(.)	1135981	(.)	100,0	391614	290162	454205
Arad megye	303964	289139	95,1	25,4	289139	–	–
Bihar megye	446777	12362	2,8	1,1	12362	–	–
Csanád megye	109011	18665	17,1	1,6	18665	–	–
Hunyad megye	248464	3119	1,3	0,3	–	3119	–
Krassó-Szörény megye	381304	366920	96,2	32,3	11996	279292	75632
Temes megye	396045	296211	74,8	26,1	59452	7751	229008
Torontál megye	530988	149565	28,2	13,2	–	–	149565

A határörvidék polgárosítása során 1873-ban a románbánsági végezdred – a Szerbbánságból az Alduna menti berzaszkai gyalogszázzal kiegészülve – a történelmi Szörény néven új vármegyévé alakult, majd 1881-ben Krassó megyével egyesítették. A szerbbánsági végezdred többi részét és a németbánsági végezdredet Temes és Torontál vármegye között osztották fel. 1876-ban Torontál megyébe olvadt a Nagyikindai szerb lánzsások autonóm kerülete is. 1881-ben Újszegedet Csongrád megyéhez (Szegeed városához) csatolták át. Zaránd megyéből felszámolásakor 34 település (az akkori halmágyi járás szinte teljesen) Arad megyének jutott, közülük azonban Olcs és Ócsisor ma Hunyad megyében található. A közigazgatási változások következtében 1880-ban Temes megye lakosainak már csupán a háromnegyede, a jelentősen megnagyobbodott Torontál megye lélekszámának pedig alig több mint

1876-ban életbe lépett] közigazgatási beosztás szerint az 1869. évi népszámlálás alapján. Táblázat. H.n., [1878–1879]. Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára, kézirat-gyűjtemény.

⁶ A magyar korona országaiban az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás főbb eredményei megyék és községek szerint részletezve. 2. köt. Budapest, 1882, Országos M. Kir. Statistikai Hivatal. 415 p.

egynegyede jut a ma Romániához tartozó területre.

A magyar népszámlálások 1880-ban tudakolták első ízben – az anyanyelv kérdésével – a nemzetiségi hovatartozást. Mivel sokan voltak olyanok, akik két vagy több nyelvet beszéltek, szigorú utasítás szabta meg, hogy mindenkit olyan anyanyelvűnek kell beírni, amilyennek vallja magát. Az 1880. évi népszámlálás során – a nemzetiségi viszonyoknak a nyelv nyomán való megállapítását betű szerint értelmezve – a beszélni nem tudókat (akiknek túlnyomó többsége életkoránál fogva a 0–2 éves korosztályból került ki) egyik nemzetiség közé sem sorolták be, hanem külön mutatták ki. Ez hibás eljárásnak bizonyult, hiszen természetesen a beszélni nem tudók is tartoznak valamely nemzetiséghez. Az 1880. évi anyanyelvi adatoknak a későbbi népszámlálásokkal való összehasonlíthatósága érdekében a beszélni nem tudókat a korabeli magyar statisztika gyakorlatát követve arányosan szétosztottuk az egyes anyanyelvek között. Táblázataink ennek megfelelően 1880-ra vonatkozóan két – az eredeti közlésnek megfelelő, illetve a beszélni nem tudók arányos felosztásával nyert – adatsort tartalmaznak.

Az 1869. évi felvétel a nemzetiségi hovatartozás kérdését politikai óvatosságból nem bolygatta, a kérdés fontosságára való tekintettel azonban a statisztikai hivatal igazgatója, Keleti Károly szellemes áthidaló megoldással igyekezett pótolni e hiányt. Kérésére Eötvös József, az akkori közoktatási miniszter, a 6–15 éves iskolaköteleseknek a népszámlálás évében végrehajtott összeírása alkalmával elrendelte azok beszélt nyelvének (más forrás szerint anyanyelvének) a felmérését. A felvétel során a gyermekeket felekezetük szerint is összeírták, s erre vonatkozóan a két egymástól független adatgyűjtés (a népszámlálás és a népiskolai felvétel) meglehetősen hasonló arányokat talált. Keleti Károly erre az egyezésre épített. Feltételezve, hogy a gyermekek összeírásánál a beszélt, illetve anyanyelv kimutatása éppen olyan megbízható, mint a hitfelekezeté, a tankötelesek nemzetiségi arányait a népszámlálási népességre vetítette, és az egyes nemzetiségek számát ennek megfelelően állapította meg.⁷ Habár számítása országos szinten nagyon megközelítette a valóságot, a magyarság szempontjából a ténylegesnél kedvezőbb képet nyújtott. Adatainak kiigazítása céljából Vizneker [Vizaknai] Antal végzett – szintén az Eötvös-féle felvételtől kiindulva – utólagosan becslést. Az 1880. évi népszámlálás anyanyelvi eredményeinek felhasználásával, a gyermekkorosztályok és az összes népesség arányszámai közti összefüggést mindkét felvétel idején azonosnak feltételezve, igen bonyodalmas és aprólékos átszámítások sorozatán át a valósághoz közelebbi megoszlást kapott.⁸

A népesség vallásfelekezeti megoszlása alapján magunk is kísérletet tettünk a census időpontjában feltételezhető etnikai arányok hozzávetőleges meghatározására, mégpedig – az említett szerzők, valamint a későbbi magyar népszámlálások gyakorlatához igazodva – anyanyelv szerint. Az 1869. évi népszámlálás részletes adatainak birtokában településenként végeztünk vallás és nemzetiség, nemzetiség és anyanyelv feltételezett egybeesésén alapuló számítást. Ott, ahol az egyik, vagy a másik egybeesés nem volt egyértelmű, a felekezetek lélekszámát az egyes nyelvek között egyedi mérlegeléssel, többnyire az 1880. évi népszámlálás időpontjában mutató arányoknak megfelelően osztottuk szét.

Számításaink eredményeit Arad, Csanád, Krassó, Temes, Torontál megyék és a katonai végvidék kapcsolódó területén, az említett becslésekkel, illetve a felekezeti adatokkal, továbbá az 1880. évi népszámlálás megfelelő eredményeivel párhuzamba állítva a 7–16. táblázatok tartalmazzák. (Az 1. és 3. táblázat a mai megyék szerinti összegzésen alapuló jelzőszámokat is magában foglalja.) A feldolgozott adatokat a teljes megyeterületeken és – lehetőség szerint – a határ által érintett törvényhatóságoknak a jelenkori Erdélyre eső területein egyaránt részletezzük. Egyúttal megkíséreljük időbeli távlatba helyezni az így nyert értékeket, ezért Fényes Elek 1830-as évekből származó tájékoztató adatait is beépítettük a táblázatokba.⁹ Tudvalevő, hogy az egykori Magyarország népességének nyelvi megoszlásáról ő közölt elsőnek – a vallási megoszlást figyelembe véve – helységenkénti becslésen alapuló adatokat. Az idősorok területi egybevetetősége érdekében az adatokat valamennyi táblázatban a Fényes Elek korabeli közigazgatási felosztás szerint csoportosítottuk.

7. táblázat
Arad, Csanád, Krassó, Temes és Torontál megye, valamint az Oláh-illyrus Ezred népességének
felekezeti megoszlása 1830-ban Fényes Elek közlése nyomán

Törvényhatóság	Összesen	Ortodox	Görög katolikus	Római katolikus	Református	Evangélikus	Unitárius	Izraelita
I. Szám szerint								
<i>a) A határ által érintett megyék teljes területe az eredeti közlésnek megfelelően</i>								
Arad	219716	167042	498	38958	9069	2600	–	1549
Csanád	67736	20192	2000	26639	12030	5606	–	1269
Krassó	208645	187203	–	20905	177	181	–	179
Temes	286435	204778	400	73160	2164	4335	–	1598
Torontál	312246	170598	–	132918	3206	3272	–	2252
Oláh-illyrus Ezred	98530	93383	–	4800	132	145	–	70
<i>b) A határ által érintett megyéknek a jelenkori Erdélyre eső területe a községi adatok alapján</i>								
Arad	217447	166787	498	36944	9069	2600	–	1549
Csanád	18062	12266	–	1653	64	4022	–	57
Krassó	207774	186601	–	20636	177	181	–	179
Temes	254185	179428	400	66458	2154	4311	–	1434
Torontál	121053	58856	–	60565	508	336	–	788
Oláh-illyrus Ezred	91000	85853	–	4800	132	145	–	70

⁷ Keleti Károly: Magyarország nemzetiségi statisztikai szempontból. = Statisztikai és Nemzetgazdasági Közlemények. VIII (1871). 1. sz. 16–19. p.

⁸ Vizneker Antal: A nemzetiségek aránya Magyarországon az 1851-iki, 1870-iki és 1881-iki népszámlálások alapján. Kézirat. Budapest, 1887. 41–46. p.

⁹ Fényes Elek: Magyarországnak 's a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statisztikai és geographiai tekintetben. 4–6. köt. Pesten, 1839–1840, Trattner-Károlyi., Fényes Elek: Magyarország statisztikája. 1. köt. Pesten, 1842, Trattner-Károlyi. 52. b p.

Törvényhatóság	Összesen	Ortodox	Görög katolikus	Római katolikus	Református	Evangélikus	Unitárius	Izraelita
II. Százalék szerint								
<i>a) A határ által érintett megyék teljes területe az eredeti közlésnek megfelelően</i>								
Arad	100,0	76,0	0,2	17,7	4,1	1,2	–	0,7
Csanád	100,0	29,8	2,9	39,3	17,8	8,3	–	1,9
Krassó	100,0	89,7	–	10,0	0,1	0,1	–	0,1
Temes	100,0	71,5	0,1	25,5	0,8	1,5	–	0,6
Torontál	100,0	54,6	–	42,6	1,0	1,1	–	0,7
Oláh-illyrus Ezred	100,0	94,8	–	4,9	0,1	0,1	–	0,1

b) A határ által érintett megyéknek a jelenkori Erdélyre eső területe a községi adatok alapján

Arad	100,0	76,7	0,2	17,0	4,2	1,2	–	0,7
Csanád	100,0	67,9	–	9,2	0,3	22,3	–	0,3
Krassó	100,0	89,8	–	9,9	0,1	0,1	–	0,1
Temes	100,0	70,6	0,2	26,1	0,8	1,7	–	0,6
Torontál	100,0	48,6	–	50,0	0,4	0,3	–	0,7
Oláh-illyrus Ezred	100,0	94,3	–	5,3	0,1	0,2	–	0,1

Dőlt betűs szedés: számított értékek.

8. táblázat
Arad, Csanád, Krassó, Temes és Torontál megye, valamint az Oláh-illyrus Ezred népességének felekezeti megoszlása 1840-ban Fényes Elek közlése nyomán

Törvényhatóság	Összesen	Ortodox	Görög katolikus	Római katolikus	Református	Evangélikus	Unitárius	Izraelita
----------------	----------	---------	-----------------	-----------------	------------	-------------	-----------	-----------

I. Szám szerint

a) A határ által érintett megyék teljes területe az eredeti közlésnek megfelelően

Arad	226408	156566	15060	39512	10413	2777	–	2080
Csanád	69162	18210	1952	29748	12285	5606	–	1361
Krassó	215632	190304	854	23100	708	358	–	308
Temes	304187	203778	1400	90912	2164	4335	–	1598
Torontál	322246	170598	–	142918	3206	3272	–	2252
Oláh-illyrus Ezred	109750	103600	–	5800	140	160	–	50

b) A határ által érintett megyéknek a jelenkori Erdélyre eső területe a községi adatok alapján

Arad	223318	156566	15060	36422	10413	2777	–	2080
Csanád	17000	11000	–	1850	70	4020	–	60
Krassó	214761	189702	854	22831	708	358	–	308
Temes	270000	178000	1400	82700	2155	4311	–	1434
Torontál	125000	58862	–	64506	508	336	–	788
Oláh-illyrus Ezred	101400	95250	–	5800	140	160	–	50

II. Százalék szerint

a) A határ által érintett megyék teljes területe az eredeti közlésnek megfelelően

Arad	100,0	69,1	6,7	17,5	4,6	1,2	–	0,9
Csanád	100,0	26,3	2,8	43,0	17,8	8,1	–	2,0
Krassó	100,0	88,3	0,4	10,7	0,3	0,2	–	0,1
Temes	100,0	67,0	0,5	29,9	0,7	1,4	–	0,5
Torontál	100,0	52,9	–	44,4	1,0	1,0	–	0,7
Oláh-illyrus Ezred	100,0	94,4	–	5,3	0,1	0,2	–	0,0

b) A határ által érintett megyéknek a jelenkori Erdélyre eső területe a községi adatok alapján

Arad	100,0	70,1	6,7	16,3	4,7	1,3	–	0,9
Csanád	100,0	64,7	–	10,9	0,4	23,6	–	0,4
Krassó	100,0	88,3	0,4	10,6	0,3	0,2	–	0,2
Temes	100,0	65,9	0,5	30,6	0,8	1,6	–	0,5
Torontál	100,0	47,1	–	51,6	0,4	0,3	–	0,6
Oláh-illyrus Ezred	100,0	93,9	–	5,7	0,1	0,2	–	0,1

Dőlt betűs szedés: számított értékek.

9. táblázat
Arad, Csanád, Krassó, Temes és Torontál megye, valamint az Oláh-illyrus Ezred népességének
felekezeti megoszlása az 1869. évi népszámlálás időpontjában

Törvényhatóság	Összesen	Ortodox	Görög katolikus	Római katolikus	Refor- mátus	Evangé- likus	Unitárius	Izraelita	Egyéb
I. Szám szerint									
<i>a) A határ által érintett megyék teljes területe az eredeti közlésnek megfelelően</i>									
Arad	304713	188379	11806	74977	17588	5011	19	6910	23
Csanád	95847	12234	4511	46683	17899	11715	25	2626	154
Krassó	259079	192751	16089	45127	1025	1557	34	2453	43
Temes	356174	178132	12523	144344	4877	8502	256	7375	165
Torontál*	413010	174890	2084	221521	3452	5582	18	5371	92
Oláh-illyrus Ezred	129490	117008	8	11789	252	306	–	124	3

* A Nagykikindai kerülettel.

b) A határ által érintett megyéknek a jelenkori Erdélyre eső területe a községi adatok alapján

Arad	294211	187130	11801	66392	17058	4964	19	6824	23
Csanád	17946	5965	2485	3881	235	4946	–	433	1
Krassó	258102	193638	14712	44647	1019	1556	34	2453	43
Temes	314564	152866	12044	129604	4622	8273	256	6734	165
Torontál	153949	54813	1988	94582	492	468	3	1584	19
Oláh-illyrus Ezred	117633	105707	8	11233	252	306	-	124	3

II. Százalék szerint

a) A határ által érintett megyék teljes területe az eredeti közlésnek megfelelően

Arad	100,0	61,8	3,9	24,6	5,8	1,6	0,0	2,3	0,0
Csanád	100,0	12,8	4,7	48,7	18,7	12,2	0,0	2,7	0,2
Krassó	100,0	74,4	6,2	17,4	0,4	0,6	0,0	1,0	0,0
Temes	100,0	50,0	3,5	40,5	1,4	2,4	0,1	2,1	0,0
Torontál*	100,0	42,4	0,5	53,6	0,8	1,4	0,0	1,3	0,0
Oláh-illyrus Ezred	100,0	90,4	0,0	9,1	0,2	0,2	–	0,1	0,0

* A Nagykikindai kerülettel.

b) A határ által érintett megyéknek a jelenkori Erdélyre eső területe a községi adatok alapján

Arad	100,0	63,6	4,0	22,6	5,8	1,7	0,0	2,3	0,0
Csanád	100,0	33,2	13,9	21,6	1,3	27,6	-	2,4	0,0
Krassó	100,0	75,0	5,7	17,3	0,4	0,6	0,0	1,0	0,0
Temes	100,0	48,6	3,8	41,2	1,5	2,6	0,1	2,1	0,1
Torontál	100,0	35,6	1,3	61,4	0,3	0,3	0,0	1,0	0,0
Oláh-illyrus Ezred	100,0	89,9	0,0	9,5	0,2	0,3	–	0,1	0,0

10. táblázat
Arad, Csanád, Krassó, Temes és Torontál megye, valamint az Oláh-illyrus Ezred népességének
felekezeti megoszlása az 1880. évi népszámlálás időpontjában

Törvényhatóság	Összesen	Ortodox	Görög katolikus	Római katolikus	Refor- mátus	Evangé- likus	Unitárius	Izraelita	Egyéb
I. Szám szerint									
<i>a) A határ által érintett megyék teljes területe</i>									
Arad	287943	171066	11046	75160	17480	5148	27	7913	103
Csanád	110703	13680	4139	54476	21810	13537	17	2905	139
Krassó	248933	181062	16022	46637	1145	1391	20	2641	15
Temes	337773	159589	11183	147113	5046	7327	45	7314	156
Torontál	396177	160338	3451	218393	3433	4849	39	5646	28
Oláh-illyrus Ezred	142486	123999	576	16278	476	520	6	626	5

Törvényhatóság	Összesen	Ortodox	Görög katolikus	Római katolikus	Református	Evangélikus	Unitárius	Izraelita	Egyéb
<i>b) A határ által érintett megyéknek a jelenkori Erdélyre eső területe</i>									
Arad	275762	169770	10709	65689	17207	4503	27	7757	100
Csanád	18665	6470	2095	3782	181	5661	11	465	–
Krassó	247926	180546	16022	46160	1138	1384	20	2641	1
Temes	296211	135942	10742	130904	4781	7025	44	6639	134
Torontál	149565	48984	2781	95452	507	339	24	1476	2
Oláh-illyrus Ezred	130007	112487	568	15350	474	515	6	602	5

II. Százalék szerint

a) A határ által érintett megyék teljes területe

Arad	100,0	59,4	3,8	26,1	6,1	1,8	0,0	2,8	0,0
Csanád	100,0	12,4	3,7	49,2	19,7	12,2	0,0	2,6	0,1
Krassó	100,0	72,7	6,4	18,7	0,5	0,6	0,0	1,1	0,0
Temes	100,0	47,3	3,3	43,5	1,5	2,2	0,0	2,2	0,0
Torontál	100,0	40,5	0,9	55,1	0,9	1,2	0,0	1,4	0,0
Oláh-illyrus Ezred	100,0	87,0	0,4	11,4	0,3	0,4	0,0	0,4	0,0

b) A határ által érintett megyéknek a jelenkori Erdélyre eső területe

Arad	100,0	61,6	3,9	23,8	6,2	1,6	0,0	2,8	0,0
Csanád	100,0	34,7	11,2	20,3	1,0	30,3	0,1	2,5	–
Krassó	100,0	72,8	6,5	18,6	0,5	0,6	0,0	1,1	0,0
Temes	100,0	45,9	3,6	44,2	1,6	2,4	0,0	2,2	0,1
Torontál	100,0	32,8	1,9	63,8	0,3	0,2	0,0	1,0	0,0
Oláh-illyrus Ezred	100,0	86,5	0,4	11,8	0,4	0,4	0,0	0,5	0,0

11. táblázat

Arad, Csanád, Krassó, Temes és Torontál megye, valamint az Oláh-illyrus Ezred népességének anyanyelvi viszonyai 1830-ban Fényes Elek közlése nyomán

Törvényhatóság	Összesen	Román	Magyar	Német	Zsidó	Orosz	Tót	Rác	Horvát	Egyéb
----------------	----------	-------	--------	-------	-------	-------	-----	-----	--------	-------

I. Szám szerint

a) A határ által érintett megyék teljes területe az eredeti közlésnek megfelelően

Arad	219716	161790	32040	17087	1549	–	1500	5650	–	100
Csanád	67736	17692	43443	–	1269	–	5332	–	–	–
Krassó	208645	186703	400	12059	179	–	–	500	8804	–
Temes	286435	183628	4560	67697	1598	–	2954	21150 ^a	1698 ^b	3150 ^c
Torontál	312246	56738	45332	75864	2252	–	2500	113860	700	15000 ^d
Oláh-illyrus Ezred	98530	88709	28	3220	70	–	–	5983	–	520

b) A határ által érintett megyéknek a jelenkori Erdélyre eső területe a községi adatok alapján

Arad	217447	161535	32040	15073	1549	–	1500	5650	–	100
Csanád	18062	12266	1717	–	57	–	4022	–	–	–
Krassó	207774	186101	135	12055	179	–	–	500	8804	–
Temes	254185	170900	4500	61050	1434	–	2954	8500 ^a	1698 ^b	3150 ^c
Torontál	121053	41300	5850	44000	788	–	–	17600	300	11215 ^c
Oláh-illyrus Ezred	91000	87162	28	3220	7	–	–	–	–	520

^a Ebből 2830 montenegrinus és cernogorac

^b Sokác

^c 3000 bolgár és 150 francia

^d 9000 bolgár és 6000 francia

^e Ebből 7500 bolgár és 3678 francia

II. Százalék szerint

a) A határ által érintett megyék teljes területe az eredeti közlésnek megfelelően

Arad	100,0	73,6	14,6	7,8	0,7	–	0,7	2,6	–	0,0
Csanád	100,0	26,1	64,1	–	1,9	–	7,9	–	–	–
Krassó	100,0	89,5	0,2	5,8	0,1	–	–	0,2	4,2	–

Törvényhatóság	Összesen	Román	Magyar	Német	Zsidó	Orosz	Tót	Rác	Horvát	Egyéb
Temes	100,0	64,1	1,6	23,6	0,6	–	1,0	7,4 ^a	0,6 ^b	1,1 ^c
Torontál	100,0	18,2	14,5	24,3	0,7	–	0,8	36,5	0,2	4,8 ^d
Oláh-illyrus Ezred	100,0	90,0	0,0	3,3	0,1	–	–	6,1	–	0,5

^a Ebből 1,0 % montenegrinus és cernogorac

^b Sokác

^c 1,0 % bolgár és 0,1 % francia

^d 2,9 % bolgár és 1,9 % francia

b) A határ által érintett megyéknek a jelenkori Erdélyre eső területe a községi adatok alapján

Arad	100,0	74,3	14,7	6,9	0,7	–	0,7	2,6	–	0,1
Csanád	100,0	67,9	9,5	–	0,3	–	22,3	–	–	–
Krassó	100,0	89,6	0,1	5,8	0,1	–	–	0,2	4,2	–
Temes	100,0	67,2	1,8	24,0	0,6	–	1,1	3,3 ^a	0,7 ^b	1,2 ^c
Torontál	100,0	34,1	4,8	36,4	0,7	–	–	14,5	0,3	9,3 ^d
Oláh-illyrus Ezred	100,0	95,8	0,0	3,5	0,1	–	–	–	–	0,6

^a Ebből 1,1 % montenegrinus és cernogorac

^b Sokác

^c 1,2 % bolgár és 0,1 % francia

^d Ebből 6,2 % bolgár és 3,0 % francia

Dőlt betűs szedés: számított értékek.

12. táblázat
Arad, Csanád, Krassó, Temes és Torontál megye, valamint az Oláh-illyrus Ezred népességének anyanyelvi viszonyai 1840-ban Fényes Elek közlése nyomán

Törvényhatóság	Összesen	Román	Magyar	Német	Zsidó	Orosz	Tót	Rác	Horvát	Egyéb
----------------	----------	-------	--------	-------	-------	-------	-----	-----	--------	-------

I. Szám szerint

a) A határ által érintett megyék teljes területe az eredeti közlésnek megfelelően

Arad	226408	170038	34115	17087	2080	–	1623	1325	–	141 ^a
Csanád	69162	18400	42069	2000	1361	–	5332	–	–	–
Krassó	215632	191158	1200	15252	308	–	–	–	7714 ^b	–
Temes	304187	183228	4560	85449	1598	–	2954	21150 ^c	1698 ^b	3550 ^d
Torontál	322246	56738	50332	80864	2252	–	2500	113660	700 ^b	15200 ^e
Oláh-illyrus Ezred	109750	98500	50	4050	50	–	–	6500	–	600

b) A határ által érintett megyéknek a jelenkori Erdélyre eső területe a községi adatok alapján

Arad	223318	170038	34115	13997	2080	–	1623	1325	–	140 ^a
Csanád	17000	11000	1920	–	60	–	4020	–	–	–
Krassó	214761	190556	935	15248	308	–	–	–	7714 ^b	–
Temes	270000	170500	4500	76864	1434	–	2954	8500 ^c	1698 ^b	3550 ^d
Torontál	125000	41300	6500	47097	788	–	–	17600	300 ^b	11415 ^f
Oláh-illyrus Ezred	101400	96650	50	4050	50	–	–	–	–	600

^a Görög

^b Sokác

^c Ebből 2830 montenegrinus

^d 3000 bolgár, 150 francia és 400 görög

^e Ebből 9000 bolgár, 6000 francia és 200 görög

^f Ebből 7500 bolgár és 3678 francia

II. Százalék szerint

a) A határ által érintett megyék teljes területe az eredeti közlésnek megfelelően

Arad	100,0	75,1	15,1	7,5	0,9	–	0,7	0,6	–	0,1 ^a
Csanád	100,0	26,6	60,8	2,9	2,0	–	7,7	–	–	–
Krassó	100,0	88,6	0,6	7,1	0,1	–	–	–	3,6 ^b	–
Temes	100,0	60,2	1,5	28,1	0,5	–	1,0	6,9 ^c	0,6 ^b	1,2 ^d
Torontál	100,0	17,6	15,6	25,1	0,7	–	0,8	35,3	0,2 ^b	4,7 ^e
Oláh-illyrus Ezred	100,0	89,8	0,0	3,7	0,0	–	–	5,9	–	0,6

Törvényhatóság	Összesen	Román	Magyar	Német	Zsidó	Orosz	Tót	Rác	Horvát	Egyéb
^a Görög										
^b Sokác										
^c Ebből 0,9 % montenegrinus										
^d 1 % bolgár, 0,05 % francia és 0,1 % görög										
^e 2,8 % bolgár, 1,9 % francia 0,06 % görög										

b) A határ által érintett megyéknek a jelenkori Erdélyre eső területe a községi adatok alapján

Arad	100,0	76,1	15,3	6,3	0,9	–	0,7	0,6	–	0,1 ^a
Csanád	100,0	64,7	11,3		0,4	–	23,6	–	–	–
Krassó	100,0	88,7	0,4	7,1	0,2	–	–	–	3,6 ^b	–
Temes	100,0	63,2	1,7	28,5	0,5	–	1,1	3,1 ^c	0,6 ^b	1,3 ^d
Torontál	100,0	33,1	5,2	37,7	0,6	–	–	14,1	0,2 ^b	9,1 ^e
Oláh-illyrus Ezred	100,0	95,3	0,0	4,0	0,0	–	–	–	–	0,6

^a Görög

^b Sokác

^c Ebből 1,0 % montenegrinus

^d 1,1 % bolgár, 0,6 % francia és 0,15 % görög

^e Ebből 6 % bolgár és 2,9 % francia

Dólt betűs szedés: számított értékek.

13. táblázat
Arad, Csanád, Krassó, Temes és Torontál megye népességének anyanyelvi viszonyai
az 1869. évi népszámlálás időpontjában

(Keleti Károly becslése)

Törvényhatóság	Összesen	Román	Magyar	Német	Orosz	Tót	Szerb	Horvát	Egyéb
----------------	----------	-------	--------	-------	-------	-----	-------	--------	-------

I. Szám szerint

a) A határ által érintett megyék teljes területe

Arad	304713	194711	67707	39581	60	1614	1036	–	4
Csanád	95847	10754	68990	536	383	11415	3766	–	3
Krassó	259079	210475	3083	31372	829	5958	336	7021	5
Temes	356174	150056	25252	141542	10685	3348	24895	391	5
Torontál*	413010	51707	65801	166020	–	3074	123533	1816	1059

II. Százalék szerint

a) A határ által érintett megyék teljes területe

Arad	100,0	63,9	22,2	13,0	0,0	0,5	0,3	–	0,0
Csanád	100,0	11,2	72,0	0,6	0,4	11,9	3,9	–	0,0
Krassó	100,0	81,2	1,2	12,1	0,3	2,3	0,1	2,7	0,0
Temes	100,0	42,1	7,1	39,7	3,0	0,9	7,0	0,1	0,0
Torontál*	100,0	12,5	15,9	40,2	–	0,7	29,9	0,4	0,3

* A Nagykikindai kerülettel.

14. táblázat
Arad, Csanád, Krassó, Temes és Torontál megye népességének anyanyelvi viszonyai
az 1869. évi népszámlálás időpontjában

(Vizneker Antal becslése)

Törvényhatóság	Összesen	Román	Magyar	Német	Rutén	Tót	Horvát-szerb	Egyéb hazai nyelvek	Külföldi nyelvek
----------------	----------	-------	--------	-------	-------	-----	--------------	---------------------	------------------

I. Szám szerint

a) A határ által érintett megyék teljes területe

Arad	304713	193554	64447	40191	61	1859	1219	2285	1097
Csanád	95847	12192	66681	546	508	11530	4390	–	–
Krassó	259079	211279	3394	26271	751	5441	7125	1891	2927
Temes	356174	160492	25039	124590	249	3633	24149	13107	4915
Torontál*	413010	56128	59143	157605	41	2726	126422	10532	413

Törvény- hatóság	Összesen	Román	Magyar	Német	Rutén	Tót	Horvát- szerb	Egyéb hazai nyelvek	Külföldi nyelvek
II. Százalék szerint									
<i>a) A határ által érintett megyék teljes területe</i>									
Arad	100,0	63,5	21,2	13,2	0,0	0,6	0,4	0,7	0,4
Csanád	100,0	12,7	69,6	0,6	0,5	12,0	4,6	–	–
Krassó	100,0	81,6	1,3	10,1	0,3	2,1	2,8	0,7	1,1
Temes	100,0	45,0	7,0	35,0	0,1	1,0	6,8	3,7	1,4
Torontál*	100,0	13,6	14,3	38,2	0,0	0,7	30,6	2,5	0,1

* A Nagykikindai kerülettel.

15. táblázat
Arad, Csanád, Krassó, Temes és Torontál megye, valamint az Oláh-illyrus Ezred népességének anyanyelvi viszonyai az 1869. évi népszámlálás időpontjában

(Saját becslés)

Törvény- hatóság	Összesen	Román	Magyar	Német	Rutén	Tót	Szerb	Egyéb
I. Szám szerint								
<i>a) A határ által érintett megyék teljes területe</i>								
Arad	304713	195762	70976	30719	50	2525	2035	2646
Csanád	95847	11092	68987	868	200	11469	3000	231
Krassó	259079	207673	6220	28653	290	4180	730	11333
Temes	356174	160458	25902	126971	120	3389	30598	8736
Torontál*	413010	53780	79024	140143	–	3638	122570	13855
Oláh-illyrus Ezred	129490	98782	346	6802	–	670	17444	5446

* A Nagykikindai kerülettel.

b) A határ által érintett megyéknek a jelenkori Erdélyre eső területe

Arad	294211	194508	66306	26616	50	2050	2035	2646
Csanád	17946	7536	4129	330	200	5140	440	171
Krassó	258102	207643	5820	28628	290	4180	410	11131
Temes	314564	147859	24770	113027	60	3329	17646	7873
Torontál	153949	38188	10630	77808	–	100	18138	9085
Oláh-illyrus Ezred	117633	96976	346	6672	–	670	8254	4715

II. Százalék szerint

a) A határ által érintett megyék teljes területe

Arad	100,0	64,2	23,3	10,1	0,0	0,8	0,7	0,9
Csanád	100,0	11,6	72,0	0,9	0,2	12,0	3,1	0,2
Krassó	100,0	80,2	2,4	11,0	0,1	1,6	0,3	4,4
Temes	100,0	45,0	7,3	35,6	0,0	1,0	8,6	2,5
Torontál*	100,0	13,0	19,1	33,9	–	0,9	29,7	3,4
Oláh-illyrus Ezred	100,0	76,3	0,3	5,2	–	0,5	13,5	4,2

* A Nagykikindai kerülettel.

b) A határ által érintett megyéknek a jelenkori Erdélyre eső területe

Arad	100,0	66,1	22,5	9,1	0,0	0,7	0,7	0,9
Csanád	100,0	42,0	23,0	1,8	1,1	28,6	2,5	1,0
Krassó	100,0	80,4	2,3	11,1	0,1	1,6	0,2	4,3
Temes	100,0	47,0	7,9	35,9	0,0	1,1	5,6	2,5
Torontál	100,0	24,8	6,9	50,5	–	0,1	11,8	5,9
Oláh-illyrus Ezred	100,0	82,4	0,3	5,7	–	0,6	7,0	4,0

16. táblázat
Arad, Csanád, Krassó, Temes és Torontál megye, valamint az Oláh-illyrus Ezred népességének
anyanyelvi megoszlása az 1880. évi népszámlálás időpontjában*

Törvényhatóság	Összesen	Román	Magyar	Német	Rutén	Tót	Szerb	Egyéb
----------------	----------	-------	--------	-------	-------	-----	-------	-------

I. Szám szerint

a) A határ által érintett megyék teljes területe

Arad	287943	176714	70201	32245	101	3073	2196	3413
Csanád	110703	11701	80801	1171	92	13256	3353	329
Krassó	248933	195015	5889	29609	328	5639	7296	5157
Temes	337773	141970	26066	128585	128	3042	28709	9273
Torontál	396177	50077	75749	141226	25	3719	114237	11144
Oláh-illyrus Ezred	142486	105148	1588	9772	4	866	19575	5533

b) A határ által érintett megyéknek a jelenkori Erdélyre eső területe

Arad	275762	175148	64949	27604	101	2377	2193	3390
Csanád	18665	7646	4066	329	27	5943	584	70
Krassó	247926	194954	5507	29572	328	5638	6981	4946
Temes	296211	130156	24646	113273	62	2973	16864	8237
Torontál	149565	35247	10914	78783	1	201	16586	7833
Oláh-illyrus Ezred	130007	103214	1535	9486	4	857	10110	4801

II. Százalék szerint

a) A határ által érintett megyék teljes területe

Arad	100,0	61,4	24,4	11,2	0,0	1,1	0,7	1,2
Csanád	100,0	10,6	73,0	1,0	0,1	12,0	3,0	0,3
Krassó	100,0	78,3	2,4	11,9	0,1	2,3	2,9	2,1
Temes	100,0	42,0	7,7	38,1	0,0	0,9	8,5	2,8
Torontál	100,0	12,6	19,1	35,7	0,0	1,0	28,8	2,8
Oláh-illyrus Ezred	100,0	73,8	1,1	6,9	0,0	0,6	13,7	3,9

b) A határ által érintett megyéknek a jelenkori Erdélyre eső területe

Arad	100,0	63,5	23,6	10,0	0,0	0,9	0,8	1,2
Csanád	100,0	41,0	21,8	1,8	0,1	31,8	3,1	0,4
Krassó	100,0	78,6	2,2	11,9	0,1	2,3	2,8	2,0
Temes	100,0	43,9	8,3	38,2	0,0	1,0	5,7	2,8
Torontál	100,0	23,6	7,3	52,7	0,0	0,1	11,1	5,2
Oláh-illyrus Ezred	100,0	79,4	1,2	7,3	0,0	0,6	7,8	3,7

* A beszélni nem tudók arányosan szétosztva az egyes anyanyelvek között

Fényes Elek itt idézett adatai az 1830, illetve az 1840 körüli évekből valók. Minthogy a törvényhatóságok által készített népösszeírások a nemességre nem terjeszkedtek ki, a népességszám meghatározásában az egyházi sematizmusokat követte. Az észlelt hibákat – saját megfogalmazása szerint – hiteles kútfők után igyekezett kijavítani, s csak ahol ez nem volt lehetséges, ott vette alapul a hiányosságok pótlásához a megyei összeírásokat.¹⁰ Munkamódszeréből adódóan helységenkénti számai néhol kívánivalót hagynak maguk után, összegzései azonban megközelítő pontosságúak voltak, amit az 1850. évi népszámlálás is igazolt. Az egyes helységek nyelvi megoszlására vonatkozó információk közlésénél a helységek lakosságáról rendelkezésre álló általános jellemzések mellett a vallási megoszlás adatait használta fel. A reformátusokat a magyarokkal, a görög katolikusokat az érintett területen a románokkal, a görögkeletieket földrajzi elhelyezkedésük szerint a szerbekkel vagy románokkal, az evangélikusokat pedig többnyire a szlovákokkal vagy németekkel azonosította. A vegyes ajkú gyülekezetek népességét általában azon nyelvhez számította, amely az illető névtárakban, mint uralkodó nyelv, elsőként volt megnevezve. A cigányokat, görögöket, cincárokat – kevés kivételtől eltekintve – külön nem mutatta ki, hanem más népek számába tudta be őket.

Fényes Elek számai – becslési módszerének természetzerű korlátai miatt – a vegyes népességű területeken (és különösen a városokban) csak megfelelő fenntartásokkal használhatók, általánosságban azonban valószínűleg nem sokat tévedett, és körültekintő becsléseinek kisebb-nagyobb hibái végeredményben kiegyenlíthetik egymást.¹¹ Szakembereink a múlt században a nemzetiségi viszonyok összehasonlító vizsgálata során előszeretettel hivatkoztak az általa közzétett adatokra, de román szerzők is gyakran idézik őt.

Ami a népesség 1869. évi anyanyelvi viszonyainak becslésére tett kísérleteket illeti, a három eltérő módszerű számítás végeredménye közt – elsősorban a magyarok és a németek számaiban – helyenként szembevetendő eltérés mutatkozik. Ezt – az

¹⁰ Fényes Elek: Magyarországnak 's a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben. 1. köt. Pesten, 1836, Trattner-Károlyi., 3. p.

¹¹ Dávid Zoltán: A magyar nemzetiségi statisztika múltja és jelene. = Valóság. XXIII (1980). 8. sz. 88. p.

anyanyelvi becsléseket a felekezeti eredményekkel és az 1880. évi népszámlálással párhuzamba állítva – az alábbi összesített táblázatok szemléltetik.

17. táblázat
A főbb nyelvek és felekezetek aránya Arad, Csanád, Krassó, Temes és Torontál megye területén
1869-ben és 1880-ban

(Népszámlálási és becsült adatok alapján, százalékban)

Főbb nyelvek						
Év	Román	Magyar	Német	Tót	Szerb-horvát	Egyéb
1869 (Keleti)	43,2	16,2	26,5	1,8	11,4	0,9
1869 (Vizneker)	44,4	15,3	24,4	1,8	11,4	2,7
1869 (Saját számítás)	44,0	17,6	22,9	1,8	11,7	2,0
1880 (Népszámlálás)	41,7	18,7	24,1	2,1	11,3	2,1

Főbb felekezetek						
Év	Ortodox	Görög katolikus	Római katolikus	Református	Evangélikus	Izraelita
1869 (Népszámlálás)	52,2	3,3	37,3	3,1	2,3	1,7
1880 (Népszámlálás)	49,6	3,3	39,2	3,6	2,3	1,9

Az általunk becsült arányok a román, német és egyéb anyanyelvűek esetében Viznekeréhez, a magyarokat illetően Keletéhez állnak közelebb. Az, hogy Keleti Károlynál a románok számaránya a másik két becsléshez képest kedvezőtlenebbül alakult, valószínűleg annak tulajdonítható, hogy az egyes nemzetiségek (illetve az egyes felekezetek) nem egyforma pontossággal hajtották végre a tanköteles gyermekek számbavételét. (A hiányt jól mutatja, hogy a románok, szerbek és a Temes megyében nála – alighanem tévedésből – feltűnően nagy számban felbukkanó orosz ajkúak együttes aránya 0,8 százalékponttal alacsonyabb, mint a görög szertartású felekezeteké.) A népiskolai felvétel sajátosságaival magyarázható az is, hogy Keletinél a németek arányszáma kiugróan magas, az egyéb nem részletezett nyelvűeké viszont elenyészően alacsony. Így valószínűleg Vizneker számításai tükrözik hívebben a feltehető korabeli nyelvi arányokat – javára írandó a nagy számú egyéb (részben cigány) anyanyelvű népesség megjelenítése is –, csupán a magyar és német ajkúak számát illetően merülhetnek fel komolyabb kétségeink (elsősorban Arad és Torontál megyében). Természetesen az általunk végzett számítás is bizonytalan és sokban kifogásolható, mindenesetre a fentiek alapján – és a községenkénti adatok alakulását figyelembe véve – valószínű, hogy kérdéses esetekben a magyarok súlyát tükröző átfogó értékek korrekcióját inkább Keleti, míg a németekét Vizneker becslése irányában kell keresnünk. Mivel a magyar és a német népességet számszerűsítő értékek eltérése Torontál megyében a legnagyobb, az óhatatlan torzulások a jelenkori Erdély területén csökkennek, tekintve, hogy a vizsgált régió e törvényhatóság 1869. évi népességszámából alig több, mint egyharmad arányban részesedett.

A továbbiakban tekintsük át a felekezeti és anyanyelvi megoszlás alakulását a múlt század középső felében a jelenkori Erdélyre eső részekben. Az idevonatkozó számadatokat a 18. és 19. táblázat összegzi.

18. táblázat
A felekezeti viszonyok alakulása Arad, Csanád, Krassó, Temes és Torontál megyének,
valamint az Oláh-illyrus Ezrednek a jelenkori Erdélyre eső területén 1830–1880 között*

Év	Összesen	Ortodox	Görög katolikus	Római katolikus	Református	Evangélikus	Unitárius	Izraelita	Egyéb
<i>Szám szerint</i>									
1830	909521	689791	898	191056	12104	11595	–	4077	–
1840	951470	689380	17310	214100	14000	11960	–	4720	–
1869	1156405	700119	43038	350339	23678	20513	312	18152	254
1880	1118136	654199	42917	357337	24288	19427	132	19580	256
<i>Százalék szerint</i>									
1830	100,0	75,8	0,1	21,0	1,3	1,3	–	0,5	–
1840	100,0	72,4	1,8	22,5	1,5	1,3	–	0,5	–
1869	100,0	60,5	3,7	30,3	2,1	1,8	0,0	1,6	0,0
1880	100,0	58,5	3,8	32,0	2,2	1,7	0,0	1,8	0,0

* 1830, 1840: Fényes Elek nyomán, 1869, 1880: népszámlálási adatok.

Dőlt betűs szedés: számított értékek.

19. táblázat
Az anyanyelvi viszonyok alakulása Arad, Csanád, Krassó, Temes és Torontál megyének,
valamint az Oláh-illyrus Ezrednek a jelenkori Erdélyre eső területén 1830–1880 között*

Év	Összesen	Román	Magyar	Német	Zsidó	Rutén	Tót	Szerb	Egyéb
<i>Szám szerint</i>									
1830	909521	659260	44265	135400	4077	–	8476	32250	25790 ^a
1840	951470	680040	48020	157256	4720	–	8597	27425	25417 ^b
1869	1156405	692710	112001	253081	–	600	15469	46923	35621
1880	1118136	646365	111617	259047	–	523	17989	53318 ^c	29277
<i>Százalék szerint</i>									
1830	100,0	72,5	4,9	14,9	0,5	–	0,9	3,5	2,8 ^a
1840	100,0	71,5	5,0	16,5	0,5	–	0,9	2,9	2,7 ^b
1869	100,0	59,9	9,7	21,9	–	0,0	1,3	4,1	3,1
1880	100,0	57,8	10,0	23,2	–	0,0	1,6	4,8 ^c	2,6

* 1830, 1840: Fényes Elek nyomán, 1869: saját becslés a népszámlálás felekezeti adatai alapján, 1880: népszámlálási adatok a beszélni nem tudók arányos szétosztásával az egyes anyanyelvek között.

^a Ebből 10802 (1,1 %) horvát és sokác.

^b Ebből 9712 (1,1 %) horvát (sokác).

^c A horvátokkal (krassovánokkal) együtt. Számuk 8–9 ezerre (0,7–0,8 százalék) becsülhető.

Dőlt betűs szedés: számított értékek.

Fényes Elek 1830. és 1840. évi statisztikái jól szemléltetik azt a tarka egyveleget, mely a török hódoltság idején csaknem teljesen kipusztult, majd a XVIII. században újránépesült Bánság korabeli etnikai viszonyait jellemezte. „Ezen a területen – írja Szabó István –, amelyet az 1718. évi passzarovici béke csatolt vissza s amely ezután 1779-ig a bécsi kormányhatóságok – előbb katonai, majd polgári – igazgatása alatt állott, visszafoglalásakor a középkorvégi magyar életnek nyoma sem volt s pásztorokó románon és rácon kívül más nem lakta. Számuk [...] rohamosan növekedett újabb román és rác bevándorlók által. A román és rác elem mellett a Bánság harmadik legnagyobb számú népeleme a német lett, melyet mesterséges áttelepítés hozott az aldunai pusztaságos tájra. A román, rác és német lakosságon kívül itt-ott spanyolok, bolgárok, olaszok, franciák, rutének, tótok telepedtek meg, megjelentek a zsidók és cigányok is, a sokféle nép között csak magyar volt kevés, ez is főleg a torontáli részeken szétszórtan feles gazda-, béres- és cselédként az új gazdák portái körül. Savoyai Jenő 1718-ban rendeletet adott ki, hogy Temesvárt a várba csak katolikus németet lehet befogadni s magyar települőknek jó ideig a Bánság területére más helyen sem lehetett lépnie; előfordult, hogy a magyar parasztokat fegyverrel verték vissza a Maroson. [...] A magyarság távoltartása tudatos politikai megfontolásból fakadt, melyet Barnstein államtanácsos 1755-ben is még így fogalmazott meg: minden időben nagyon veszedelmes volt az államokra, hogy határszéleiken elégedetlen népet – a magyart – engedjenek lakni. A vármegyei szervezetnek 1779-ben történt helyreállítása után javultak ugyan a viszonyok, de a kancellária 1786-ban 198 letelepedni óhajtó hevesmegyei magyar család kérvényére még mindig azzal támasztotta alá a császár elutasító döntését, hogy »magyar gyarmatosok számára sehol sincsenek települő helyek Dél-Magyarországon, mert különben a következő évben odatelepítendő német telepesek házak és földek nélkül maradnának és a magas kincstárnak csak terhére lennének.« Így alakult ki a XVIII. században a Bánság új népi képe – egyelőre jóformán a magyarság részvétele nélkül.¹²

Fényes Elek idején a kedvezményezett német népelem lélekszáma annyira nőtt, hogy arányát tekintve közvetlenül a román után került megelőzve a másodsorban kiváltságos szerbeket. Kimutatásából a spanyolok és az olaszok már hiányoznak, miután a vegyes házasságok révén a német környezet lassan felszívta őket. Hosszabb távon hasonló sors várt a francia betelepülőkre is, ez időben azonban – az érintett mai megyeterületeken – az 1767 körül épült Nagyösz (Triebswetter) és Kiskomlóst (Ostern) még franciák lakták, és az 1786–1794 között települt Cseralja (Traunau) 852 lakosából is Fényes Elek 150-et franciának számított. A rácok közé sorolta be az úgynevezett montenegrinusokat, ezt a szerb nyelvet beszélő görögkeleti vallású népet, akik 1730 körül jöttek Montenegróból és a Bánság északi részén öt községet (Aga [Bresztovác], Aranyág [Hernyakova], Kisgye [Kizdia], Lippakékes, Temespéteri [Petrovoszelo]) szálltak meg, ez utóbbi kivételével mindenütt a már ott talált románság mellé telepedve. Ez a népesség – Temespéteri kivéve – szintén beolvadófélben volt, Aga községben Fényes már nem is említette őket. Sajátos színfoltot képviseltek a temesrékási sokácok (katolikus rácok), akiket Fényes Elek vallásuk miatt a horvátok közé sorolt. Ugyancsak horvátként könyvelte el a Karas folyó vidékének hét falujában (Kengyeltó [Rafnik], Kiskrassó [Lupák], Krassóalmás [Jabalcsa], Krassócsörgő [Klokotics], Krassóvár, Nermed, Vizes [Vodnik]) megtelepedett római katolikus krassovánokat. E kis néprajzi sziget lakóinak őseit Bulgáriából üzték ki a törökök, nyelvükbe az idők során szerb elemek keveredtek. Ugyancsak a törökök zaklatásai elől menekült római katolikus

¹² Szabó István: A magyarság életrajza. Budapest, 1990, Akadémiai Kiadó. 159–160. p. (Az Akadémiai Kiadó reprint sorozata) A bánsági telepítések történetéhez lásd Bodor Antal: Délmagyarországi telepítések története és hatása a mai közállapotokra. Budapest, 1914, Stephaneum ny. 65 p., 4 térk., és az ő nyomán Kardhordó Károly áttekintését: Néptelepülés és asszimiláció a Bánságban. [1–5.] = Magyar Kisebbség. XVIII, 1939. 17/18. sz. 421–431. p., 19. sz. 448–459. p., 20. sz. 479–489. p., 21. sz. 543–549. p., 22. sz. 577–586. p., újabban Kovách Géza – az általa tárgyalt időszak történeti irodalmát is részletesen feltáró – gazdag forrásközlését: A Bánság demográfiai és gazdasági fejlődése 1716–1848. Szeged, 1998, Csongrád Megyei Levéltár. 369. p. (Dél-Alföldi évszázadok 11.) A XIX. századi újratelepülés tárgyában alapvetően az első két munkára támaszkodunk – a továbbiakban hivatkozás nélkül –, felhasználtuk még Jinga, Victor: Probleme fundamentale ale Transilvaniei. Ediția a II-a. Braşov, 1995, Muzeul Judeţean de Istorie. 468–469. oldalán, illetve Manciulea, Ştefan: Granița de Vest. Reeditare. Baia Mare, 1994, Editura Gutinul. 101–102. oldalán található összesítő táblázatokat.

bolgárok népesítették be a XVIII. század folyamán Óbesenyőt és Vingát. Előbbi népes közössége Fényes Elek idejében 7500 lelket számlált, Vingán pedig háromezer bolgár élt. Jól látható, hogy a Bánságnak a jelenkori Erdélyre eső területén a magyarság e jövevények mögött az utolsó helyre szorult vissza; a Határőrvidéken és Krassó megye ideeső részében magyar ajkút szinte nem is találunk. (Krassó első új magyar telepítése, az 1835-ban alapított Udvarszállás már a mai Jugoszlávia területére esik.)

A felekezeti és nemzetiségi arányok az elkövetkező fél évszázad során jelentősen módosultak. Miután a magyarokkal szemben megtört a jég, ez időtől kezdve nagyobb számban telepítették őket is – igaz, nem annyira az államhatalom képviselői, inkább magánbirtokosok. Így Temes megyében 1850 körül magyar és német családok települtek a vallás- és tanulmányi alap birtokára Giládra és Nagyszilasra, de Temesfalvára és Aranyágra is került néhány tucat magyar. Torontál megyében a kincstár 1840 körül magyar és német dohányosokkal alapította Aurélházát, 1844 körül magyar, német, bolgár telepesekkel Bolgártelepet. Valkány román lakosaihoz ez időszakról egyre tömegesebben költöztek át magyarok Makó vidékéről és németek a közeli községekből. Kisebb számú beköltözés gyarapította Dóc magyar lakosságát is. A kiegyezést követően 1868-ban magyar kisbérlok számára épült a báró Eötvös miniszterrel előbb Eötvösfalvának nevezett Ötvösd, s ekkor létesült Széphely határán Józsefszállás puszta. Sándor közalapítványi bérlok ugyanez évben nyolcvan magyar család számára építette Torontálkeresztet. Új települések létesültek Arad megyében is: Zimándújfalva és Zimándköz 1845-ben magyar, Szentleányfalva magyar és német dohánykertészek, Kispereg 1847-ben magyar földbérlok számára. 1851-től Németpereg magyarokkal, németekkel, kisebb számban tótokkal és csehekkel népesült be. Későbbiekben alakult a magyar lakosságú Dezsőháza, és Arad mellett a német, román, magyar vegyes lakosságú Zsigmondháza. Krassó és Szörény vidékén (a szászka-, oravica-, resica-, boksánbányai, stájerlaki, dognácskai, újmoldovai, aninai, nadrági stb. bányák és kohóművek körzetébe) ugyancsak szép számban költöztek – német, cseh, morva és horvát bányászok, vasgyári munkások, olasz erdei munkások mellett – magyarok. Pár tucat magyar telepessel Krassó megyében is létesültek ún. „kertész-gyarmatok” (pl. Fülöpháza Gavosdia mellett, vagy Szendelak Magur szomszédságában). Tolna megyéből, Szekszárdról érkezett magyarok pedig a Sivő család Bunya községben levő birtokán alapítottak 1871-ben új községet Bunya-Szekszárd néven. Bár mindeme nyereségek révén a magyarság gyökeresen nem tudott változtatni a Fényes Elek által is megörökített helyzeten – azaz nem volt képes behozni azt a több mint fél százados előnyt, amelyhez a három vezető nép jutott – számbeli gyarapodása viszonylag komolyan tekinthető.

Csaknem hasonló iramú (számszerűségében pedig nagyobb) volt a – maradék francia közösség és egyéb töredék népeségek beolvadásával megerősített – német növekedés. Részleges asszimilációjuk ellenére az egyéb kisebb népelemek száma is nőtt, mivel egyesek beolvadását mások érkezése ellensúlyozni tudta, sőt a csehek tömeges megjelenésével a bánsági etnikai tabló tovább színesedett. A mai Krassó-Szörény megye alsó részén, az akkori oláh bánsági határőrvidék területére I. Ferenc telepített nagyobb számban csehekét és számukra új községeket alapított. Így Szörénybúzást (Weitzenried), Bigért (Schnellersruhe), Dunaszentilona (Szent-Helena), Almásonát (Ravenszka), Cseherdőt (Sumica) és Tiszafát (Eibenthal) – ez utóbbi ma Mehedinți megyében található. Csehországi németek telepítették be Temesfőt (Weidenthal) és Szörényordast (Wolfsberg). Bigér, Dunaszentilona, Tiszafa és talán Cseherdős (Soinicza néven?) már Fényes leírásában is szerepel, ő azonban az Oláh-illyrus Ezred területén ekkor még csupán 132 cseh nyelvről tudott. Temes megye felső részén 1835-ben bolgár dohánykertészek hozták létre Berestyét, a kincstár ugyanott 1843 körül német dohányosok számára alapította Kistelep, Kiszentpéter és Temeskovácsi, Torontál megyében 1840 körül Újhely, 1844 körül pedig Keglevichháza községeket. 1850 körül a csanádi káptalan felvidéki szerződvényes tótokat helyezte el a szerb lakosság közt Sztancsafalván. A szabadságharc után az önkényuralom nagyobb arányú telepítést kezdeményezett a Temesi Bánság és Szerb Vajdaság területén, az 1858. évi telepítési törvény alapján azonban csupán egyetlen egyetlen község keletkezett, Lászlóvára (Coronini) az oláh-bánsági határőrvidéken; ennek lakosai is egy közeli román helységről költöztek át.

Ha a nyelvi arányokat illetően elfogadjuk nagynevű leíró statisztikusunk számításait, valamint hitelt érdemlőnek tekintjük a három évtizeddel későbbi, hasonló módon becsült adatokat, akkor ezek szerint a század középső bő harmadában a német nyelvűek aránya 7, a magyaroké 4,2 százalékponttal emelkedett. Ugyancsak erősödött a tótok, szerbek és egyéb nyelvűek számaránya (utóbbiak közé értve immár az ortodox cigányokat is). Az alig gyarapodó (1840 óta gyakorlatilag stagnáló lélekszámú) román népesség aránya ellenben 12,6 százalékponttal lett alacsonyabb. A visszaesés valószínűleg a bánsági régió már ekkor is kirívóan alacsony termékenységével,¹³ s így a meghatározó számú románság szaporulatának csökkenésével, illetőleg a román beszivárgás gyöngülésével magyarázható. Ezzel egybevégezően a román vallásúak együttes számereje 1869-ig 11,7 százalékponttal esett vissza; ezen belül a görögkeletiek 15,3 százalékpontot veszítettek, a görög katolikusok aránya viszont a bánsági uniós mozgalom következtében 0,1 százalékról 3,7 százalékra nőtt. Ugyanez idő alatt a római katolikusok számaránya 9,3, a reformátusoké 0,8, az evangélikusoké 0,5, a zsidó vallásúaké pedig 1,1 százalékponttal erősödött.

Az 1869-et követő évtizedben tovább romlott a románság statisztikai helyzete: a görög szertartású egyházak híveinek számaránya tizenegy év alatt újabb 1,9 százalékponttal, a románoké pedig 2,1 százalékponttal esett vissza. Ez nagyjából az évtized eleji demográfiai katasztrófának tulajdonítható. Az 1880. évi népszámlálás időpontjában az érintett törvényhatóságok lakosainak száma több mint 34 ezer fővel, míg a görög felekezetűeké 54 ezerrel, a román nyelvűeké pedig 46 ezerrel volt kevesebb, mint az évtized elején; utóbbi veszteség teljes egészében a mai romániai területekre jutott. A tényleges népfogyatkozás a népmozgalmi adatok szerint is több mint fele részben az 1872–1873-ban dúló kolerajárvány – az annak folytán megnövekedett halandóság – következménye. A kolera pusztítása valószínűleg még annál is nagyobb volt, mint ahogy azt a halálozási statisztika mutatja, mivel sok kolerában elhalt a tömeges halálozás idején nem került be az anyakönyvbe s így elkerülte a számbavételt. Emellett a tényleges és a természetes népgyarapodás különbözete is tekintélyes népességi hiányt jelez, elsősorban a korabeli Torontál megyében (illetőleg annak a mai Romániára eső részein). (Itt és a továbbiakban vö. az I–X. táblamelléletekkel.)

Noha bizonyos mértékű migrációs veszteség lehetősége nem zárható ki – amely a tényleges népességszám alakulását figyelembe véve elsősorban ugyancsak az ortodox felekezetű (illetőleg román ajkú) népességet sújthatta –, e különbségben valószínűleg komoly része van az adatfelvételi pontatlanságoknak is. Az 1880. évi népszámlálás ugyanis országosan viszonylag figyelemre méltó – bár számszerűségében vitatott – hiánnyal rögzítette a népesség számát. (A hiány utólagos becslés szerint az anyaország területén – vagyis Horvát-Szlavonországok nélkül számítva – kb. 100 ezer főnyire tehető).¹⁴ Ugyanebben az időben a népmozgalmi adatainak gyűjtése sem volt még tökéletes, aminek következtében a népesedési eseményeket is alulregisztrálták. Ennek mértéke az 1870-es években országosan mintegy 7 százalékos volt és főleg a keleti megyékben, tehát éppen a jelenkori Erdély területén és a görögkeleti egyházközségekben voltak a legjelentősebbek a hiányok.¹⁵

¹³ Katus László: A demográfiai átmenet kérdései Magyarországon a 19. században. = Történelmi Szemle. 1980. 2. sz. 282–283. p.

¹⁴ Thirring Lajos: Magyarország népessége 1869–1949 között. = Magyarország történeti demográfiája. (Szerk. Kovácsics József.) Budapest, 1964, Közgazdasági és Jogi Kiadó. 229. p., Kovács Alajos: A népesség fejlődése Magyarországon az utolsó félszázad alatt. = Magyar Statisztikai Szemle. III (1925). 1. sz. 5. p.

¹⁵ Acsádi György: A magyar népmozgalmi statisztikák fejlődése. = A magyar hivatalos statisztikai történetéből. (Az V.

Feldolgozásunk következő forráskötete, a 1890. évi census eredményeiről beszámoló első közlemény rendhagyó módon nem a tulajdonképpeni népszámlálási kiadványsorozatban jelent meg. A népesség számára, anyanyelvi és hitfelekezeti megoszlására vonatkozó adatokat ez alkalommal az 1892. évben kiadott Helységnevtár tartalmazta.¹⁶ Lélekszámaikat a mai és a korabeli közigazgatási beosztásnak megfelelően a 20. táblázat összegzi.

20. táblázat
Arad, Krassó-Szörény és Temes megye és az érintett korabeli közigazgatási egységek lélekszáma egymással egybevetve az 1890. évi népszámlálás időpontjában

	Lélekszám	Együtt	Ebből a három mai megye területére esik				
			%	%	Arad	Krassó-Szörény	Temes
Megye	(.)	1250615	(.)	100,0	437816	310217	502582
Arad megye	343597	326437	95,0	26,1	326437	–	–
Bihar megye	516704	13660	2,6	1,1	13660	–	–
Csanád megye	130575	22310	17,1	1,8	22310	–	–
Hunyad megye	267895	3257	1,2	0,3	–	3257	–
Krassó-Szörény megye	407635	394361	96,7	31,5	12443	298608	83310
Temes megye	437039	327472	74,9	26,2	62966	8352	256154
Torontál megye	588750	163118	27,7	13,0	–	–	163118

Ez időszakban Temes és Krassó-Szörény megye határán két apró módosítást hajtottak végre: Temes megyétől Krassó-Szörényhez csatolták Daruvárt, Kucics viszont (ez ma Jugoszláviában található) Krassó-Szörénytől Temeshez került.

Az 1890. évi népszámlálás során az anyanyelv tudakolásának módja megegyezett az 1880. évvel. Az előző népszámlálás tévedését kiigazítva az utasítás most már kimondta, hogy a beszélni koruknál fogva még nem tudó gyermekeknél az édesanyjuk nyelvét kell bejegyezni.

1880 és 1890 között a magyarság számereje mindegyik mai megye területén nőtt – a legerőteljesebben Arad és Temes megyében, 2,1, illetve 1,7 százalékponttal –, a románisége ellenben kb. 2 százalékponttal mindenütt fogyott. Arad megye kivételével erősödött a német anyanyelvűként kimutatott népesség számaránya is. Szembetűnő viszont a szerb rovatban szereplők számának és arányának Krassó-Szörény megyei fogyatkozása, ami a horvát (illetve krassován) népesség népszámlálási különválasztásával magyarázható. (Ez utóbbiak Kiskrassó, Krassócsergő és Vizes községben tévesen cseh nyelvűként lettek számba véve.¹⁷)

A természetes szaporulat a születésgyakoriság igen magas átlagértékei folytán (a szintén magas halálozási arány ellenére) Arad+Csanád megyében¹⁸ a legkiemelkedőbb: évente 10,3 fő ezer lélekre. A jóval alacsonyabb születési ráta hatására Temes+Torontál és különösen Krassó-Szörény szaporodási mutatói már kevésbé kedvezőek: előbbi évi 8,7, utóbbi pedig mindössze évi 7,2 ezreléket ért el. Közvetett forrásokból következően a szűkebb térség népességét ez időben kivándorlás nem fogyasztotta. (A külső vándormozgalmak hatásait a korabeli magyar statisztika – közvetlen adatgyűjtés hiányában – a természetes és tényleges szaporodás két népszámlálás közötti különbözetének, tehát a belső és külső vándorlások egyenlegének, illetőleg a születési hely kimutatása alapján a belső népcseré ugyanazon két időpont közt megvont mérlegének egybevetésével mérte fel.¹⁹ Ezeket a számításokat a XI. táblamelléklet részletezi.) Arad és Temes megyében (valamint Torontál ideeső részein) szerényebb vándorlási többlet mutatkozott.

Az évtized során a telepítési mozgalom újraéledt.²⁰ A kincstár 1881-ben, letarolt szilvai erdeje helyén, megalapította Krassó-Szörény megye harmadik magyar telepes községét, Szapárfalvát, torontáli református magyarokkal. Ugyancsak a bégai járásban, 1883-ban magyarokkal és zichyfalvai németekkel alapította a zsuppányi határon Bethlenházát, a lugosi járásban 1887-ben a daruvári határon németekkel Istvánfalvát. A boksánbányai járásban 1888-ban a vallás- és tanulmányi alap magyarokat telepített

Statisztikatörténeti Vándorulás előadásai és korreferátumai.) Budapest, 1968. 246–249. p., Katus László: i. m. 271. p.

¹⁶ A magyar korona országainak helységnevtára. Szerk. Jekelfalussy József. Budapest, 1892, Országos M. Kir. Statisztikai Hivatal. X, 1895 p.

¹⁷ Vö. Balogh Pál: A népfajok Magyarországon. Budapest, 1902, M. Kir. Vallás- és Közoktatásügyi Ministerium. 809. p.

¹⁸ A továbbiakban a később határ által megosztott megyék Romániára eső részeinek adatait összefoglalva közöljük. Ezt, ha külön nem utalunk rá, a nevek megkülönböztetett írásmódja (Arad+Csanád, Temes+Torontál) jelzi.

¹⁹ Vö. A magyar korona országaiban az 1891. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei. I. r. Általános népleírás. Budapest, 1893, Országos M. Kir. Statisztikai Hivatal. 74.* p. (Magyar statisztikai közlemények. Új f. I. köt.)

²⁰ Az újabb telepítésekkel a kiegyezés utáni magyar állam nem titkoltan a délvidéknek az osztrák uralom idején mesterségesen kialakított, a magyarság számára hátrányos etnikai összetételén is változtatni igyekezett. „... míg az előbbi másfél évszázad alatt császári parancsok, pátensek s a telepítést végző katonai és polgári hatóságok eleinte a magyarság teljes mellőzésével, majd háttérbe szorításával csak az idegeneknek kedveztek [...], addig az alkotmányos nemzeti állam telepítési akciójának gazdasági és birtokpolitikai szempontok mellett egyik célja az, hogy a gyorsan szaporodó alföldi magyarság rajait a délvidékre visszatelepítve a sokféle népfaj közé új küzdőtársként ékelje be s azoknak a magyar nyelvterületek révén alkalmat nyújtson az államnyelv megtanulására.” Az alkotmányos korszak telepítési politikája mindemellett „tekintettel volt a nemzeti állam törekvéseit tiszteletben tartó más anyanyelvű polgárokra is. Az állam a lefolyt fél évszázad alatt egész sereg kincstári birtokot darabolt fel német, bunyevác, szerb és más népfajú földéhes kiscsászák között, számos községet kizárólag velük alapított, sőt a legújabb magyar telepeken is helyet ad nekik.” Bodor Antal: i. m. 30–31. p.

birtokára Izzár és Érszeg román lakóihoz. Temes megyében Babsa és Sziklás román községek határán a kincstár 1880-ban németekkel s kisebb részben magyarokkal alapította Gizellafalvát, 1882-ben pedig Iktár és Sziklás határán németek számára Újjözseffalvát. Kisebb betelepülés növelte Obád német lakóinak a számát is, parcellázás folytán pedig német kolónia jött létre Omor határában (ez 1915-ben Gézafalva [Kisomor] néven önállósult). Torontál megyében Ótelek magyar népét 1882 körül a kincstár, Torontálkeresztes magyarságát pedig a közalapítványi uradalom növelte újabb betelepülőkkel. Gazdasági cselédek alkalmazása folytán ugrásszerű növekedésnek indult Partos magyar népessége, 1887-ben Bánlak román lakosaihoz az uradalom nagyobb számban szintén magyar béreseket és napszamosokat hozott. A németek lakta Újvár lélekszáma a kétszeresére nőtt, miután a Tisza által elpusztított Königsdorf lakói nagyrészt ideköltöztek. Arad megyében magyar, német és tót telepések hozták létre 1883-ban Szapáryligetet; ugyanabban az évben Györök községben bukovinai székelyeket telepítettek le. Bélzerénd és Vadász határában keletkezett és 1885-ben alakult községgé magyar és kisebbrészt német lakosokkal Simonyifalva. Ez időben indult feltűnő szaporodásnak Szinte és birtokparcellázás következtében Csermő magyar népe. Az évtized során – a román, magyar és német népesség számát egyaránt megnövelő – telepítés történt Galsán is.

1893-ban cigányösszeírást hajtottak végre Magyarországon. A felmérésről közzétett kötet mindazon településen megadta a számukat, melyekben a cigányok száma legalább 50 volt és a lakosságnak 10 százalékát tette ki, vagy ha nem érték el ezt az arányt, a számuk legalább 100 volt.²¹ Ezeket az eredményeket tájékoztatásul beiktattuk feldolgozásunkba. A számok az 1890. évi sorban szerepelnek, a népszámlálási adatoktól [] különíti el őket. Nyomatékos megkülönböztetésüket az időbeli eltolódáson túl az is indokolja, hogy ez a felvétel más módszert követett, mint a népszámlálások; nem a bevalláson, hanem a helyi hatóságok minősítésén alapult, az alkalmazott kategória pedig gyakorlatilag a nemzetiségi hovatartozás direkt ismervének felel meg. Ennek következtében a cigányösszeírás vonatkozó adatai is többnyire nagyobbak, mint a népszámlálás egyéb gyűjtőrovatában szereplő értékek.

1900

Az 1900. évi népszámlálás nyomán, a korábbiaknál gazdagabb feldolgozás eredményeként, tíz kötetnyi közlemény született. Közülük – immár az összes jelenlévő (polgári és katonai) népességre vonatkozóan – az első közlemény tartalmazza a községenkénti általános népleírást. Számaink ebből a kötetből valók.²²

21. táblázat
Arad, Krassó-Szörény és Temes megye és az érintett korabeli közigazgatási egységek lélekszáma egymással egybevetve az 1900. évi népszámlálás időpontjában

	Lélekszám	Együtt	Ebből a három mai megye területére esik				
			%	%	Arad	Krassó-Szörény	Temes
Megye	(.)	1351760	(.)	100,0	480162	329749	541849
Arad megye	386100	365604	94,7	27,0	365604	–	–
Bihar megye	577312	13867	2,4	1,0	13867	–	–
Csanád megye	140007	23216	16,6	1,7	23216	–	–
Hunyad megye	303838	3601	1,2	0,3	–	3601	–
Krassó-Szörény megye	443001	427780	96,6	31,7	12423	317386	97971
Temes megye	476242	354730	74,5	26,2	65052	8762	280916
Torontál megye	609362	162962	26,7	12,1	–	–	162962

A megyebeosztáson egyetlen apró változtatás történt: Székelykevé (1883 körüli telepítés bukovinai székelyekkel, ma Jugoszláviához tartozik) 1892-ben Torontáltól Temes megyéhez csatolták át.

Az 1900. évi népszámlálás során az anyanyelvi kérdőpont bővült. A számlálólapon ez erre vonatkozó kérdés így szerepelt: „Mi az anyanyelve, vagy az a nyelv, amelyet magáénak vall és legjobban és legszívesebben beszél?” Az anyanyelv kérdéséhez fűzött utasítás szerint: „Anyanyelv gyanánt mindenkor azt a nyelvet kell bejegyezni, amelyet az illető magáénak vall és amelyet a legtokéletebben beszél.” A továbbiakban az utasítás megjegyzi, hogy az anyanyelv nem mindig „esik össze” a gyermekkorban az anyától elsajátított nyelvvel, majd hozzáteszi: „A még beszélni nem tudó csecsemőknél és némáknál anyanyelv gyanánt a családi nyelv irandó be, amelyen az illető egyén hozzátartozói otthon rendszeresen beszélni szoktak.” Az anyanyelv kérdéshez fűzött magyarázat és az idézett utasítások a kérdés tartalmának lényegi átalakulását jelzik az előző két népszámláláshoz képest. Már 1890-ben felmerült: „jó volna – az utasításban vagy egybeült – felvilágosítani a népet, hogy ez [vagyis az anyanyelv] alatt nem azt a nyelvet értjük, amelyen az illető egyén beszélni tanult, sem azt, amelyen a szülői beszéltek.”²³ Az 1900. évi népszámlálás előkészítői ez irányban léptek tovább, így az anyanyelv fogalma most már inkább a – sokat vitatott – ausztriai formulához, azaz a hétköznapi beszélt nyelvhez közelített. Ennek megfelelően a kapott feleletek is átértelmeződnek, amit figyelembe kell venni az 1900. évi eredmények értékelésekor.

A községi részletezésű I. népszámlálási közlemény tábláihoz ez alkalommal jegyzetanyag kapcsolódik, amely jelentősebb számú egyéb anyanyelvű esetében arról nyújt képet, hogy a gyűjtőrovatban milyen anyanyelvűek szerepelnek figyelemre méltóbb számban vagy arányban. Így, ha csak közvetve is, információkhoz juthatunk egyes töredék, illetve szórvány, ám helyenként

²¹ Magyarországon 1893. január 31-én végrehajtott cigány összeírás eredményei. Budapest, Országos M. Kir. Statisztikai Hivatal, 1895. 14–16.* p. (Magyar statisztikai közlemények. Új f. IX. köt.)

²² A magyar korona országainak 1900. évi népszámlálása. Első rész. A népesség leírása községenként. Budapest, 1901., M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal IV, 45*, 612 p. (Magyar statisztikai közlemények. Új sor. 1. köt.)

²³ Bokor Gusztáv: A magyar hivatalos statisztika és szervezete. Kiad. az Országos M. Kir. Statisztikai Hivatal. Budapest, 1896, Pesti Könyvnyomda. 148. p.

komolyabb etnikai zárványt képező csoportok, például a cigányok, bolgárok, csehek vagy krassovánok lokális jelenlététől, elhelyezkedéséről, településen belüli súlyukról. (A megjegyzésekben ezeket az információkat is közöljük.) A krassovánokat ez alkalommal már nem a horvátok közé sorolták be, hanem az egyéb nyelvűek között szerepeltették.

A népszámlálást megelőző évtizedben a természetes szaporulat átlagértéke a születésgyakoriságnak a halandóságnál nagyobb arányú csökkenése következtében az érintett törvényhatóságokban mindenütt (különösen a mai Romániára jutó részekben) csökkent. A visszaesés csaknem 3 ezrelékponttal Temes+Torontál megyében volt a legnagyobb, ahol a természetes reprodukció arányszáma most már évi átlagban mindössze 5,8 ezreléket ért el. Ez a jelzőszám Krassó-Szörényben 6,2, de Arad+Csanád területén is 8,5 ezrelékre mérséklődött. (A legalacsonyabb értékeket az évtized második felében mérték.) Ez időszakban a fentebb már ismertetett módszerrel számítva a külföldi (ki- és vissza-, illetve be-) vándorlások mérlege Torontál megye kivételével mindenhol veszteséges volt. A belső népcsera mérlegének változása ezzel egyidejűleg Arad, Krassó-Szörény és Temes megyében komoly betelepedést, míg Csanád és különösen Torontál megyéből erőteljes elvándorlást jelez az ország más részei felé. A tényleges és természetes szaporulat egybevetése ez alkalommal Arad+Csanád és Krassó-Szörény megyékben mutatott nyereséget, míg Temes+Torontál területén (az érintett torontáli járások vándormozgalmának köszönhetően) az egyenleg már negatív.

Temes- és Krassó-Szörény megye felső részén újabb nagyobb arányú állami telepítési akció kezdődött, miután 1888-ban Tisza Kálmán miniszterelnök és gróf Széchenyi Pál földművelésügyi miniszter mintegy húszezer kat. holdnyi kincstári erdőterületet telepítési célokra jelölt ki. A hatalmas erdősegek helyén, melyek Temesvártól Facsádig 70–80 kilométernyi vonalon a Temes- és Bégavölgy termékeny síkságát s dombjait borították, az állam több új községet alapított, mások lakosságához pedig magyarokat s részben németeket telepített. Mehala határában 1891-ben alapították Újszentest (Vadászerdő) Szentestről települt 133 református magyar családdal. A német, román és sokác lakosságú Temesrékason 1899-ben 100 római katolikus vallású magyar családot telepítettek le. Panyó és a detta járási Sósod községekbe parcellázás folytán ugyancsak németek és magyarok költöztek be. Krassó-Szörény megye bégai járásában 1893-ban a kincstár Makó és Szeged vidéki 212 református magyar család részére alapította Nagybodófalvát, s betelepítés történt Bégahosszúpatakra is. A facsádi járásban Bázosd, Bozsor, Bukovec, Bégamonostor és Zsuppánfalva határában 1893-ban épült Igazfalva, Békés és Csanád megyei református magyarok, jórészt vagyontalan mezei munkások, kubikusok számára. A temesi járásban Szilváshely határában magántelepítés keretében zichyfalvai németek építették 1896-ban Gyulatelepet, amely 1907-ben önálló községgé vált. Arad megyében Szentleányfalva magyar és német, továbbá Selénd magyar lakóinak számát növelték betelepések az évtized során.

A magyarság számereje a korábbinál nagyobb lendülettel (Temes megyében 3,8, Arad megyében 3,4, Krassó-Szörény megyében pedig 1,3 százalékponttal) nőtt, amint az néhány kiemelt település (Temesvár, Arad, Lippa, Vinga, Gátalja, Zsombolya, Nagyszentmiklós, Karánsebes, Lugos, Resicabánya, Boksánbánya, Oravicabánya és –falva) magyar népességének ugrásszerű növekedésén is megfigyelhető. E vonzásközpontok gyors iramú fejlődésének és az állami telepítéseknek köszönhetően a megyeközi vándorlási nyereség jelentős részét alighanem a magyarság javára könyvelhetjük el. A román nyelvűek számaránya mindhárom megyében tovább csökkent: a visszaesés a mai Arad és Temes megyében a legnagyobb (2, illetve 1,2 százalékpont). Temes megyében igen komoly (1,5 százalékpontos) volt a német ajkúak arányának csökkenése is. Ugyanítt (csakúgy mint Arad megyében) a szerbek részaránya, sőt a lélekszáma is fogyatkozott. A cigányok száma is kevesebb, aminek oka a bevallási eltérésekben keresendő; ez azonban korántsem öltött olyan méreteket, mint a jelenkori Erdély más – különösen királyhágóntúli – részein.

1910

Az ötödik – és e területen egyben az utolsó – magyar népszámlálást 1910-ben tartották. Eredményeit hat kötetben adták ki, az itt közölt adatokat az első kötet tartalmazza.²⁴

22. táblázat

Arad, Krassó-Szörény és Temes megye és az érintett korabeli közigazgatási egységek lélekszáma egymással egybevetve az 1910. évi népszámlálás időpontjában

Megye	Lélekszám	Együtt	Ebből a három mai megye területére esik				
			%	%	Arad	Krassó-Szörény	Temes
Megye	(.)	1409875	(.)	100,0	507665	341952	560258
Arad megye	414388	390826	94,3	27,7	390826	–	–
Bihar megye	646301	15809	2,4	1,1	15809	–	–
Csanád megye	145248	23498	16,2	1,7	23498	–	–
Hunyad megye	340135	3828	1,1	0,3	–	3828	–
Krassó-Szörény megye	466147	449006	96,3	31,8	12639	328335	108032
Temes megye	500835	368796	73,6	26,2	64893	9789	294114
Torontál megye	615151	158112	25,7	11,2	–	–	158112

A kötet fontos újítása az addigi népszámlálási közlésekhez képest, hogy a 100 léleknél népesebb puszták, telepek és egyéb külterületi lakott helyek – vagy esetenként az ennél kisebb egységek – fontosabb demográfiai adatait is bemutatja. Ezeket tájékoztatásul () között megadjuk, de – tekintve, hogy sok, időközben önállósult településrész adatai 1910-ből így sem ismeretesek – a mai közigazgatást követő községi összegzésben nem vettük számításba. A megyei összegeket lehetőség szerint a hivatalos romániai statisztikai közlemények visszatekintő idősoraihoz igazítottuk. Ennek megfelelően az 1910. évi Arad megyei lélekszám a

²⁴ A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. Első rész. A népesség főbb adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint. Budapest, 1912, M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal. VI, 50*, 880 p. (Magyar statisztikai közlemények. Új sor. 42. köt.)

Magyarországon maradt községrészek – a Siklóhoz tartozó Botospuszta, az Otlakához tartozó Meggyespuszta és a Nagylakhoz tartozó Pannónia kendergyár – összesen 1588 lakója nélkül lett megállapítva. A Temes megyei összeget egyes határ által érintett településrészek hovatarozásuktól függően növelik, illetve csökkentik. Közülük csupán a Porgányhoz tartozó Sándormajor (Magyarországon maradt), illetve a Partoshoz tartozó Rákospuszta és a Kőcséhez tartozó Pusztahetény adatai állapíthatók meg (ez utóbbiak Jugoszláviához kerültek). E három településrész összesen 613 fővel csökkenti a terület lélekszámát. Ugyancsak leszámítottuk a Krassógombástól 1914-ben különvált és ma Krassó-Szörény megyében található Zoltánfalva 899 lakosát. A hivatalos román statisztikai közleményekben Arad és Temes megye 1910. évi lélekszáma kicsivel eltér az általunk számítottól: előbbié 507493, utóbbié pedig 559269 lélek.

A kötet további értéke, hogy minden egyes község polgári lélekszámát közli az öt utolsó népszámlálás szerint, s ennek során jegyzetben utal a községek státuszában beállott változásokra, sőt a helyi hatóságoktól bekért jelentések alapján az 1880 óta mutatkozó feltűnő lélekszámváltozásokra is magyarázattal szolgál. Ezeket a népességtörténeti adalékokat szintén beépítettük feldolgozásunkba, kiegészítve egy – ugyancsak az 1880–1910. évi népszámlálási adatokon alapuló – nemzetiségpolitikai indíttatású összeállítás vonatkozó jegyzetanyagával.²⁵

Az 1910. évi népszámlálás anyanyelvre vonatkozó kérdésfeltevése azonos volt az 1900. évvel. Az utasítás ugyanakkor tovább árnyalta az anyanyelv fogalmát s ezáltal nyomatékosította a már 1900-ban is észlelt fogalmi elmozdulást a beszélt nyelv irányában. Az anyanyelv fogalmát immár határozottan különválasztották az anyától tanult nyelv fogalmától, s eközben kihangsúlyozták a társadalmi érintkezés hatásait e nyelv választása során.²⁶ Az újabb változtatás, ha alapvetően nem is törte meg a magyar anyanyelvi statisztika viszonylagos egyöntetűségét, a tíz évvel korábbanál valószínűleg nagyobb mértékben befolyásolta az adatok állagát. A kérdőpont-módosulásra tehát ezúttal is érdemes tekintettel lenni az anyanyelvi erőviszonyokban bekövetkezett változások regisztrálása során.

A községenkénti demográfiai adatokat tartalmazó táblákhoz kapcsolódó jegyzetanyag terjedelmesebb, mint korábban volt; az egyéb anyanyelv mellett szükség szerint immár az egyéb felekezet gyűjtőrovát tartalmazására (baptisták, nazarénusok stb.) is sor kerül. A megjegyzések közt ezeket az információkat is feltűntettük. Felhívjuk a figyelmet, hogy a felekezeten kívüli megjelölés többnyire nem jelent tényleges vallásnéküliséget. Mint a népszámlálási jelentés utal rá, a felvételnél kimutatott felekezetnélküli egyének legnagyobb része – a városokban lakók kivételével – valójában baptista vagy nazarénus volt s csupán a megnevezés hiányossága folytán került ebbe a kategóriába.²⁷ Ezekben az esetekben a népszámlálási bevalláson alapuló „felekezeten kívüli” minősítést zárójelben a tényleges vallási kötődésre utaló megjegyzés követi.

Az eltelt évtized során az élveszületések aránya Temes+Torontál területén és Krassó-Szörény megyében 3,7–3,9, míg Arad és Csanád ideeső részein 5 ezrelépponttal volt alacsonyabb, mint a megelőző évtizedekben. A halálozás indexe Krassó-Szörény megyében mindössze 2,2, Temes+Torontál megyében viszont 4,4 ezrelépponttal, Arad+Csanád megyében pedig még ennél is nagyobb arányban, 7 ezrelépponttal csökkent. Így a természetes reprodukció arányszáma Arad+Csanádban ismét elérte a két évtizeddel korábbi szintet (10,7 ezrelék), kevéssel Temes+Torontál vidékén is emelkedett (ahol most 6,3 ezrelék), ellenben Krassó-Szörény megyében 6,2-ről 4,6 ezrelékre süllyedt. A tényleges népnövekedés Krassó-Szörény megyét kivéve mindenütt alatta maradt a természetes szaporulatnak, különösen Torontál megyében (és annak a jelenkori Erdélyre eső részein). A hiány Arad megyében inkább a belső népcseré passzívumából adódik, míg Temes és főként Torontál megyében a nagyarányú kivándorlás következménye.

A kivándorlást ebben az évtizedben már hivatalosan is számon tartották, bár az adatgyűjtés – különösen a visszavándorlást illetően – korántsem mondható teljesnek. Az országhatáron túla távozottak tényleges hiányát ezért a hivatalos nyilvántartás (LXXV. melléklet) és a demográfiai adatok révén következtetett számok (XI. melléklet) között kell keresnünk – Torontál megyét kivéve, ahol a jelzett értékek csaknem egybeesnek. (Tájékoztatásul közöljük, hogy a népmozgalmi adatokat figyelembe véve a hivatalosan kimutatott 23,7 százalékkal szemben országosan a kivándorlóknak kb. negyven százalékára becsülhető a visszavándorlók aránya,²⁸ ez az átlagszám azonban területenként bizonyosan nagy szóródást mutat.)

A természetes népmozgalom és a kivándorlás adatait a statisztikai szolgálat anyanyelv (sőt az előbbieket felekezet) szerint is részletezte. (LXV–LXX., LXXV. mellékletek.) E szerint az élveszületések arányszáma Csanád, Krassó-Szörény, Temes és Torontál megyében a magyarok, Arad megyében a románok körében volt nagyobb, a legmagasabb termékenységi mutatók ugyanakkor az Arad, Csanád és Torontál megyei szlovákokat, az Arad megyei németeket, illetve a Torontál megyei szerbeket jellemezték. A halandóság kedvezőbb alakulásának köszönhetően a magyar anyanyelvűek mindenütt (így Arad megyében is) a románok elé kerültek a természetes szaporulat rangsorában. Igaz, ugyanitt a németek álltak a második, a szlovák anyanyelvűek pedig (akárcsak Csanád megyében) az első helyen. Néhány kisebb lélekszámú, elszórányosodott nyelvi csoportot nem számítva a természetes reprodukció átlagértéke a Temes, Krassó-Szörény és Torontál megyei románok körében volt a legalacsonyabb.

A felsorolt megyékben a kivándorlóknak több mint a fele a németek közül került ki (Torontál, Temes, Krassó-Szörény és kisebbrészt Arad megyéből), csaknem egyötödük román volt, de jelentős számban távoztak egyéb (főként szerb) anyanyelvűek is, különösen Torontál megyéből. A magyarság részesedése a kivándorlásból tíz százalék alatt maradt, vagyis népességi arányának még a felét sem érte el. A kivándorlók fő úti célja Amerika – emellett Krassó-Szörény megyéből figyelemreméltó kivándorlás folyt Romániába is –, a mozgalom gócpontjai pedig jobbra a német többségű járások voltak, és főként a ma Romániához tartozó

²⁵ Adatok a magyarság térvesztéséről a nemzetiségekkel szemben. Kézirat. Év és hely nélkül. 137 p. Központi Statisztikai Hivatal Levéltára.

²⁶ „Anyanyelv gyanánt minden befolyástól menten, a valósághoz híven, mindenkor azt a nyelvet kell bejegyezni, amelyet az illető egyén magáénak vall s amelyen legjobban és legszívesebben beszél. Ennélfogva megjegyzendő, hogy ámbár az anyanyelv a legtöbbször azonos azzal a nyelvvel, amelyet ki-ki gyermekkorában és rendszerint az anyjától tanult, mégis előfordulhat az az eset is, hogy a gyermek anyanyelve más, mint az anyjéé, különösen, ha a gyermek kisededővóban, iskolában vagy egyéb társadalmi érintkezés által, vagy annak következtében, hogy szülői különböző anyanyelvűek, az anyjától különböző, más nyelvet sajátított el. A még beszélni nem tudó csecsemőknél és némáknál anyanyelv gyanánt a család nyelve, vagyis az a nyelv irandó be, amelyen az illető egyén hozzátartozói otthon rendszerint beszélni szoktak.” Idézi Dávid Zoltán: A magyar nemzetiségi statisztika múltja és jelene. = Valóság. XXIII (1980). 8. sz. 88–89. p.

²⁷ A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. Hatodik rész. Végeredmények összefoglalása. Budapest, 1920, M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal. 59.* p. (Magyar statisztikai közlemények. Új sor. 64. köt.)

²⁸ A magyar szent korona országainak 1900. évi népszámlálása. Tizedik rész. Végeredmények összefoglalása. Budapest, 1909, M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal. 37.* p., (Magyar statisztikai közlemények. Új sor. 27. köt.) Ua. A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. Hatodik rész. Végeredmények összefoglalása. Budapest, 1920, M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal. 27.* p. (Magyar statisztikai közlemények. Új sor. 64. köt.)

területekre estek. A hivatalos adatokat feldolgozó közlemény megállapítása szerint a „népbetegség” jellegű délvidéki német kivándorlás a mozgalom „divatszzerű felkarolására” vezethető vissza, aminek „elsősorban nem gazdasági okai vannak, hanem inkább pénzszerzési vágy kergette ki hazájukból az eddig békén ülő lakosokat”.²⁹

Míg 1900 és 1910 között az öt érintett megyében a magyarokra az összes népesség természetes szaporulatának 33,9 (a jelenkori Erdélyre eső területükön pedig csupán 27,6) százaléka jutott, a tényleges gyarapodásból 76,5 (illetőleg 76,3) százalékban részesedtek. A LXXII. táblázatban látható, hogy a tényleges gyarapodás összességében csak a magyarok, valamint a rutének és az egyéb anyanyelvűek esetében haladta meg a természetes szaporulatot. Az ebből adódó pozitívumot a német, román, szlovák és – a Torontál megyében legszámottevőbb – szerb negatívum ellensúlyozta.

A magyarok nyeresége Krassó-Szörény és Temes+Torontál megyében nagyobbra, a ruténeké pedig szinte teljes egészében a megyeközi vándorlások többletéből adódik. Ez a városok és ipartelepek vonzása mellett a telepítési mozgalom újabb eredményeivel is összefüggésbe hozható. Az egy évtizede megkezdett nagyarányú telepítési akció keretében Krassó-Szörény megyében a kincstár 1900–1903 közt Facsád román és német lakossága mellé Bács-Bodrog, Torontál, Nyitra, Csongrád, Csanád, Heves és Pozsony megyéből kilencven római katolikus vallású magyar családot telepített. A bégai járásban hasonlóképpen több román község tözsomszédságába kerültek magyarok: Bálincra harminc családot, Bégamonostorra huszonhárom Nyitra, Arad és Torontál megyei református családot, Bégahosszúpatakra 1909-ben ötven római katolikus kisgazda- és hat munkáscsaládot, Nörincse 1910-ben harmincöt római katolikus, Vásárosra pedig harminc evangélikus családot telepített a kincstár. A megye területén több magántelepítés is történt. A bégai járásban Hosszúszabadi német, a facsádi járásban Kisszécsény magyar és Kossó román népessége gyarapodott ezen az úton. Az oravicabányai járásban a forotiki határban németek alapították 1905-ban Bársonyfalvát. 1908-ban pedig Máramaros megye ökörmezői járásából 170 rutén család költözött Krassógombásra (az így létrejött Ruténtelep 1914-ben Zoltánfalva néven különálló községgé alakult) s kisebb számban a temesi járás három másik községébe is kerültek rutének (Cserestemes, Mutnokszabadja, Istvánhegy). Lugoskifalu és Krassóviszák községekben részben parcellázást követő beköltözés, Bégaszuszányban erdőmunkálatok növelték meg a magyarok számát. Temes megyében a legnagyobb állami telepítés Sztancsafalva szerb község határában történt, ahol 1903-tól kezdve 100 telephelyt szálltak meg Temes, Torontál és Csanád megyéiből, illetve kisebb részben Bács-Bodrog és Krassó-Szörény megyéből való római katolikus vallású magyarok. Temesvár szomszédságában a román Mosnica mellett hetven telepes ház épült Békés megyei, szentesi s kisebb számban torontáli és Temes megyei református magyarok számára. Ez időben Babsa község román lakosaihoz is több száz magyart telepítettek. Tesöld határában magántelepítés hozta létre a magyar és német lakosságú Kendetelepet, amely a későbbiekben szintén önállósodott.

A vándorlásoknak megfelelően az évtized során a magyar anyanyelvűek aránya a mai Temes és Krassó-Szörény megye területén változatlan iramban (4,2, illetve 1,5 százalékponttal), míg Arad megyében mérsékeltebb ütemben (1,3 százalékponttal) nőtt. A román nyelvűek száma Krassó-Szörény megyében csökkent a leginkább (1,5 százalékponttal), 0,9 százalékponttal Temes megyében is gyengült, Arad megyében viszont a korábbival egyező maradt. A románság arányának csökkenéséhez a cigány anyanyelvűek tekintélyes aktívuma is hozzájárult; számuk a Bánság területén az előző népszámláláshoz képest ugrásszerűen megnőtt és Krassó-Szörény, valamint Temes megyében többségükben a román anyanyelvűektől váltak külön. A németajkúak mindenütt veszítettek részarányukból; különösen Temes és Arad megyében, ahol pozícióvesztésükhöz számbeli csökkenés is társult.

1869 és 1910 között az érintett korabeli törvényhatóságoknak a jelenkori Erdélyre eső területein az összlélekszám mindössze 20,3 százalékkal emelkedett. Ám míg ezen belül (az 1869-ben felekezeti alapon becsült és az 1910. évi hivatalos anyanyelvi adatokat összevetve) a románok csupán 7,5, a németek 15,7, az egyéb nyelvűek pedig 14,5 százalékkal lettek többen, a magyarok száma több mint a kétszeresére (216,2 százalékkal) nőtt. (Ezt a növekedési iramot csak a rutének múlták felül telepes rajzásaik révén.) A románság gyengébb szaporodása elsősorban az 1870-es évek demográfiai válságával és – a Bánságban – igen alacsony természetes szaporulatukkal magyarázható. A németek gyarapodását a lassan körükben is divó egy-kétgyermekrendszer mellett nagyarányú kivándorlásuk vetette vissza.

A száz-százötven éve vagy még régebben megállapodott népelemekkel szemben a frissen megtelepült magyarok természetes reprodukciója – főként az újabb beköltözésből következő alacsonyabb halandóság folytán – magasabb volt, ám a legnagyobb nyereséget kétségkívül a folyamatos beszivárgásnak köszönheték. 1880-tól pontosan számba vehető 130,7 ezres növekményük mintegy kétharmada a jelentősebb vonzások központjai (Arad, Temesvár, Lippa, Vinga, Gátalja, Zsombolya, Nagyszentmiklós, Karánsebes, Resicabánya) látványos gyorsaságú gyarapodásából, valamint az állami és magántelepítésekből adódik (60,9 ezer, illetve 23,9 ezer fő; a magyarok száma az előző településcsoportban 1,8-szorosára, az utóbbiban³⁰ 6,7-szeresére nőtt).

A magyar anyanyelvűek számának gyors növekedésében – az ország más vidékeihez hasonlóan, ám szerényebb méretekben – a nyelvi magyarosodás is közrejátszott. Ez a jelenség egyes etnikumok felekezeti meghatározottsága és a nyelvinél erősebb felekezeti kötődés folytán legegyszerűbben az anyanyelvi és vallásfelekezeti számok előretörésének mentén, a különböző hitfelekezetek magyarosodásán keresztül szemléltethető.

Az egyes vallásfelekezetek és magyar nyelvű híveik 1880–1910 közötti lélekszám-gyarapodását jelző számokat az érintett megyék jelenkori Erdélyre eső részein a LXIII. táblamelléklet felhasználásával a 23. táblázat összesíti.

A táblázatban kizárólag a jellegzetesen magyar református egyház és magyar ajkú híveinek gyarapodási indexe esik egybe. (Az unitáriusokat a hívek elenyészően kis száma miatt nem szerepeltettük a kimutatásban.) Az egyéb felekezetűek kivételével mindenütt máshol az illető felekezet lélekszám-növekedésének ütemét meghaladó a magyar előretörés. Ez azonban csupán a görögkeletiek és görög katolikusok, valamint az izraelita vallásúak között értelmezhető a nyelvi magyarosodás egyértelmű jeleként. Az evangélikus és különösen a római katolikus felekezetűek esetében – akik között a magyarság betelepítése a más ajkúakhoz képest nagyobb arányú volt – a jelzett összefüggés már kevésbé nyilvánvaló. E két felekezeten belül az egyéb nemzetiségűek (elsősorban a németek) beolvadására a nyelvismereti statisztika segítségével következtethetünk.

²⁹ A magyar szent korona országainak kivándorlása és visszavándorlása 1899–1918. Budapest, 1918, M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal. 59.* p.

³⁰ Ide a következőket soroltuk (*-gal jelöljük az új településeket, itt kezdő népességszámot nem számítottunk, a többi hozzátelepítés). Krassó-Szörény megye: Szapáryfalva*, Bethlenháza*, Izgár, Érszeg, Nagybodófalva*, Bégahosszúpatak, Igazfalva*, Facsád, Bálinc, Bégamonostor, Nörincse, Vásáros, Kisszécsény, Lugoskifalu, Krassóviszák, Bégaszuszány, Torontál megye: Ótelek, Torontálkeresztés, Partos, Bánlak, Temes megye: Újszentes*, Temesrékas, Gizellafalva*, Sós, Sztancsafalva, Mosnica, Babsa, Tesöld, Arad megye: Szapáryliget*, Györök, Simonyifalva*, Csermő, Selénd.

23. táblázat
Az összes népesség, illetőleg a magyar anyanyelvűek számának alakulása felekezetek szerint
Arad, Csanád, Krassó-Szörény, Temes és Torontál megyéknek
a jelenkori Erdélyre eső területén 1880–1910 között

Index (Kezdő népesség = 100,0)

Év	Összesen	Ortodox	Görög katolikus	Római katolikus	Református	Evangelikus	Izraelita	Egyéb
<i>Összes népesség</i>								
1880	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1890	110,1	105,8	114,5	116,2	124,2	116,3	112,4	121,8
1900	119,2	111,8	116,9	128,6	169,4	133,1	124,1	395,0
1910	124,5	116,3	123,7	132,6	198,6	151,7	126,5	819,5
<i>Magyar anyanyelvűek</i>								
1880	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1890	128,1	126,0	100,7	128,3	125,0	116,0	140,5	181,4
1900	175,9	343,9	219,7	171,8	168,4	182,8	203,2	354,0
1910	216,8	431,6	274,6	215,9	201,9	232,9	225,9	296,5

E szerint 1880 és 1900 között tekintélyes számban növekedett a németül is tudó magyarok köre. (Igaz, arányát tekintve csökkent, aminek a nagyobb kulturális zártsággal és egynyelvűséggel jellemezhető magyar nyelvvidékekről történt masszív betelepülés a magyarázata.) Számuk Arad megyében 12882-ről 22154-re, Krassó-Szörény megyében 3091-ről 8449-re, Temes megyében 10713-ról 25596-ra nőtt. A tíz évvel későbbi népszámlálási közlemény nem csupán az anyanyelven kívül elsőként megnevezett, hanem valamennyi egyéb nyelv ismeretét feldolgozta, így 1910-ben a németül tudó magyarok száma Krassó-Szörényben már 12944-re, Temes megyében pedig 32937-re emelkedett. (LIV., LVII., LX. táblamelléletek.) Egy részük (akik közül azonban az izraelita felekezetűeket le kell számítanunk) korábban valószínűleg a németet nevezte meg anyanyelvüként, amely az idők során második helyre szorult a magyar mögött. Nyelvi magyarosodásuk azonban pontosan így sem számszerűsíthető; annak mérete valahol a kezdő és záró értékek között, a római katolikusokra szorítkozva keresendő. A beolvadás korlátozottságára utaló korabeli értékelések szerint a német asszimiláció inkább a középosztályra terjedt ki; esetleg még a falusi svábság vezető rétegeit érintette, a paraszti tömegeket már nem mozgatta meg.³¹

1920

A magyar államhatalom összeomlását követően a román hadsereg által megszállt területek nemzetiségi és felekezeti viszonyainak első felmérésére már 1919 elején, az erdélyi Kormányzótanács által elrendelt agrárösszeírás keretében sor került. A helyi eljáróságok jelentéseinek alapuló adatokat az állami statisztikai hivatal közlönyében 1921-ben egy tanulmány keretében megyénkénti összegzésben jelentették meg.³² A következő, szintén közigazgatási célú – a választójogi és közigazgatási reform előkészítése érdekében az erdélyi belügyi államtitkárság által elrendelt – összeírást a kolozsvári tartományi statisztikai hivatal hajtotta végre 1920 decemberében. A nemzetiségi megoszlásra is kiterjedő eredményeket községenként, helységnévtár formájában hozták nyilvánosságra.³³

24. táblázat
Arad, Krassó-Szörény és Temes megye és az érintett korabeli közigazgatási egységek lélekszáma
együtt az 1920. évi népszámlálás időpontjában*

	Lélekszám	Együtt	Ebből a három mai megye területére esik				
			%	%	Arad	Krassó-Szörény	Temes
Megye	(.)	1312803	(.)	100,0	482344	309748	520711
Județul Arad	397969	395074	99,3	30,1	395074	–	–
Județul Bihor	489680	15205	3,1	1,2	15205	–	–
Județul Caraș-Severin	424264	410111	96,7	31,2	11069	300964	98078
Județul Hunedoara	320428	3684	1,1	0,3	–	3684	–
Județul Timiș-Torontál	488729	488729	100,0	37,2	60996	5100	422633

* A Dicționarul eredeti közlése szerint.

³¹ Kardhordó Károly: i.m. 585. p., Jakabffy Elemér – Páll György: A bánági magyarság húsz éve Romániában 1918–1938. Budapest, 1939, Studium. 34. p.

³² Popa, Valeriu – Istrate, N.: Starea economică a Transilvaniei. Notițe statistice. = Buletinul statistic al României. 1921. Nr. 6–7. 139–169. p.

³³ Martinovici, C. – Istrati, N.: Dicționarul Transilvaniei, Banatului și cerorlalte ținuturi alipite. Cluj, 1921. 107, 290, 52 p.

A korábbi megyebeosztáson csupán néhány, a határmegvonások miatt szükségessé vált módosítást hajtottak végre; így a Romániához került négy Csanád megyei községet Arad megyébe olvasztották, Temes és Torontál megye Romániának juttatott részeit Temes-Torontál néven egyesítették, Varadiát pedig, mivel közvetlen összeköttetése Temes megyével megszűnt, Krassó-Szörény megyéhez csatolták. Hiányoznak a Dicționarulból az összeírás időpontjában szerb megszállás alatt álló települések, így a Krassó-Szörény megyei Jám (lakosainak száma 1910-ben 1153 volt), továbbá a Temes+Torontál megyei Battyánháza, Csene, Karátsonyiliget, Kiskomlós, Kőcse, Lacunás, Nagyzsám, Óbék, Öregfalu, Pusztakeresztúr, Újvár és Zsombolya (lakóik száma 1910-ben összesen 27371 lélek); a ma Jugoszláviához tartozó Káptalanfalva, Módos és Párdány adatai viszont megtalálhatók benne (összesen 7820 fő). E települések az 1923. évi belgrádi határkiigazítási egyezmény értelmében cseréltek újból gazdát. A jelzett eltérések figyelembevételével (utóbbi három községet a megyei összegzésből kihagyva, a hiányzó adatait pedig 1910. évi értékekkel helyettesítve) a korabeli Krassó-Szörény és Temes+Torontál lélekszáma 425417-re, illetve 508280-ra, a mai Krassó-Szörény és Temes megyéé pedig 310901-re, illetve 540262-re módosul.

A kolozsvári statisztikai hivatal igazgatójának és vezető munkatársának összeállításában megjelent kiadványt az adatfelvétel, –feldolgozás és –közlés során alkalmazott kétes eljárások miatt erős fenntartásokkal kell fogadnunk. A kötetet összeadási és nyomdahibákból eredő pontatlanságai miatt a maga korában a román statisztikusok sem tekintették megbízhatónak. A Dicționarul a főbb népességi adatokat, így a lakosság 1910. és 1920. évi lélekszámát, valamint nemzetiségek szerinti megoszlását a helységek bűrendjében tartalmazza; a kötetnek ezt a fő részét az adatokat összegző járási kimutatás vezeti be. Az adattár használata során hamar szembetűnik, hogy az összlakosság száma és az egyes nemzetiségek összesítésével nyert szám gyakran eltérnek egymástól, és az is előfordul, hogy egyes települések vagy adataik hiányoznak a kötetből, néha pedig felcserélődnek egymással. A helységnévtárban szereplő községenkénti adatok járási szerinti csoportosításával a hibák ellenőrizhetők és javíthatók lennének, ilyen fejezetet azonban a Dicționarulban nem találunk.

Jakabffy Elemér, a Magyar Kisebbség című nemzetpolitikai szemle szerkesztője ezt a sziszifuszi munkát annak idején elvégezte, és számításainak eredményeit külön kötetben közreadta.³⁴ Összeállításának hasznát növeli, hogy az 1920. évi román népszámlálás adatait nem egyszerűen az aktuális járási és megyei beosztás szerint részletezve bocsátotta a közönség rendelkezésére, hanem kiegészítette az 1910. évi magyar népszámlálás megfelelő anyanyelvi, illetve felekezeti adataival. Így egyes községeknél különösebb magyarázat nélkül szembeötlenek a Dicționarul pontatlanságai. Az Erdély statisztikájában követett eljárás elvileg alkalmas lehetne a Dicționarul kiigazítására, hiszen a betűrendes részben nyilvánvalóan hibásan közölt, vagy az onnan hiányzó adatok a járási összegek alapján a maguk helyére beállíthatók lennének. A részadatok, illetve a kötetet bevezető megyei és járási összesítések azonban sok esetben így sem egyeztethetők össze egymással, ami azt a gyanút kelti, hogy a Dicționarul megannyi tévedése nem kizárólagosan felületességnek, hanem szerkesztés közben, vagy a nyomdai munkálatok során utólag történt beavatkozásnak a következménye. Talán Jakabffy is látta, hogy Dicționarul hibáinak mindenre kiterjedő helyreigazítása kivihetetlen, mert nem közli az egyéb nemzetiségekre vonatkozó adatokat, így munkájában az összlélekszám a nemzetiségi összegek révén eleve nem ellenőrizhető. (Hozzá kell tenni, hogy az Erdély statisztikája sem mentes elírásoktól, s míg szerzője egyes esetekben a Dicționarul nyilvánvaló alaki hibáit javítatlanul hagyta, máskor a vitatható nemzetiségi adatokon akkor is változtatott, ha azok egyébként a községi vagy járási összegekbe hibátlanul beilleszthetők lettek volna.)

Feldolgozásunk során, ahol lehetett, a megfelelő sorok és oszlopok – azaz a községi és járási részadatok vagy összegek – egybevetésével igyekeztünk kijavítani az elírásokat és pontatlanságokat. A Dicționarul adatainak számszakilag hibátlan rekonstruálása azonban nekünk sem sikerült. Az egyértelműen megállapítható tévedések esetében a hibás adatokat kiigazítottuk, máskor viszont el kellett tekintenünk a közbeavatkozástól. Az illető adat kérdéses voltát és a felmerült problémát minden alkalommal jelezzük, akár történt javítás, akár nem.

Az elmondottakból következően a községenkénti adatok alapján hibátlan területi összegzés nem nyerhető. Ezért a Dicționarul megyénkénti és járási eredményeit tekintettük mérvadónak, és ezekből kiindulva, a megfelelő községi adatok le-, illetve hozzászámításával jutottunk a mai közigazgatási beosztás szerinti összegekhez. Az átszámítást nemzetiségenként, az érintett megyék, járási és városok szerint a 25. táblázat részletezi.

25. táblázat

Arad, Krassó-Szörény és Temes megye, valamint az érintett korabeli közigazgatási egységek lélekszáma egymással egybevetve nemzetiségenként az 1920. évi népszámlálás időpontjában

	Összesen	Román	Magyar	Német	Egyéb összesen	Ebből zsidó
<i>Arad megye</i>	482344	289407	105401	58377	29159	8458
Județul Arad	395074	242362	98086	31518	23108	18242
– Plasa Arad	43803	19996	11383	12090	334	239
– Plasa Chișineu	60028	40329	15874	2304	1521	387
– Plasa Hălmașiu	18568	18281	147	63	77	65
– Plasa Ineu	34230	29753	3587	220	670	348
– Plasa Pecica	51630	20178	17306	2839	11307	439
– Plasa Radna	30380	27155	1823	1137	265	200
– Plasa Șebîș	33534	30390	2141	304	699	432
– Plasa Șiria	36248	21192	5065	9482	509	315
– Plasa Târnova	24163	22619	1361	67	116	82
– Municipiu Arad	62490	12469	39399	3012	7610	5306
Județul Bihor	15205	14268	735	54	148	121
– Plasa Beliu	15205	14268	735	54	148	121

³⁴ Jakabffy Elemér: Erdély statisztikája. Lugos, Magyar Kisebbség, 1923. VII, 143 p.

	Összesen	Román	Magyar	Német	Egyéb összesen	Ebből zsidó
Județul Caraș-Severin	11069	10706	167	84	112	52
– Plasa Birchiș	11069	10706	167	84	112	52
Județul Timiș-Torontal	60996	22071	6413	26721	5791	472
– Plasa Aradul Nou	30256	7419	1786	18742	2309	93
– Plasa Lipova	21678	12826	1258	7131	463	353
– Plasa Vinga	9062	1826	3369	848	3019	26
<i>Krassó-Szörény megye</i>	<i>309748</i>	<i>233761</i>	<i>5631</i>	<i>40169</i>	<i>30187</i>	<i>1471</i>
Județul Caraș-Severin	300964	227739	5383	37741	30101	1453
– Plasa Bocșa Montană	33064	26175	1750	3632	1507	101
– Plasa Bozovici	27279	26015	63	194	1007	12
– Plasa Caransebeș	32306	29527	167	2354	258	61
– Plasa Lugoj	1949	1327	17	10	595	4
– Plasa Moldova Nouă	25873	12062	185	463	13163	23
– Plasa Oravița Montană	39588	25925	724	11772	1167	214
– Plasa Orșova	12971	11717	126	446	682	24
– Plasa Răcășdia	30885	30107	46	324	408	23
– Plasa Reșița	46042	24016	1422	12720	7884	459
– Plasa Teregova	30886	27591	127	2870	298	18
– Plasa Timiș	12502	8995	429	591	2487	54
– Orașul Caransebeș	7619	4282	327	2365	645	460
Județul Hunedoara	3684	3619	29	16	20	4
– Plasa Hațeg	3684	3619	29	16	20	4
Județul Timiș-Torontal	5100	2403	219	2412	66	14
– Plasa Deta	5100	2403	219	2412	66	14
<i>Temes megye</i>	<i>520711</i>	<i>217133</i>	<i>75265</i>	<i>172467</i>	<i>55846</i>	<i>11868</i>
Județul Caraș-Severin	98078	69330	12690	12471	3587	2059
– Plasa Begheiu	20954	15310	4830	702	112	52
– Plasa Birchiș	6006	5755	240	7	4	–
– Plasa Făget	22477	18606	3035	585	251	184
– Plasa Lugoj	16708	12936	144	3209	419	10
– Plasa Timiș	11897	9102	206	1985	604	39
– Orașul Lugoj	20036	7621	4235	5983	2197	1774
Județul Timiș-Torontal	422633	147803	62575	159996	52259	9809
– Plasa Aradul Nou	2299	1289	466	527	17	3
– Plasa Buziaș	32605	21108	4851	5759	887	159
– Plasa Centrală	46764	15195	6270	23845	1454	93
– Plasa Ciacova	28032	16205	2338	8859	630	95
– Plasa Deta	28564	10064	4820	9434	4246	170
– Plasa Grădiște	48108	11612	1704	29091	5701	123
– Plasa Lipova	8733	6318	255	2135	25	18
– Plasa Mодоș	39507	9523	7005	12814	10165	145
– Plasa Recaș	33699	18094	4251	6563	4791	133
– Plasa Sănnicolaul Mare	48950	14275	3914	21365	9396	542
– Plasa Vinga	22683	8228	516	10416	3523	32
– Municipiu Timișoara	82689	15892	26185	29188	11424	8296

Romániában a háborút követően több mint egy évtizedig nem került sor hivatalos népszámlálásra, ezért a Dicționarul a vázolt hiányosságok ellenére ma is használható forrásnak fogadjuk el. Az adatok érvényességével kapcsolatosan a kortárs magyar szakemberek ugyan többször is hangoztatták fenntartásaikat (Jakabffy Elemér már a számok pusztá átcsoportosításával a Dicționarul hatáson bírálattat nyújtotta, emellett kifogásait tételesen is kifejtette), kétségeik azonban elsősorban nem a közlés formai hiányosságaival, hanem a nemzetiségi felvétel hitelességével kapcsolatosak. (Igaz, e két mozzanat sok esetben összefügg egymással.) Ebben döntő szerepet játszik, hogy a háború utáni első román felvételek végrehajtói az etnikai összetételt a magyar statisztika gyakorlatától merőben eltérően, az úgynevezett „népi eredet” kritériuma alapján vizsgálták, az így kihozott eredmények pedig kibékíthetetlen ellentétben voltak a megelőző magyar népszámlálások anyanyelvi adataival.

Az 1919. évi összeírás – miután a vallási tagolódást is felmérte – lehetőséget nyújt arra, hogy ezeknek az ellentmondásoknak a megvilágítására az adott felvétel rendszerén belül tegyünk kísérletet. Az 1919. évi felmérés felekezeti és nemzetiségi számait az 1920. évi román népszámlálás és az 1910. évi magyar népszámlálás adataival párhuzamba állítva Arad, Krassó-Szörény és Temes-Torontál megye korabeli területén a 26. és 27. táblázat részletezi.

26. táblázat
A népesség felekezet szerint Arad+Csanád, Krassó-Szörény és Temes+Torontál megyében
1910-ben és 1919-ben

Felekezet	Szám szerint		Százalék szerint	
	1910	1919	1910	1919
Arad+Csanád				
Összesen	417532	413407	100,0	100,0
– Ortodox	236923	240907	56,7	58,3
– Görög katolikus	18435	18285	4,4	4,4
– Római katolikus	108349	102195	25,9	24,7
– Református	26568	24902	6,4	6,0
– Evangélikus	15099	15340	3,6	3,7
– Unitárius	231	287	0,1	0,1
– Izraelita	10302	8866	2,5	2,2
– Egyéb	1625	2625	0,4	0,6
Krassó-Szörény				
Összesen	465074	463362	100,0	100,0
– Ortodox	336510	340160	72,4	73,4
– Görög katolikus	20006	21276	4,3	4,6
– Római katolikus	90053	83158	19,4	17,9
– Református	10397	11322	2,2	2,4
– Evangélikus	2875	2099	0,6	0,5
– Unitárius	142	45	0,0	0,0
– Izraelita	4794	3933	1,0	0,9
– Egyéb	297	1369	0,1	0,3
Temes+Torontál				
Összesen	526908	447031	100,0	100,0
– Ortodox	204806	173339	38,9	38,8
– Görög katolikus	14657	13450	2,8	3,0
– Római katolikus	275003	230652	52,2	51,6
– Református	11325	11476	2,1	2,6
– Evangélikus	10896	9177	2,1	2,1
– Unitárius	194	116	0,0	0,0
– Izraelita	9810	8214	1,9	1,8
– Egyéb	217	607	0,0	0,1

27. táblázat
A népesség anyanyelv, illetve nemzetiség szerint Arad+Csanád, Krassó-Szörény és Temes+Torontál megyében
1910-ben 1919-ben és 1920-ban

Anyanyelv/nemzetiség	Szám szerint			Százalék szerint		
	1910	1919	1920	1910	1919	1920
Arad+Csanád						
Összesen	417532	413407	397969	100,0	100,0	100,0
– Román	247000	254876	245113	59,2	61,7	61,6
– Magyar	121101	102247	98208	29,0	24,7	24,7
– Német	31918	32367	31524	7,6	7,8	7,9
– Zsidó	.	8866	7822	.	2,2	2,0
– Egyéb	17513	15051	15302	4,2	3,6	3,8
Krassó-Szörény						
Összesen	465074	463362	424264	100,0	100,0	100,0
– Román	335987	346115	316315	72,2	74,7	74,5
– Magyar	33425	21843	18948	7,2	4,7	4,5
– Német	55866	58939	52576	12,0	12,7	12,4
– Zsidó	.	3933	3765	.	0,9	0,9
– Egyéb	39796	32532	32660	8,6	7,0	7,7

Anyanyelv/nemzetiség	Szám szerint			Százalék szerint		
	1910	1919	1920	1910	1919	1920
Temes+Torontál						
Összesen	526908	447031	488729	100,0	100,0	100,0
– Román	179473	158285	172277	34,0	35,4	35,2
– Magyar	87284	59728	69207	16,6	13,4	14,2
– Német	204942	178156	189129	38,9	39,8	38,7
– Zsidó	.	8214	10295	.	1,9	2,1
– Egyéb	55209	42648	47821	10,5	9,5	9,8

Az előző kötetekben alkalmazott eljáráshoz hasonlóan a vallás és anyanyelv között 1910-ben rögzített összefüggések, valamint az 1919. évi felekezeti viszonyok alapján próbálunk következtetni a népesség anyanyelvi megoszlására az összeírás időpontjában. Feltevésünk szerint az ily módon becsülhető anyanyelvi összetétel és az összeírás által kimutatott etnikai struktúra közti eltérésekkel a magyar és román nemzetiségstatisztika felfogásbeli különbségei számszerűsíthetők.

Jelen esetben eljárásunk hipotetikus voltának és természetszerű korlátainak hangsúlyozásán túl egyéb megszorításokkal is élnünk kell. A két táblázat oszlopaiból kitűnik, hogy az 1919. évi román felvétel szerint a népesség etnikai, illetőleg vallási megoszlásában (ha a nemzetiségeket jellegzetes felekezeti kötődéseik és a felekezeteket nemzetiségi jellegük alapján csoportosítjuk) lényegében hasonló aránytölődés következett be. Ezen belül azonban két meghatározó etnikum (a magyar és a német) és az őket jellemző felekezetek erőviszonyai ellentmondásosan alakultak. Megfigyelhető, hogy bár – a románság, illetve a keleti szertartású egyházak részesedésének növekedésével párhuzamosan – a római katolikus felekezet súlya csökkent, a német jelenlét változatlan maradt, sőt helyenként enyhén erősödött. A magyarság számaránya ugyanakkor komoly mértékben fogyott (jóllehet a magyar jellegű református felekezeté összességében nőtt). Ebből arra következtethetünk, hogy a római katolikusok között a magyar anyanyelvűek aránya – a kezdődő menekülések következtében, különösen a Bánságban – 1910-hez képest visszaesett. Ezért becslésünk végeredménye is bizonyosan torzított, hiszen az az anyanyelv- és felekezetközi átfedések változatlan feltételezett évtized eleji arányszámain alapul.

Tekintettel kell lennünk arra is, hogy az összeírást az ideiglenes határvonalak között hajtották végre, így nem terjedt ki a későbbi Temes+Torontál megye területének egészére. Számításainkat – melyeket az előbb jelzettek miatt Temes+Torontál megyében az 1919. évi felvétel kiigazításával végeztünk el – a 28. táblázat összegzi.

28. táblázat
Arad+Csanád, Krassó-Szörény és Temes+Torontál megye népességének becsült anyanyelvi megoszlása főbb nemzetiségek szerint 1919-ben az 1910. évi anyanyelvi-felekezeti arányszámok és az 1919. évi összeírás felekezeti adatai* alapján

Megye	Összesen	Román	Magyar	Német	Egyéb
Arad+Csanád	413407	251488	113985	30134	17800
Krassó-Szörény	463362	340791	32116	51185	39270
Temes+Torontál	497031	169203	82774	192862	52192

* A számítás során az 1919. évi összeírásban feltüntetett Temes+Torontál megyei lélekszámot 50 ezerrel többnek vettük (ebből ortodox 20 ezer, római katolikus 30 ezer).

A számítást a román, magyar, német és egyéb anyanyelvűeknek az egyes felekezeteken belül 1910-ben képviselt arányából kiindulva (ld. a LXIII. mellékletet) végeztük oly módon, hogy az illető felekezet 1919. évi lélekszámából is ugyanezeket a százalékokat számítottuk az egyes nemzetiségekre. Az így feltételezett fiktív anyanyelvi értékeket azután a tényleges, „etnikai eredet” szerinti számokkal vetettük egybe. Az eredményt a 29. táblázat tartalmazza.

29. táblázat
A főbb nemzetiségek becsült nyeresége vagy vesztesége (–) az 1919. évi összeírás etnikai eredet szerinti kimutatásában* a feltételezett anyanyelvi értékekkel szemben Arad+Csanád, Krassó-Szörény és Temes+Torontál megyében

Megye	Román	Magyar	Német	Zsidó	Egyéb
Arad+Csanád	3388	–11738	2233	8866	–2749
Krassó-Szörény	5324	–10273	7754	3933	–6738
Temes+Torontál	4082	–13046	5294	8214	–4544

* A számítás során az 1919. évi összeírásban feltüntetett Temes+Torontál megyei lélekszámot 50 ezerrel többnek vettük (ebből román 15 ezer, magyar 10 ezer, német 20 ezer, egyéb 5 ezer)

Összevetésünk szerint kizárólag a magyar és egyéb nyelvűek soraiban mutathatók ki az 1910. évi felvétellel szembeni – javarészt nem népmozgalmi természetű – hiányok. E „népszámlálási” veszteségek következtében minden hatodik-hetedik magyar és minden nyolcadik egyéb anyanyelvűt valamely más nemzetiség oszlopában látjuk viszont. A magyarok összesen 35 ezres veszteségének csaknem fele a zsidó, a többi a német, illetve román nemzetiségűekre jutott. A román nyereség a magyar és főként az egyéb (cigány, szerb) nyelvűek veszteségéből kerülhetett ki. A magyar anyanyelvűek becsült vesztesége (illetve annak a németekre eső része) Temes+Torontál és különösen Krassó-Szörény megyében a ténylegesnél feltehetően nagyobb, miután a római katolikus felekezeten belüli valószínű magyar aránycsökkenést a számítás során nem vehettük figyelembe. Ebből következően viszont a német többlet is alighanem jóval alacsonyabb a fenténél (igaz, ahhoz a német nyelvű zsidók hiányát ellentételező nyereséget még hozzá kell számítanunk).

Az 1919. évi összeírás nem rendes úton végrehajtott népességszámlálás volt. Az adatokat az erdélyi Kormányzótanács földművelési ügyosztálya által kiküldött kérdőíveken a községi elöljáróságoknak kellett beszolgáltatniuk. A kérdőívek visszajuttatása elhúzódott és összesítésükre sok nehézség után csaknem egy év elteltével került sor. A világháborús időszak természetes és mechanikus népmozgásainak tényleges mérlege így közelítő biztonsággal csak az 1920. évi összeírás adatai alapján vonható meg.

Az évtized során a népesség száma mindenütt – legnagyobb mértékben Krassó-Szörény megyében – csökkent. A népesség tényleges fogyását a háborús évek születéskiesése, a megnövekedett halálozások, illetve a hatalomváltást kísérő tömeges menekülések együttesen idézték elő. A természetes népmozgalmi tényezőkkel szemben – melyek alakulása inkább a nem magyar nemzetiségek esetében érezhető negatív hatását – ezek a vándormozgások a nemzetiségi összetételt egyértelműen a magyarság hátrányára befolyásolták. A vándorlási egyenleg összesen 17 ezer fős passzívuma – melyhez a természetes és a tényleges népszaporulat (vagy fogyás) különbözetéből a harc téren elesettek, a holtak nyilvánított eltűntek és hadifoglyok leszámításával becsült útján jutottunk³⁵ – teljes egészében az elmenekült magyarok hiányából adódik. A magyarság tényleges vándorlási vesztesége az új államhatalom berendezkedését kísérő és a meneküléseket ellensúlyozó román beköltözések folytán még az így kapott értéknél is nagyobbak számítható. A román betelepülés különösen Temes+Torontál megyében öltött jelentékeny méreteket, amint azt a megye (és ezen belül Temesvár) pozitív vándorlási egyenlege is jelzi. (Vö. a IX. és XXV. táblamelléletekkel.)

Az összes népesség – s ezen belül a magyar, román és német nemzetiségűek – tényleges gyarapodásának vagy fogyásának összetevőit a három érintett megyében a 30. táblázat részletezi.

30. táblázat

Az összes népesség, valamint a románok és magyarok tényleges gyarapodásának vagy fogyásának (–) forrásai Arad+Csanád, Krassó-Szörény és Temes+Torontál megye területén 1910 és 1920 között*

(Ezer fő, becsült adatok)

A népszaporodás vagy fogyás (–) forrásai	Időszak	Összes népesség	Román	Magyar	Német
Természetes szaporulat	1911–1918	–25,3	–30,0	7,0	–
Kivándorlás	1911–1915	–19,0	–7,0	–2,0	–9,5
Belső vándorlások többlete	1911–1918	10,0	–	10,0	–
Háborús emberveszteség	1914–1918	–50,3	–28,7	–7,8	–10,0
Természetes szaporulat	1919–1920	14,8	5,7	4,1	4,0
Menekülések	1918–1920	–31,5	–	–31,5	–
Belső vándorlások többlete	1918–1920	23,5	23,5	–	–
Tényleges szaporodás vagy fogyás	1911–1920	–77,8	–36,5	–20,2	–15,5
A népszámlálási eredmények különbözete	1911–1920	–77,8	–23,8	–51,7	–8,2
Népszámlálási nyereség vagy veszteség	1920	–	12,7	–31,5	7,3

* A végleges határok között számítva.

A táblázatban szereplő adatok – a népszámlálási eredmények különbözetének és az összes népesség természetes szaporulatának a kivételével – hozzávetőleges becslések. A három fő etnikum természetes szaporulatának kiszámításához 1911–1918 között a magyar statisztikai hivatal népmozgalmi közléseit vettük alapul. Az összes népesség 1919–1920. évi szaporodását a románok, magyarok és németek között az 1901–1910 közti természetes szaporulat rájuk eső hányadának megfelelően osztottuk szét. A menekültek számát a becsülhető szélső értékek középátlósában feltételeztük.³⁶ Az 1911–1915 közötti kivándorlási veszteség a ki- és visszavándorlások mai országterületre történt átszámításával a négy megye érintett részein kb. 22 ezer főnyire tehető, mi azonban a visszatérők számát a hivatalosan kimutatottnál többnek vettük, így jött ki a táblázatban szereplő 19 ezres szám. Feltevésünk szerint a magyarok kivándorlásból adódó veszteségeit belső vándormozgalmuk nyereségei bőven ellensúlyozták.

Az előbbiekből következően a 28. táblázat utolsó számsora is – a minuciózus részadatok ellenére – csak nagyságrendeket

³⁵ Források: Mike Gyula: A Magyarbirodalom és a mai Magyarország vérvesztesége a világháborúban. = Magyar Statisztikai Szemle. V (1927). 7. sz. 627. p., Winkler, Wilhelm: Die Totenverluste der öst.ung. Monarchie nach Nationalitäten. Wien, 1919, Verlag Seidl und Sohn. 31–34. p.

³⁶ Ha az erdélyi menekültek 1918. októbere és 1920. decembere között hivatalosan regisztrált 154276 főnyi számából a jelenkori Erdély területén 1910-ben összeírt magyar anyanyelvűeknek az érintett részekre eső hányadát számítjuk, kb. 22,5 ezres értékhez jutunk. Ha viszont az összes menekültre az 1930. évi magyar népszámlálás születési hely szerinti kimutatásából vesszük azt a hányadot, amely a Romániához került részekben születettek számából az érintett törvényhatóságokra jut, ez a szám 41 ezerre emelkedik. Vö. Thirring Lajos: Magyarország Trianontól napjainkig. Népesség és népmozgalom. = Magyar Statisztikai Szemle. XVI, 1938. 4. sz. 390. p., Félmillió hontalan magyar. = Statisztikai Tudósító. II, 1934. 6. sz. 2. p. A Tisza-Maros szögének Romániára eső részeitől 1920 végéig Magyarországra menekültek feltehető száma valahol e két érték között lehet.

valószínűsítő becslés. Feltevésünk szerint a három megyében a magyarság két népszámlálás közti veszteségeinek több mint felét az 1920. évi nemzetiségi számbavétel során alkalmazott módszerek eredményezték. A vonatkozó rendelet értelmében például a – többségükben akkor még magyar nyelvű és érzelmű – izraelita vallásúak csak zsidó nemzetiségüként jelentkezhetek az összeírásakor. Csupán ennek az egy rendelkezésnek a következtében összesen legalább 16,5 ezer fővel kevesebb a három megyében magyarként összeírtak száma.³⁷ Az adatsorok között a magyar ajkú görög felekezetűek századforduló körüli hirtelen lélekszám-gyarapodása is részben elenyészett, továbbá számolnunk kell a forrásközlés egy komoly hibájával: a Dicționarul az Arad megyei Feketegyarmat 2 ezer református magyar lakosát tévesen romának mutatta ki, s e nyilvánvaló elírást a járási összegzésben is érvényesítette. A fennmaradó 10–12 ezer fős hiányban a nyelvileg megmagyarosodott németek nemzetiségi visszasorolása fejeződik ki. (Ha a németek „népszámlálási nyereségét” a német ajkúak közül hiányzó kb. 5 ezer zsidó számával megnöveljük, akkor valóban az előzőhöz közeli eredményt kapunk. Ez mindenképpen valószínűbbnek tűnik, mint a 27. táblázat alapján számítható 20 ezres érték.)

Mint azt a román uralom alá került bánági magyarság történetét feldolgozó kötet szerzői megállapítják, „az összeírás idején már javában folyt a névelemzés és a hatósági közegek már ekkor is sokszor akarata ellenére – németnek, illetve szerbnek írták össze azokat, akiknek ilyen hangzású nevük volt. De – teszük hozzá – bizonyos, hogy a nagy átalakulás következtében már az első időkben is többen saját akaratukból és meggyőződésből léptek ki a magyar népközösségből, magukat románoknak, németeknek, zsidóknak, illetőleg szerbeknek íratva.”³⁸

A 28. táblázat, ha nem is megbízható számszerű pontossággal, de lényegileg hűen láttatja, hogy a magyarság számára a legnagyobb érvágást nem az asszimilált svábságnak a magyar társadalomról történt leválását kísérő „visszanémetesedése” és nem is a részben ugyancsak tényleges zsidó kiválás, illetőleg más kisebb létszámú csoportok népszámlálási nemzetiségváltása okozta. Összességében legalább ekkora és immár valóságos, arányában sem elhanyagolható népességi űr támadt színmagyar rétegeknek az összeomlást követő távozása nyomán. Elsősorban nem is a regionális centrumokban (Temesvár, Arad) mutatkozik ilyen természetű veszteség; inkább a helyi igazgatási központok, bányá- és ipartelepek, új telepítések, továbbá falvak tucatjainak korábban gyorsan növekvő kisebb vagy nagyobb (bár többnyire szórványt alkotó) magyar közössége csapant meg látványosan a hatalomváltás után.

Jelentékenynek mondható azonban a románság vesztesége is propagatív erejének gyengülése és a háborús pusztulások következtében, amit csak kis mértékben, vagy csupán névlegesen pótolta az új keletű betelepülések, valamint az 1920. évi összeírás nemzetiségi átsorolásainak többlete. Ez utóbbi nyereség legnagyobb részét a cigányság soraiából rekrutálódott, emellett magyarokat (inkább a városokban), továbbá szerbeket (Alsólupkó, Néraaranyos, Néramező, Néramogyorós, Nérasolymos, Monostorszentgyörgy, Temeskenéz) és kivételesen németeket (Bisztere, Dognácska, Ruszabánya, Szászabánya), illetve cseheket (Berszászka) foglalt magában.

Végeredményben a magyarok számaránya az 1920. évi román kimutatás szerint a tíz évvel korábbihoz képest – a repatriálások és egyes népelemek (főként a zsidók) különválása miatt – mindhárom mai megyében csökkent, bár korántsem olyan nagy mértékben, mint Erdély egyes más vidékein. A csökkenés Arad megyében a legszembetűnőbb (3,8, vagy Feketegyarmat magyar lakosainak figyelembevételével 3,4 százalékpont). Krassó-Szörény és Temes megyében már mérsékelt volt (2,1, illetve 2,6 százalékpont). A románok számereje visszafogottan növekedett, általában a század eleji – Arad megyében az 1890. évi – arányszámukat nyerték vissza. A németek pozíciója árnyalatnyival (0,3–0,4 százalékponttal) erősödött, az egyéb nemzetiségűeké pedig – a cigányság jelenlétének függvényében – kisebb vagy nagyobb mértékben gyengült: így Arad megyében 0,5, Krassó-Szörény és Temes megyében 0,9 százalékponttal.

1930

1927 áprilisában a román Belügyminisztérium kísérletet tett a lakosság számának általános ellenőrzésére. Az akció végrehajtói a nemzetiségi hovatartozás kimutatásakor ezúttal is a „népi leszármazás” homályos, erősen aktuálpolitikai töltetű és fajbiológiai színezetű fogalmával operáltak. E művelet során a nemzetiséget sok esetben a lakosok tényleges bevallását figyelmen kívül hagyva, névelemzéssel vagy pedig a felekezeti kötődés alapján állapították meg. A statisztikai hivatal elhatárolódása következtében eleve kudarcrá ítélt, sebtében végrehajtott regisztráció részletes eredményeit nem hozták nyilvánosságra.

Az I. világháború után az első valódi, tudományos alapokon végrehajtott és ily módon hitelt érdemlő népszámlást 1930. december 29-i eszmei időponttal tartották Romániában. A korszakos jelentőségű felvétel az anyanyelvi, nemzetiségi, felekezeti hovatartozás vizsgálatára egyaránt kiterjedt. Eredményeit tíz kötetből álló adattár tartalmazza, melyek közül az állandó népesség megoszlását közlésenként az említett ismérvek szerint a második kötet részletezi.³⁹

Időközben területi átszervezés is lezajlott Romániában. Az új beosztást a közigazgatás egységesítéséről 1925 júniusában hozott törvény alapján a 2465. sz. királyi rendelet szabályozta. A népszámlálás lélekszámadatait immár az új megyei határoknak megfelelően a mai közigazgatási beosztással egybevetve a 31. táblázat tekinti át.

³⁷ 1910-ben a magyar nyelvű izraeliták ugyanitt még 19,2 ezren volt. A feltűnő hiány oka, hogy különösen a városokban az asszimilált zsidók hevesen tiltakoztak az ellen, hogy őket zsidó nemzetiségűnek minősítsék és az összeírók több esetben ennek a tiltakozásnak helyt is adtak. Jakabffy Elemér – Pál György: i. m. 54. p. Az összeírók közege kivételes engedékenysége magyarázza, hogy a két felvétel időpontja között a zsidók lélekszáma az érintett megyékben egyedülálló módon 12,5 százalékkal csökkent, míg ugyanott az összes népesség mindössze 5,5 százalékkal fogyatkozott.

³⁸ Jakabffy Elemér – Pál György: i. m. 118. p. A szerzők beszámolnak arról is, hogy már 1918. december 21-én a románok által (szerb megszállás alatt) Temesvárott megtartott első népesség-számbavétel alkalmával a 7646 izraelita közül 2175-en nemzetileg zsidóknak vallották magukat. Feltűnő ugyanakkor, és a népszámlálási minősítések ingatag voltát is jól jellemzi, hogy ezzel egyidejűleg a németek száma a városban az 1910. évi 31644-gyel szemben mindössze 20342 volt, míg a magyaroké a korábbi 28552-ről 41981-re emelkedett. Uo. 54., 56., 118. p.

³⁹ Recensământul general al populației României din 29 decembrie 1930. Publicat de Sabin Manuilă. Vol. 2. Neam, limba maternă, religie. București, 1938, Institutul Central de Statistică. CLX, 780 p., 4 t.

31. táblázat
Arad, Krassó, Szörény és Temes megye és az érintett korabeli közigazgatási egységek lélekszáma egymással egybevetve az 1930. évi népszámlálás időpontjában

Megye	Lélekszám (.)	Együtt 1367236	Ebből a három mai megye területére esik				
			% (.)	% 100,0	Arad 488359	Krassó-Szörény 319286	Temes 559591
Județul Arad	423649	422656	99,8	30,9	422656	–	–
Județul Bihor	510318	16585	3,2	1,2	16585	–	–
Județul Caraș	200929	200929	100,0	14,7	–	200929	–
Județul Hunedoara	332118	3879	1,2	0,3	–	3879	–
Județul Severin	239586	223744	93,4	16,4	11225	109323	103196
Județul Timiș-Torontal	499443	499443	100,0	36,5	37893	5155	456395

A legjelentősebb változás az volt, hogy Krassó megye – nem XIX. századi formájában, hanem nagyjából középkori területén – önállósult, központja Oravicabánya lett. A korábbi Krassó-Szörény többi része Lugos székhellyel Szörény megyét alkotta. Kisebb mértékben módosult Arad megye területe: Talpast Bihar megyéhez csatolták, ugyanakkor néhány Aradhoz közel eső Maros-balparti helység Temes-Torontál megyétől idekerült (Angyalkút, Cseralja, Kisszentmiklós, Németség, Réthát, Szépfalu, Temeshidegkút Temeskeresztes, Újarad, Zábrány, Zádorlak).

A két évtizeddel korábbi (mai országterületre számított) átlagértékekhez képest a húszas évek második felében az élveszületések indexe Arad+Csanád és Temes-Torontál megyében jelentősen (14, illetve 9 ezrelékponttal) visszaesett; de Krassó és Szörény megyék területén is 5,3 ezrelékponttal csökkent. A halandóság mindhárom megyében a születésgyakoriságnál kisebb arányban mérséklődött, így a természetes reprodukció átlagértékei ekkor már Erdély szerte itt a legalacsonyabbak (e jellemző tekintetében Arad+Csanád is egyre inkább a bánági régióhoz hasonult). A népességzaporulat rangsorában Temes-Torontál megye Krassó+Szörény mögött az utolsó helyre került.

A tényleges gyarapodás mind szám szerint, mind pedig (szerény) ütemét tekintve a szűkebb Bánágban (a Temes és Szörény vidéki ipari központokban) volt a legnagyobb, ahol csekély vándorlási többlet is mutatkozott. Arad+Csanád lélekszáma viszont – a törvényhatóság székhelyének komoly szívóhatása ellenére – csak mérsékelten nőtt. Erre a megye tekintélyes (csaknem 13 ezer főnyi) vándorlási vesztesége ad magyarázatot.

32. táblázat
Tényleges népszaporodás vagy fogyás (–) nemzetiség szerint 1920–1930 között,
a népesség száma nemzetiség, illetve anyanyelv szerint, továbbá az anyanyelvi és nemzetiségi adatok
különbözete 1930-ban Arad, Krassó, Szörény és Temes-Torontál megyében^a

	A népesség száma			Tényleges népszaporodás vagy fogyás (–) nemzetiség szerint Szám szerint	Ezer főre éves átlagban	Anyanyelvi és nemzetiségi adatok különbözete 1930-ban
	Nemzetiség		Anyanyelv			
	1920	1930	1930			
Arad						
Összesen	418259	423649	423649	5390	1,3	–
– Román	244973	258239	259884	13266	5,3	+1645
– Magyar	98955	82488	96756	–16467	–18,1	+14268
– Német	51119	52202	50055	1083	2,1	–2147
– Zsidó/Jiddis	7887	9048	1002	1161	13,7	–8046
– Egyéb	15325	21672	15952	6347	34,3	–5720
– Ebből cigány	.	5883	1895	.	.	–4988
Krassó^b						
Összesen	199345	200929	200929	1584	0,8	–
– Román	142359	139651	142315	–2708	–1,9	+2664
– Magyar	4216	5032	5113	816	17,6	+81
– Német	28294	25654	28662	–2640	–9,8	+3008
– Zsidó/Jiddis	795	603	53	–192	–27,5	–550
– Egyéb	23681	29989	24786	6308	23,5	–5203
– Ebből cigány	.	5556	2733	.	.	–2823
Szörény						
Összesen	226072	239586	239586	13514	5,8	–
– Román	174951	183412	187021	8461	4,7	+3609
– Magyar	14841	15838	17048	997	6,5	+1210
– Német	24328	23118	24689	–1210	–5,1	+1571

	A népesség száma			Tényleges népszaporodás vagy fogyás (–) nemzetiség szerint		Anyanyelvi és nemzetiségi adatok különbözete 1930-ban
	Nemzetiség	Anyanyelv		Szám szerint	Ezer főre éves átlagban	
	1920	1930	1930			
– Zsidó/Jiddis	2976	2160	85	–816	–31,8	–2075
– Egyéb	8976	15058	10743	6082	50,6	–4315
– Ebből cigány	.	5321	1870	.	.	–3451

Temes-Torontál^a

Összesen	485982	499443	499443	13461	2,7	–
– Román	174526	188020	190705	13494	7,4	+2685
– Magyar	71956	76969	83423	5013	6,7	+6454
– Német	180781	174395	177751	–6386	–3,6	+3356
– Zsidó/Jiddis	10362	8485	619	–1877	–19,9	–7866
– Egyéb	48357	51574	46945	3217	6,4	–4629
– Ebből cigány	.	7042	4085	.	.	–2957

^a Az 1930. évi közigazgatási beosztás szerint.

^b 1920-ban A Dicționarul-ból hiányzó Jám adatait 1910. évi értékek helyettesítik.

^c 1920-ban a később Jugoszláviához került települések nélkül. A Dicționarul-ból hiányzó helységek adatait 1910. évi értékek helyettesítik.

A magyar nemzetiségűek számaránya egy évtized lepergése alatt a mai Arad megyében – az évtized közepéig tartó meneküléseket is jelző vándorlási veszteséggel összefüggésben – újabb 3,8 százalékponttal csökkent, Krassó-Szörény és Temes megyében ellenben 0,2, illetve 0,5 százalékponttal emelkedett. A románok számereje a legnagyobb mértékben (2,5 százalékponttal) ugyancsak Arad megyében nőtt. Gyarapodásuk Temes megyében már kisebb arányú (1,3 százalékos), Krassó-Szörény megyében pedig – az egyéb nemzetiségűek (cigányok) arányának erősödésével párhuzamosan – számerejük csökkent. A német nemzetiségűek száma és aránya csupán Arad megyében maradt változatlan, a másik két megyében statisztikai pozíciójuk gyengült.

A magyarság szempontjából kedvezőbb az a kép, amely az anyanyelvi kimutatásban rajzolódik ki: az 1930. évi népszámlálás ugyanis az érintett négy korabeli megyében 22013-mal több magyar anyanyelvűt talált, mint ahány magyart nemzetiségük szerint regisztráltak ugyanott. De az anyanyelvi kritérium alapján a románok száma is 10603-mal, a németeké 5788-cal volt magasabb. Ezzel párhuzamosan a jiddis nyelvűek száma 18537-tel kisebb, mint a zsidó nemzetiségűeké, a cigány nyelvűeké 14219-cel, az egyéb kategóriába soroltaké pedig 5648-cal maradt el az illető nemzetiség vagy nemzetiségek számától.

Az 1930. évi census az anyanyelvi, nemzetiségi (illetve felekezeti) hovatartozás egyidejű vizsgálata révén a korábbi román összeírások egysíkú felvételeivel szemben kétségtelenül – a népszámlálási főigazgató, Sabin Manuilă szavait idézve – „eleven képet nyújtott a valóságról”.⁴⁰ A román statisztikusok joggal lehettek elégedettek a tudományosság igényét kielégítő kritériumrendszerrel, még ha a három szempont összevetése által kínált információs lehetőségeket korántsem merítették ki: a népszámlálási közlemény adatsorai sem az anyanyelvi és nemzetiségi, sem pedig az anyanyelvi/nemzetiségi és felekezeti adatok kombinációját nem tartalmazzák.

Emlékeztetnünk kell ugyanakkor arra, hogy a magyar szakemberek ennek az – etnikai adatok nyújtotta – képnek a valódiságát egybehangozón vitatták. Így a népszámlálás bántó eredményeit értékelő elemzés szerzői is felróják az alkalmazott közegek nemzeti elfogultságát. „Az 1930. évi számláló biztosok is gyakoroltak névelemzést és ezért több esetben magyarokat más rovatba írtak”. A vitatott hovatartozású etnikai csoportok zöme azonban, akiknek jelenléte tömegesebb népszámlálási visszaélésekre adhatott alkalmat, Erdély más vidékein élt. Ezért, a hivatkozott értékelés végső summázatával egyetértve, az esetleges anomáliák ellenére „a Bántásra vonatkozólag e népszámlálás adatait megközelítőleg helyeseknek tarthatjuk”.⁴¹

1941

A következő román népszámlálásra 1941. április 6-án – az 1930. évi népszámlálási törvényben előírt időponthoz képest négy hónapos késéssel – került sor. A felvételt az 1930. évihez hasonló alapossággal tervezték meg: a nemzetiségen kívül az anyanyelvet, a felekezeti hovatartozást és – a román népszámlálások közt egyedülálló módon – az egyéb nyelvek ismeretét is kérdezték. Emellett a szülők népi származása, sőt a vallásváltozás tudakolása is bekerült a kérdések közé. A szokatlanul aprólékos, szinte végletekig finomított eljárás nem titkoltan a faji ideológia jegyeit viselte magán; ez alkalommal ismét a népi eredet (originea etnică) került a vizsgálódások középpontjába, ami ez egy évtizeddel korábbi gyakorlathoz képest komoly visszalépést jelentett.

A páratlanul gazdag adattömeg – a vizsgálódás eszmei háttérétől és a felvétel történelmi körülményeitől függetlenül – rendkívül összetett elemzéshez nyújthatna nyersanyagot, ezért különösen sajnálatos, hogy a vonatkozó eredmények teljes körű feldolgozása a háborús viszonyok következtében végül is elmaradt. A számbavételnek csak az előzetes eredményeit publikálták; ennek keretében is csupán a népesség „etnikai eredetéről” vonatkozó főbb közszegintű adatok láttak napvilágot.⁴² (Ezen felül, a Zsidó Világkongresszus romániai tagozatának forrásközlése jóvoltából az izraelita felekezetűek lélekszámára vonatkozó helységenkénti adatok is rendelkezésre állnak.)⁴³

⁴⁰ Manuilă, Sabin: Die volkspolitischen Folgen der Teilung Siebenbürgens. Bukarest, 1941, Dacia Bücher – Kleine Schriften. 44. p.

⁴¹ Jakabffy Elemér – Páll György: i.m. 224–226. p.

⁴² Recensământul general al României din 1941 6 aprilie. Date sumare provizorii. București, 1944, Institutul Central de Statistică. XXIV, 300 p.

⁴³ Așezările evreilor din România. Memento statistic. București, 1947, Congreul Mondial Evreesc, Secțiunea din România. 37–41.,

33. táblázat
Arad, Krassó-Szörény és Temes megye és az érintett korabeli közigazgatási egységek^a lélekszáma egymással egybevetve az 1941. évi népszámlálás időpontjában

Megye	Lélekszám (.)	Együtt 1387899	Ebből a három mai megye területére esik				
			% (.)	% 100,0	Arad 489637	Krassó-Szörény 319381	Temes 578881
Județul Arad	426009	425057	99,8	30,6	425057	–	–
Județul Bihor	539727	17205	3,2	1,2	17205	–	–
Județul Caraș	197967	197967	100,0	14,3	–	197967	–
Județul Hunedoara	339062	3916	1,1	0,3	–	3916	–
Județul Severin	243405	227169	93,3	16,4	10499	112644	104026
Județul Timiș	516585	516585	100,0	37,2	36876	4854	474855

^a A tíz évvel korábbi megyebeosztáson egyetlen apró változtatás történt: Újbodrog Temes-Torontáltól Arad megyéhez került.

^b Északi és déli megyeterület együtt.

1931 és 1940 között az előző évtized második feléhez viszonyítva a születésgyakoriság ezúttal is Arad megyében csökkent a legnagyobb mértékben: 5 ezrelékponttal. Krassó és Szörény területén az élveszületések aránya 4,4, míg Temes megyében 3,7 ezrelékponttal lett kevesebb. A halálozási arányszám mérséklődése most is kisebb mértékű, mint a születéseké (évi átlagban 2–2,6 ezrelékpont), így a reprodukció értékei is tovább csökkentek, sőt a Bánságban a korábbi – amúgy is gyenge – szaporulat természetes fogyásba csapott át. A bánsági demográfiai hullámvölgy elsősorban a két meghatározó etnikum (a románok és a németek), s rajtuk kívül még a zsidóság számát apasztotta; ez utóbbiak száma Arad megyében is fogyott.

A vázolt természetes népmozgalmi tendenciák ellenére az 1941. évi számlálás a térség megyéiben (Krassó kivételével) a népesség gyarapodását rögzítette. A IX. és XXIX. táblamelléklet jól mutatja, hogy ez a növekedés szinte kizárólag a mechanikus népmozgásoknak köszönhető, s az előző évtizedhez hasonlóan az igazgatási és ipari központokban (Temesvár, Arad, Lugos, Resicabánya) jelentkezett. A bevándorlások többlete túlnyomóan a románok, kisebb részt pedig a németek számát növelte. (Lásd a továbbiakban a 34. táblázatot.)

A természetes és tényleges szaporulat különbsége Temes megyében az egyéb nemzetiségűeknél is pozitívumot jelez, náluk azonban ez a többlet alighanem bevállási eltéréseket takar. De hasonló jellegűnek tekinthetjük az egyéb nemzetiségűek veszteségeit is Krassó és Szörény területén a 34. táblázat utolsó oszlopában. E két megyében, jóllehet a felmérést faji alapon végezték, feltűnő módon községek tucatjaiban az egy évtizeddel korábban nagy számban felbukkant cigány nemzetiségűek most eltűntek a román „etnikai eredetűek” között. (Lásd például Bélajablanc, Bökény, Dognácska, Kölnök, Maroserdőd, Mehádia Nagylaposnok, Nagyszuppány, Novákfalva, Ógerlistye, Örményes, Ruzska és Temesszlatina adatait.)

A végső mérleg a magyarok esetében mindenütt veszteséges. A magyarság számbeli hiánya – mely Temes és Arad megyében a legnagyobb – részben valószínűleg szintén a népszámlálás torzításából adódik, de az akkori politikai helyzet hatása is tükröződik benne. Az 1940. augusztusi második bécsi döntést követően Romániában kialakult magyarellenes légkör ugyanis két évtizeddel az első nagy exodus után innen is újabb ezreket késztetett menekülésre, részben az új határ túloldala, de főként – a térség geopolitikai helyzetéből adódóan – az anyaország felé.

Míndezek következtében a magyarság számereje 1941-ig a mai Arad megye területén további 2,6 százalékponttal csökkent, s ekkor már a tíz évvel korábbihoz képest Temes megyében is 2,2 százalékponttal kevesebb. A román nemzetiségűek aránya viszont ugyanebben a két megyében 2,3, illetve 3,4 százalékponttal nőtt. Temes megye az egyedüli, ahol számottevő mértékben (1,4 százalékponttal) a németek is teret veszítettek.⁴⁴ Krassó-Szörényben kiegyenlítettebben alakultak az etnikai viszonyok. Itt komolyabb (1,2–1,4 százalékpontos) aránymódosulás – jórészt a fentebb jelzett felvételi visszasságok folytán – csak a románok javára és egyéb nemzetiségűek rovására mutatkozik.

34. táblázat
Tényleges és természetes népszaporodás, valamint a két érték különbsége
Arad, Krassó, Szörény és Temes megyében nemzetiség szerint 1930 és 1941 között*

Főbb nemzetiségek	A népesség száma		Tényleges népszaporodás vagy fogyás (–)	Természetes népszaporodás vagy fogyás (–)	Tényleges és természetes szaporodás különbsége
	1930	1941			
Arad					
Összesen	423935	426009	2074	5178	–3104
– Román	258512	270344	11832	2860	8972
– Magyar	82488	70502	–11986	1132	–13118
– Német	52203	55246	3043	1180	1863
– Egyéb	30732	29917	–815	6	–821
– Ebből zsidó	9048	.	.	–667	.

66–67., 126–128., 142–146. p.

⁴⁴ Itt jegyezzük meg, hogy a német népközösség 1940. november 3-án Románia egész területén népszámlálást tartott, s e felmérés a Bánságban és Arad megyében összesen 310414 németet talált, azaz 36406-tal többet, mint a fél évvel későbbi hivatalos számbavétel. A német számlálás bánsági körzetbeli eredményeit a Temesváron megjelenő „Neueste Nachrichten” 1941. február 10-i száma alapján közlésezi a Magyar Kisebbség. XX, 1941. 5. sz. 111–124. p.

Főbb nemzetiségek	A népesség száma		Tényleges népszaporodás vagy fogyás (-)	Természetes népszaporodás vagy fogyás (-)	Tényleges és természetes szaporodás különbözete
	1930	1941			
Krassó					
Összesen	200929	197967	-2962	-4621	1659
- Román	139651	140346	695	-4328	5023
- Magyar	5032	4283	-749	27	-776
- Német	25654	26274	620	-1234	1854
- Egyéb	30592	27064	-3528	914	-4442
- Ebből zsidó	603	.	.	-59	.
Szörény					
Összesen	239586	243405	3819	767	3052
- Román	183412	190476	7064	-982	8046
- Magyar	15838	13901	-1937	400	-2337
- Német	23118	22438	-680	132	-812
- Egyéb	17218	16590	-628	1217	-1845
- Ebből zsidó	2160	.	.	-310	.
Temes					
Összesen	499157	516585	17428	-2892	20320
- Román	187747	212257	24510	-3534	28044
- Magyar	76969	68327	-8642	3411	-12053
- Német	174394	173050	-1344	-2914	1570
- Egyéb	60047	62951	2904	145	2759
- Ebből zsidó	8485	.	.	-209	.

* A tényleges szaporulat a két népszámlálás időpontja között, az 1941. évi közigazgatási határok szerint.

1956

A II. világháború utáni első népszámlálást 1948. január 25-i kezdettel hajtották végre Romániában, a szövetkezesítés előkészítését célzó mezőgazdasági összeírással egybekötve. A vizsgálati szempontjaiban az előző két népszámláláshoz illeszkedő felmérés eredményeiből csupán a népesség számára és anyanyelvi megoszlására vonatkozó főbb előzetes adatokat tették közzé, megyénként és városonként.⁴⁵ Ezek közül a városok adatai helyet kaptak kiadványunkban is.

A következő román népszámlálásra 1956. február 21-én került sor. A munkálatok eredményeit a Központi Statisztikai Igazgatóság négy kötetben publikálta, így 1930 óta első ízben juthattak részletesebb népszámlálási adatokhoz az érdeklődők. Az állandó népesség számát helységenként az átfogó eredményeket közreadó – sorszámozás nélküli – bevezető kötet után megjelent második közlemény tartalmazza. Ugyanez részletezi a nemzetiségi és anyanyelvi adatokat is, de csupán rajonok, városok és városi jellegű település-együttesek szintjéig lebontva.⁴⁶

Románia területi-közigazgatási beosztása az 1956. évi népszámlálás időpontjában alapvetően különbözött a korábitól. 1950 szeptemberében felszámolták a megyerendszert, a megyék és járások helyén szovjet mintára körzeteket (rajonokat), a rajonok fölé pedig tartományokat szerveztek. Az új elrendezést többször is átalakították, az egyik jelentős módosítást éppen a népszámlálást megelőzően – az 1956. január 10-én kihirdetett 12. sz. rendelet alapján – hajtották végre. A változtatásoknak megfelelően közzétett népszámlálási lélekszámadatokat a mai megyehatárok között a 35. táblázat tekinti át.

35. táblázat
Arad, Krassó-Szörény és Temes megye, és az érintett korabeli közigazgatási egységek lélekszáma egymással egybevetve az 1956. évi népszámlálás időpontjában

	Lélekszám	Együtt	Ebből a három mai megye területére esik				
			%	%			
					Arad	Krassó-Szörény	Temes
Tartomány, tartományi város, rajon	(.)	1372288	(.)	100,0	475620	327787	568881
Regiunea Hunedoara	572963	74	0,0	0,0	-	74	-
- Raionul Hațeg	51354	74	0,1	0,0	-	74	-

⁴⁵ Golopenția, A. – Georgescu, D. C.: Populația Republicii Populare Române le 25 ianuarie 1948. Rezultatele provizorii ale recensământului. București, 1948, Institutul Central de Statistică. 41 p. (Extras din „Probleme economice”. Nr. 2., Martie 1948)

⁴⁶ Recensământul populației din 21 februarie 1956. Vol. 1. Structura demografică a populației. București, 1960, Direcția Centrală de Statistică. LII, 689 p.

	Lélekszám	Együtt	Ebből a három mai megye területére esik				
			%	%	Arad	Krassó-Szörény	Temes
Regiunea Oradea	858743	190228	22,1	13,8	190228	–	–
– Raionul Criș	71836	66010	91,9	4,8	66010	–	–
– Raionul Gurahonț	55276	55276	100,0	4,0	55276	–	–
– Raionul Ineu	68942	68942	100,0	5,0	68942	–	–
Regiunea Timișoara	1195871	1181986	98,8	86,1	285392	327713	568881
Orașul de subordonare regională							
– Arad	106460	106460	100,0	7,8	106460	–	–
– Lugoj	30252	30252	100,0	2,2	–	–	30252
– Reșița	41234	41234	100,0	3,0	–	41234	–
– Timișoara	142257	142257	100,0	10,4	–	–	142257
– Raionul Arad	77519	77519	100,0	5,7	76124	–	1395
– Raionul Bozovici	24471	24471	100,0	1,8	–	24471	–
– Raionul Caransebeș	84232	84232	100,0	6,1	–	84232	–
– Raionul Ciacova	55958	55958	100,0	4,1	–	–	55958
– Raionul Făget	38759	38759	100,0	2,8	–	–	38759
– Raionul Gătaia	39767	39767	100,0	2,9	–	12610	27157
– Raionul Jimbolia	52187	52187	100,0	3,8	–	–	52187
– Raionul Lipova	65421	65421	100,0	4,8	56828	–	8593
– Raionul Lugoj	67530	67530	100,0	4,9	–	1017	66513
– Raionul Moldova-Nouă	27813	27813	100,0	2,0	–	27813	–
– Raionul Oravița	57319	57319	100,0	4,2	–	57319	–
– Raionul Orșova	42028	28143	67,0	2,0	–	28143	–
– Raionul Pecica	45980	45980	100,0	3,3	45980	–	–
– Raionul Reșița	50874	50874	100,0	3,7	–	50874	–
– Raionul Sînnicolau-Mare	67126	67126	100,0	4,9	–	–	67126
– Raionul Timișoara	78684	78684	100,0	5,7	–	–	78684

Az érintett területek zömét Temesvár tartomány alkotja, amelyet 1956-ban, a korábban kialakított Bánság tartományból hoztak létre, hozzácsatolva a megszüntetett Arad tartomány déli körzeteit is. Utóbbi északi körzetei (Kisjenő, Borosjenő és Honctő rajonok) az akkori Nagyvárad tartományhoz kerültek át. Nagyvárad tartománynak ez a része – négy, mindig is Bihar megyéhez tartozott község (Ant, Mezőbaj, Tamáshida és Keményfok) kivételével – ma teljes egészében Arad megye területére esik.

Az 1956 eleji átrendezés során Erdély szerte, így a vizsgált régióban is viszonylag nagy számban nyilvánítottak önálló falvakká korábbi településrészeket (külterületeket, falun kívüli házcsoportokat, tanyákat). A települések száma csupán Arad megyében nem változott (maradt 289), míg Temes megyében 350-re, Krassó-Szörény megyében pedig 339-re emelkedett az 1930. évi 325-tel, illetve 226-tal szemben. A feldolgozott népszámlálási kötet jegyzetanyaga az 1956. évi 12. sz. rendelet függeléke alapján gondosan feltünteti az érintett települések státusában bekövetkezett változásokat. E fontos település- és népesedéstörténeti adalékokat beépítettük feldolgozásunkba. Néhány frissen önállósult helység adatát a népszámlálási kötet nem különíti el, csupán lábjegyzetként közli annál a településnél, amelyhez az illető adatot hozzászámította. E helységek 1956. évi lélekszáma () közé került. Lélekszámuk nem mindig annál a településnél szerepel, amelyből kiváltak; erre külön megjegyzés hívja fel a figyelmet.

Mint említettük, a vonatkozó publikáció csupán a városok és egyes városi jellegű települések adatait részletezi anyanyelv, illetve nemzetiség szerint. 1996-ban azonban a budapesti Központi Statisztikai Hivatal – a bukaresti társintézmény által számítógépes adathordozón rendelkezésére bocsátott szerkesztett anyag alapján – figyelemre méltó forráskötetet jelentetett meg. A kiadvány az 1930., 1956., 1966., 1977. és 1992. évi népszámlálások nemzetiségi (továbbá az 1992. évi népszámlálás felekezeti és anyanyelvi) adatait tartalmazza a mai adminisztratív beosztásnak megfelelően, az alapfokú igazgatási egységek (municipiumok, városok és községek) szerint összegezve.⁴⁷ Ez alapján az 1956. évi községi szintű nemzetiségi adatokat feltüntettük idősorainkban. Temes megyében Hidasliget és Temesrékás községek adatait nem a mai közigazgatási beosztásnak megfelelően összesítették. A hibát Sălciua Nouă téves besorolása okozza; mivel azonban minden jel szerint homogén nemzetiségű (szintiszta román lakosságú) helységről van szó, ez a pontatlanság kiigazítható volt.

1941 és 1956 között a három mai megye területén a népesség száma az általános erdélyi irányzattól eltérően, ha csak kis mértékben is, de fogyott. A régió egészét tekintve a tényleges visszaesés a periódus első felében következett be. Az 1948. évi népszámlálás adatai szerint ugyanis a mai Arad megye népessége 13430, Krassó-Szörény megyéé 17126 fővel csökkent, és Temes megyéé is mindössze 10055 fővel nőtt 1941-hez képest. Ez összesen 20,5 ezer fős fogyatkozást jelent (hasonlóan a négy korabeli megye határai között mutatkozó 22 ezer fős csökkenéssel). Ezt követően Arad megye lélekszám-csökkenése megállt (lakosainak száma 1956-ban már mindössze 587-tel kevesebb, mint az előző felvételnél), a mai Krassó-Szörény területén élők száma pedig 25533-mal nőtt, ami bőven kiegyenlítette a Temes megyében ugyanez idő alatt tapasztalható 20005 főnyi visszaesést.

Az egykori megyék természetes népmozgalmának mutatói szerint 1941 és 1944 között a halandóság viszonylag magas szintjének állandósulása és a születésgyakoriság további gyors csökkenése következtében az előző évtizedhez képest tovább fokozódott a nép fogyatkozás. Ekkorra már Arad megye is a természetes fogyás útjára lépett, sőt a negatív reprodukció értéke éppen itt volt a legnagyobb (évi átlagban –5,9 ezrelék). A háborút követő három évben (1945 és 1947 között) az enyhén emelkedő halálzási arányszámhoz a korábbinál némileg kedvezőbb születésgyakoriság társult, így a természetes reprodukció mutatói is javultak. A fogyatkozás ugyan ekkor sem állt meg, azonban Krassó-Szörény és Arad megyék területén 2–2,2 ezrelékponttal mérséklődött.

⁴⁷ Az erdélyi települések népessége nemzetiség szerint (1930–1992.) Szerk. Kepecs József. Budapest, 1996, Központi Statisztikai Hivatal. 421 p.

A háborút közvetlenül megelőző és az azt követő népszámlálás adatait, valamint a két időpont (1941 és 1948) közötti természetes reprodukció értékeit figyelembe véve a négy megyében a népesség 22 ezer fős tényleges és 46,3 ezer fős természetes fogyása között az eltérés összesen 22,3 ezer főnyi volt. Ez a szám az érintett területek népességi nyereségét, azaz a vizsgált időszak vándormozgalmainak többletét foglalja magában. (A kapott érték a nem regisztrált háborús halottakra és eltűntekre tekintettel még tovább növelhető.)

Miután e módszerrel a mai Románia területén ugyanez idő alatt 626 ezer (a jelenkori Erdélyben pedig 275 ezer) főnyi népességi veszteség mutatható ki, az említett nyereség már önmagában is rendhagyó vándormozgásokra utal, habár csak jelzésszerűen, hiszen a migrációs egyenleg elfedi a térségben lezajlott mozgások valóságos méreteit. A mechanikus népmozgalom tényleges kiterjedtségére az anyanyelvi megoszlás adataiból következtethetünk. Ezek nagyarányú népcseréről tanúskodnak, aminek eredőjeként a Bánság vidékén a világháborús időszak végéig az etnikai viszonyok jelentősen átrendeződtek. Az anyanyelvi összetétel változásait a négy egykori megye területén 1930 és 1956 között a 36. táblázat szemlélteti.

36. táblázat
A népesség anyanyelv szerint Arad, Krassó, Szörény és Temes megyében
1930-ban, 1948-ban és 1956-ban^a

	Szám szerint (Ezer fő)			Százalék szerint		
	1930	1948	1956 ^b	1930	1948	1956 ^b
Arad						
Összesen	423,6	413,4	410,8	100,0	100,0	100,0
– Román	259,9	279,7	281,4	61,4	67,7	68,5
– Magyar	96,8	82,1	80,8	22,8	19,9	19,7
– Német	50,0	34,1	38,2	11,8	8,2	9,3
– Egyéb	16,9	17,5	10,4	4,0	4,2	2,5
Krassó						
Összesen	200,9	187,3	205,4	100,0	100,0	100,0
– Román	142,3	144,5	158,0	70,8	77,1	76,9
– Magyar	5,1	4,7	6,3	2,5	2,5	3,1
– Német	28,7	14,8	19,9	14,3	7,9	9,7
– Egyéb	24,8	23,3	21,2	12,4	12,5	10,3
Szörény						
Összesen	239,6	232,6	240,9	100,0	100,0	100,0
– Román	187,0	194,4	200,2	78,1	83,5	83,1
– Magyar	17,1	14,1	14,1	7,1	6,1	5,9
– Német	24,7	13,7	16,9	10,3	5,9	7,0
– Egyéb	10,8	10,4	9,7	4,5	4,5	4,0
Temes-Torontál						
Összesen	499,4	528,7	509,7	100,0	100,0	100,0
– Román	190,7	289,9	278,3	38,2	54,8	54,6
– Magyar	83,4	81,4	78,1	16,7	15,4	15,3
– Német	177,7	108,5	112,9	35,6	20,5	22,2
– Egyéb	47,6	48,9	40,4	9,5	9,3	7,9

^a Az 1930. évi közigazgatási beosztás szerint.

^b A korábbi közigazgatási beosztás szerint átszámított adatok. Forrás: Sebők László erdélyi történeti-statisztikai helységnévtára. Számítógépes adatbázis, Teleki L. Alapítvány Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat, Budapest.

A négy megyében 1930 és 1948 között az összes népesség és ezen belül az egyéb anyanyelvűek száma lényegében ugyanaz maradt. A magyar anyanyelvűek viszont 1948-ban mintegy 20 ezerrel, a németek 110 ezerrel, együttesen tehát 130 ezerrel voltak kevesebben, míg a román anyanyelvűek száma nagyjából ugyanennyivel nőtt. A magyarság tényleges vesztesége csekély népmozgalmi pozitívumára tekintettel valamivel nagyobb, a németeké – természetes fogyásukat is figyelembe véve – kisebb, de így is csaknem 100 ezer főnyi lehetett. E két érték a II. bécsi döntést, illetve a háborút követően elmenekültek, továbbá a kitelepítettek (a háborús károk helyreállítására a Szovjetunióba elhurcolt németek) hiányát jelzi. A fenti számokból értelemszerűen adódik, hogy az így keletkezett népességi űrt román betelepülők töltötték be. (Emellett a románság természetes fogyásának veszteségét is – amely a 17 esztendő alatt 30–35 ezer főnyi – folyamatos bevándorlások pótolták.)

Ilyenformán az 1948. évi népszámlálás a századfordulón kialakult etnikai struktúra első nagy megroppanását rögzítette Erdély e délnyugati térségében. A román anyanyelvűek aránya 1930-hoz képest ugrásszerűen, csaknem 10 százalékponttal megnőtt (57,2 százalékról 66,7 százalékra emelkedett), miközben a németeké 8 százalékponttal (20,6 százalékról 12,6 százalékra) zuhant és számerejüket tekintve a magyarok mögé, a harmadik helyre kerültek. Az arányeltolódás Temes-Torontál megyében volt a

legnagyobb, aminek következtében a románok most már itt is abszolút többségre tettek szert.

Az új jövevények származásáról az 1966. évi népszámlálás születési hely szerinti kimutatása alapján tájékozódhatunk. (Lásd a XIII. és XIX. mellékletet.) E szerint a negyvenes években megtelepedettek közül a népszámlálás időpontjában a három mai megyében élők száma 46380-nal volt több az ez idő alatt ugyaninnen az ország más vidékeire távozottak számánál. E pozitívumból 14513 főt tesz ki a regáti országrészekkel folytatott népcseré és 13399-et a külföldi születésűek (nagyobbrészt feltehetően Pruton túliai) többlete. Vagyis a térségből elűzött-elmanekült népelemek helyébe költözött románok (tényleges számuk a fentebbiek alapján 100–120 ezerre becsülhető) többsége nagy valószínűséggel a Kárpátokon túlról érkezett.

Az 1948 és 1956 közötti periódus népmozgalmi adatai nem ismeretesek. A tényleges népnövekedés jelzőszáma szerint a mai Krassó-Szörény megye lakossága átlagosan évi 10 ezrelékkal gyarapodott, Arad megye népessége lényegében stagnált, míg a Temes megyei fogyás átlagértéke évi 4,3 ezrelék volt. A belső népességcsere egyenlege ez idő tájt is mindhárom megyében vándorlási nyereséget mutat, amely összességében elérhette a 25–30 ezer főt. (E többlet csaknem 3/5 része a mai Temes, kb. egyharmada pedig Krassó-Szörény megye területére jutott.) Ebből következtetve, a fentebb kimutatott mintegy 5 ezres tényleges gyarapodást figyelembe véve, a természetes reprodukció átlagértéke a régió egészében –2 ezrelék körülire csökkent. Vagyis a népesség természetes úton változatlanul fogyott ugyan, ez a tendencia azonban – nyilvánvalóan az ország termékenyebb vidékeiről érkező fiatalabb korosztályoknak is köszönhetően – mérséklődött.

1948 és 1956 között a magyar anyanyelvűek számáránya lényegesen nem csökkent, a németeké pedig kifejezetten nőtt (így az etnikumok rangsorában jó időre ismét a magyarok elé kerültek). Ennek megfelelően a románság statisztikai pozíciói sem szilárdultak tovább, a valamikori Arad megyét kivéve, ahol számerejük az egyéb anyanyelvűek rovására erősödött. Utóbbiak aránya mind a négy megyében határozottan visszaesett.

1966

Az újabb romániai népszámlálást 1966. március 15-én hajtották végre. Időközben a tartományi rendszert ismét átszervezték. Temesvár tartomány Bánság néven alakult újjá, némiképp egyszerűsített körzeti beosztással. Ennek során a korábbi Pécska rajon Arad rajon része lett, Zsombolya rajont pedig megosztották Nagyszentmiklós és Temesvár rajonok között. Gátalja és Csák rajonok nagyobb részét Detta néven egybevtették; a két felszámolt körzet egyéb részei Lugos, illetve Temesvár rajon területét növelték. Resica rajon is megszűnt, miután helységei – a Lugos rajonhoz átszatolt tíz települést leszámítva – Resicabánya közvetlen igazgatása alá kerültek. A dinamikus fejlődő tartományi városhoz kapcsolták Stájerlakaninát is Oravica rajontól.

A ma is érvényes megyerendszert a népszámlálás után két esztendővel, az 1968. február 17-i 2. sz. törvény rendelkezése alapján léptették érvénybe. A népszámlálás részletesen feldolgozott anyaga ennek megfelelően 1969–1970-ben, összesen kilenc kötetben látott napvilágot. A községenkénti demográfiai, köztük az egyes helységek nemzetiségi és anyanyelvi megoszlására vonatkozó adatokat azonban még ezt megelőzően a népszámlálás időpontjában fennálló közigazgatási beosztás szerint, tizenhat tartományi és egy összefoglaló kötetben publikálták.⁴⁸ Az 1966. évi népszámlálási közlemények két lépcsőben közreadott sorozata kiemelkedően bő adatközlése folytán a román népességi – s egyúttal a nemzetiségi és anyanyelvi – statisztika 1930. évihez fogható fontos bázisának tekinthető.

Az 1966. évi lélekszámadatokat az eredeti csoportosításban, a mai felosztással egybevetve a 37. táblázat ismerteti.

37. táblázat
Arad, Krassó-Szörény és Temes megye, és az érintett korabeli közigazgatási egységek lélekszáma egymással egybevetve az 1966. évi népszámlálás időpontjában

	Lélekszám	Együtt	Ebből a három mai megye területére esik				
			%	%	Arad	Krassó-Szörény	Temes
Tartomány, tartományi város, rajon	(.)	1447570	(.)	100,0	481248	358726	607596
Regiunea Hunedoara	670129	82	0,0	0,0	–	82	–
– Raionul Hațeg	52334	82	0,2	0,0	–	82	–
Regiunea Crișana	851386	178507	21,0	12,3	178507	–	–
– Raionul Criș	67424	61699	91,5	4,2	61699	–	–
– Raionul Gurahonț	53114	53114	100,0	3,7	53114	–	–
– Raionul Ineu	63694	63694	100,0	4,4	63694	–	–
Regiunea Banat	1285472	1268981	98,7	87,7	302741	358644	607596
Orașul regional							
– Arad	136909	136909	100,0	9,5	136909	–	–
– Lugoj	35364	35364	100,0	2,4	–	–	35364
– Reșița	121461	121461	100,0	8,4	–	121461	–
– Timișoara	192954	192954	100,0	13,3	–	–	192954
– Raionul Arad	115815	115815	100,0	8,0	111063	–	4752
– Raionul Bozovici	23972	23972	100,0	1,7	–	23972	–
– Raionul Caransebeș	92317	92317	100,0	6,4	–	92317	–
– Raionul Deta	70717	70717	100,0	4,9	–	5743	64974

⁴⁸ A feldolgozott kötetek: Recensămîntul populației și locuințelor din 15 martie 1966. Vol. 1. Populația. Regiunea Banat, Regiunea Crișana. București, 1968, Direcția Centrală de Statistică.

	Lélekszám	Együtt	Ebből a három mai megye területére esik				
			%	%	Arad	Krassó-Szörény	Temes
– Raionul Făget	38577	38577	100,0	2,7	–	–	38577
– Raionul Lipova	62209	62209	100,0	4,3	54769	–	7440
– Raionul Lugoj	74559	74559	100,0	5,1	–	8428	66131
– Raionul Moldova-Nouă	31962	31962	100,0	2,2	–	31962	–
– Raionul Oravița	46678	46678	100,0	3,2	–	46127	551
– Raionul Orșova	45125	28634	63,5	2,0	–	28634	–
– Raionul Sînnicolaul Mare	96241	96241	100,0	6,6	–	–	96241
– Raionul Timișoara	100612	100612	100,0	7,0	–	–	100612

1956 és 1965 között Bánság tartomány területén az élveszületési arányszám évi átlagban 12,5 ezrelék volt (eközben az 1956. évi 17 ezrelékről 9,8 ezrelékre süllyedt), míg a halálozások aránya 10,7 és 13 ezrelék között váltakozott. Az adatok az időszak átlaga szerint ugyan csekély (évi 0,8 ezrelékes) természetes gyarapodást jegeznek, de a – feltehetően – az ötvenes évek elejétől felfelé ívelő reprodukciós görbe egy évtized múltán már ismét hullámvölgyet rajzolt le.

A tartomány lélekszáma az alig 9,8 ezer főnyi természetes szaporulattal szemben 89,6 ezerrel növekedett, így csaknem 80 ezer főt tett ki a bevándorlások többlete. A nagyobb vonzásközpontok migrációs nyeresége a régió falvaiból történt beköltözések folytán értelemszerűen ennél nagyobb, 96 ezer, de még a városi jellegű településeket leszámítva is 90 ezer főnyi volt (lásd a XXXII. és XXXIII. mellékleteket).

A világháborús események kiváltotta nagyarányú népességcsere és a már régebbtől folyamatosan zajló – az ötvenes második felében pedig újabb lendületet vett – beáramlás következtében az 1966. évi népszámlálás időpontjában a három mai megyében összeírt lakosok közül minden negyedik embernek a térségen kívül volt a szülőhelye. (Ez az arány Arad megyében 18,1%, Krassó-Szörény megyében 22,7%, Temes megyében 31,1%.) A városi népességnek több mint egyharmada (Arad megyében 28,3 százalék, Krassó-Szörény megyében 39,7 százalék, Temes megyében 43,5 százalék) érkezett távolabbi vidékekről. (XII. és XXXVIII. mellékletek.) A bevándorlók 44,6 (a városokban 47,5) százaléka Erdélyen kívülről, túlnyomóan a Kárpátokon túlról származott. (Ekkor már a külföldi születésűek között is minden bizonytalán az egykori Nagy-Romániának a mai országhatáron kívül területeiről elszármazottak többségben.)

A fentiek ismeretében nem meglepő, hogy a román nemzetiségűeknek az előző periódusban még stagnáló számaránya az 1956. évi népszámlálást követő bő évtized alatt a három mai megye területén ismét emelkedett (3,4 százalékponttal, ezen belül Temes megyében ugrásszerűen 5 százalékponttal), amit a magyar, a német és az egyéb nemzetiségűek számerejének nagyjából egyező mértékű (1–1,3 százalékpontos) csökkenése kísért.

A népesség etnikai összetételének változásai szűkebb területi részletezésben csak az 1956. évi rajoni határok szerint követhetők nyomon. A főbb etnikumok számát 1956-ban és 1966-ban, valamint számuk változását a két népszámlálás között nemzetiség, illetve anyanyelv szerint, körzetenként a 38–41. táblázat részletezi.

38. táblázat
Az összes népesség, valamint a románok, magyarok, németek, zsidók és cigányok száma nemzetiség, illetve anyanyelv szerint Temesvár tartomány területén 1956-ban

a) Nemzetiség

	Összesen	Román	Magyar	Német	Zsidó	Cigány	Ukrán	Szerb- horvát	Szlovák	Bolgár	Cseh	Egyéb
Összesen	1195871	768650	147427	173733	12990	10726	4825	44683	11893	9350	8887	2707
Tartományi városok:												
– Arad	106460	58444	31850	9037	4963	5	34	1062	448	118	177	322
– Lugos	30252	18811	5592	4279	536	426	95	89	152	19	130	123
– Resicabánya	41234	26154	3511	9158	164	539	19	303	349	35	799	203
– Temesvár	142257	75855	29968	24326	6700	122	56	3065	575	280	649	661
Rajonok:												
– Arad	77519	42571	14458	17986	39	346	4	221	131	1695	12	56
– Bozovics	24471	23236	55	68	2	308	–	3	3	2	787	7
– Karánsebes	84232	72020	1413	5866	184	456	3114	64	301	7	491	316
– Csák	55958	31463	7021	10906	25	367	10	4902	30	1167	29	38
– Facsád	38759	34843	2877	598	23	281	4	21	21	6	29	56
– Gátalja	39767	23835	6277	6926	5	416	2	751	1182	8	322	43
– Zsombolya	52187	22085	7167	18135	19	1760	11	2725	191	47	9	38
– Lippa	65421	54513	3222	7016	81	400	–	65	42	4	22	56
– Lugos	67530	50345	4622	8264	16	704	1024	1466	827	9	120	133
– Újmoldova	27813	16668	86	123	6	140	2	8576	4	1	2200	7
– Oravicabánya	57319	50025	955	2867	42	245	17	569	672	12	1652	263
– Orsova	42028	38063	478	551	72	292	6	1527	15	11	939	74
– Pécska	45980	20627	12106	3949	28	585	184	1708	6550	11	201	31
– Resicabánya	50874	38667	1102	2818	34	1215	14	6479	166	15	282	82
– Nagyszentmiklós	67126	28882	5789	18658	37	971	168	6471	129	5875	10	136
– Temesvár	78684	41543	8878	22202	14	1148	61	4616	105	28	27	62

b) Anyanyelv

	Összesen	Román	Magyar	Német	Jiddis	Cigány	Ukrán	Szerb- horvát	Szlovák	Bolgár	Cseh	Egyéb
Összesen	195871	775067	160616	179519	1167	8645	4706	41739	8897	8996	5169	1350
Tartományi városok:												
– Arad	106460	59050	37633	8089	583	3	25	609	179	63	43	183
– Lugos	30252	18869	6107	4473	22	431	88	49	75	15	39	84
– Resicabánya	41234	26204	3341	10651	7	527	18	205	65	14	130	72
– Temesvár	142257	76173	36459	25494	512	128	51	2509	211	166	144	410
Rajonok:												
– Arad	77519	42853	14676	17891	4	140	2	207	49	1663	1	33
– Bozovics	24471	23350	47	72	–	232	–	1	–	1	765	3
– Karánsebes	84232	72493	1397	6649	6	225	3107	39	44	3	153	116
– Csák	55958	31639	7047	10969	2	282	8	4818	12	1148	14	19
– Facsád	38759	34797	2897	604	6	361	4	14	11	6	15	44
– Gátalja	39767	24245	6311	6960	1	399	2	702	905	6	208	28
– Zsombolya	52187	22315	7167	18273	1	1602	2	2636	123	42	3	23
– Lippa	65421	54757	3339	6910	6	332	–	19	15	1	5	37
– Lugos	67530	50834	4539	8526	–	583	1038	1346	537	5	57	65
– Újmoldova	27813	16750	76	113	–	166	2	8544	1	1	2149	11
– Oravicabánya	57319	49602	900	5121	4	792	6	418	91	10	321	54
– Orsova	42028	38229	576	714	3	112	7	1492	2	14	844	35
– Pécska	45980	21258	12282	3924	5	672	118	1100	6387	6	203	25
– Resicabánya	50874	40231	1100	3169	4	8	10	6175	60	9	68	40
– Nagyszentmiklós	67126	29406	5791	18766	–	780	157	6318	74	5806	1	27
– Temesvár	78684	42012	8931	22151	1	870	61	4538	56	17	6	41

39. táblázat

Az összes népesség, valamint a románok, magyarok, németek, zsidók és cigányok száma nemzetiség, illetve anyanyelv szerint Temesvár tartomány területén 1966-ban

a) Nemzetiség

	Összesen	Román	Magyar	Német	Zsidó	Cigány	Ukrán	Szerb- horvát	Szlovák	Bolgár	Cseh	Egyéb
Összesen	1285472	879610	144919	169059	4948	8509	5661	42844	10054	9303	8154	2411
Tartományi városok:												
– Arad	126000	80368	31343	10008	1752	65	62	1162	442	256	157	385
– Lugos	35364	23630	6002	4539	250	301	197	106	145	14	76	104
– Resicabánya	56653	40610	4014	9848	82	283	103	577	239	43	712	142
– Temesvár	174243	109100	31016	25058	2590	120	71	4188	490	475	516	619
Rajonok:												
– Arad	79680	44844	14119	17689	17	1181	20	186	156	1391	18	59
– Bozovics	23972	22904	110	49	–	88	1	8	5	–	796	11
– Karánsebes	89929	78193	1542	5585	76	223	3363	113	213	7	345	269
– Csák	56238	33199	6515	10309	14	510	12	4371	19	1204	32	53
– Facsád	38554	35272	2536	525	4	69	22	13	40	3	49	21
– Gátalja	37524	23928	5593	5738	4	286	4	641	1048	25	234	23
– Zsombolya	54748	25990	7042	17885	6	1146	15	2389	116	109	14	36
– Lippa	62209	52709	3072	6096	43	70	7	56	46	17	30	63
– Lugos	63218	48562	3657	7446	11	199	1127	1365	649	6	111	85
– Újmoldova	31962	21356	281	144	–	95	11	7743	12	2	2297	21
– Oravicabánya	58806	51456	863	3155	14	1042	31	422	251	27	1371	174
– Orsova	45125	41354	454	614	29	122	7	1495	5	13	966	66
– Pécska	43469	20944	11036	3513	9	372	143	1424	5815	12	182	19
– Resicabánya	55874	43969	1431	2853	16	244	113	6750	172	22	218	86
– Nagyszentmiklós	67183	31663	5425	17298	20	910	251	5785	118	5605	7	101
– Temesvár	84721	49559	8868	20707	11	1183	101	4050	73	72	23	74

b) Anyanyelv

	Összesen	Román	Magyar	Német	Jiddis	Cigány	Ukrán	Szerb- horvát	Szlovák	Bolgár	Cseh	Egyéb
Összesen	1285472	884339	149690	172376	188	8199	5510	40885	8378	8954	5434	1519
Tartományi városok:												
– Arad	126000	81005	33800	9456	46	38	58	823	260	180	77	257
– Lugos	35364	23742	6252	4519	13	370	179	82	90	3	22	92
– Resicabánya	56653	40895	3885	10678	7	286	82	488	71	15	192	54
– Temesvár	174243	109806	33502	25564	104	129	58	3784	270	373	190	463
Rajonok:												
– Arad	79680	45128	14166	17664	3	1026	21	147	106	1370	10	39
– Bozovics	23972	22924	110	62	–	69	1	6	4	–	784	12
– Karánsebes	89929	78594	1472	6028	1	114	3328	71	42	6	173	100
– Csák	56238	33262	6509	10364	1	519	13	4318	14	1188	11	39
– Facsád	38554	35302	2549	503	–	78	35	8	37	1	24	17
– Gátalja	37524	24255	5547	5729	–	308	4	604	881	19	157	20
– Zsombolya	54748	25944	7024	18134	–	1090	6	2324	92	92	10	32
– Lippa	62209	52839	3132	6074	3	22	9	28	29	15	12	46
– Lugos	63218	48724	3571	7614	–	280	1128	1280	533	4	38	46
– Újmoldova	31962	21428	254	127	–	37	10	7799	4	1	2286	16
– Oravicabánya	58806	51725	776	4567	1	1052	23	321	20	24	246	51
– Orsova	45125	41356	488	712	2	83	3	1484	2	8	938	49
– Pécska	43469	21194	11022	3529	1	597	107	1104	5699	12	181	23
– Resicabánya	55874	44356	1379	2932	3	421	103	6474	88	12	67	39
– Nagyszentmiklós	67183	31937	5441	17431	3	654	242	5761	89	5566	3	56
– Temesvár	84721	49923	8811	20689	–	1026	100	3979	47	65	13	68

40. táblázat

A népesség tényleges szaporodása vagy fogyása (–) nemzetiség szerint
Temesvár tartomány területén 1956–1966 között

	Összesen	Román	Magyar	Német	Zsidó	Cigány	Ukrán	Szerb- horvát	Szlovák	Bolgár	Cseh	Egyéb
Összesen	89601	110960	–2508	–4674	–8042	–2217	836	–1839	–1839	–47	–733	–296
Tartományi városok:												
– Arad	19540	21924	–507	971	–3211	60	28	100	–6	138	–20	63
– Lugos	5112	4819	410	260	–286	–125	102	17	–7	–5	–54	–19
– Resicabánya	15419	14456	503	690	–82	–256	84	274	–110	8	–87	–61
– Temesvár	31986	33245	1048	732	–4110	–2	15	1123	–85	195	–133	–42
Rajonok:												
– Arad	2161	2273	–339	–297	–22	835	16	–35	25	–304	6	3
– Bozovics	–499	–332	55	–19	–2	–220	1	5	2	–2	9	4
– Karánsebes	5697	6173	129	–281	–108	–233	249	49	–88	–	–146	–47
– Csák	280	1736	–506	–597	–11	143	2	–531	–11	37	3	15
– Facsád	–205	429	–341	–73	–19	–212	18	–8	19	–3	20	–35
– Gátalja	–2243	93	–684	–1188	–1	–130	2	–110	–134	17	–88	–20
– Zsombolya	2561	3905	–125	–250	–13	–614	4	–336	–75	62	5	–2
– Lippa	–3212	–1804	–150	–920	–38	–330	7	–9	4	13	8	7
– Lugos	–4312	–1783	–965	–818	–5	–505	103	–101	–178	–3	–9	–48
– Újmoldova	4149	4688	195	21	–6	–45	9	–833	8	1	97	14
– Oravicabánya	1487	1431	–92	288	–28	797	14	–147	–421	15	–281	–89
– Orsova	3097	3291	–24	63	–43	–170	1	–32	–10	2	27	–8
– Pécska	–2511	317	–1070	–436	–19	–213	–41	–284	–735	1	–19	–12
– Resicabánya	5000	5302	329	35	–18	–971	99	271	6	7	–64	4
– Nagyszentmiklós	57	2781	–364	–1360	–17	–61	83	–686	–11	–270	–3	–35
– Temesvár	6037	8016	–10	–1495	–3	35	40	–566	–32	44	–4	12

41. táblázat
A népesség tényleges szaporodása vagy fogyása (–) anyanyelv szerint
Temesvár tartomány területén 1956–1966 között

	Összesen	Román	Magyar	Német	Jiddis	Cigány	Ukrán	Szerb- horvát	Szlovák	Bolgár	Cseh	Egyéb
Összesen	89601	109272	–10926	–7143	–979	–446	804	–854	–519	–42	265	169
Tartományi városok:												
– Arad	19540	21955	–3833	1367	–537	35	33	214	81	117	34	74
– Lugos	5112	4873	145	46	–9	–61	91	33	15	–12	–17	8
– Resicabánya	15419	14691	544	27	–	–241	64	283	6	1	62	–18
– Temesvár	31986	33633	–2957	70	–408	1	7	1275	59	207	46	53
Rajonok:												
– Arad	2161	2275	–510	–227	–1	886	19	–60	57	–293	9	6
– Bozovics	–499	–426	63	–10	–	–163	1	5	4	–1	19	9
– Karánsebes	5697	6101	75	–621	–5	–111	221	32	–2	3	20	–16
– Csák	280	1623	–538	–605	–1	237	5	–500	2	40	–3	20
– Facsád	–205	505	–348	–101	–6	–283	31	–6	26	–5	9	–27
– Gátalja	–2243	10	–764	–1231	–1	–91	2	–98	–24	13	–51	–8
– Zsombolya	2561	3629	–143	–139	–1	–512	4	–312	–31	50	7	9
– Lippa	–3212	–1918	–207	–836	–3	–310	9	9	14	14	7	9
– Lugos	–4312	–2110	–968	–912	–	–303	90	–66	–4	–1	–19	–19
– Új moldova	4149	4678	178	14	–	–129	8	–745	3	–	137	5
– Oravicabánya	1487	2123	–124	–554	–3	260	17	–97	–71	14	–75	–3
– Orsova	3097	3127	–88	–2	–1	–29	–4	–8	–	–6	94	14
– Pécska	–2511	–64	–1260	–395	–4	–75	–11	4	–688	6	–22	–2
– Resicabánya	5000	4125	279	–237	–1	413	93	299	28	3	–1	–1
– Nagyszentmiklós	57	2531	–350	–1335	3	–126	85	–557	15	–240	2	29
– Temesvár	6037	7911	–120	–1462	–1	156	39	–559	–9	48	7	27

A románok az összlakosságnál jóval nagyobb számban gyarapodtak. (E többlet a külföldre távozottak hiányát ellensúlyozó beköltözésekből, illetőleg népszámlálási nemzetiségváltásokból adódik.) Rajtuk kívül – legalábbis nemzetiség szerint – egyedül az ukránok lélekszáma nőtt. Az időszak végéig a románok száma – az összes népesség természetes fogyásával, illetőleg elvándorlásával összefüggésben – csak Bozovics, Lippa és Lugos rajonokban csökkent, míg a más nemzetiségűek (a térség átlagánál kedvezőbb természetes szaporulatú ukránok kivételével) ekkor már majd mindegyik körzetben kevesebben voltak. Közülük számottevő gyarapodás – a belső vándor mozgások eredményeként – csupán egyes tartományi városokban a magyarok, németek, szerb-horvátok és bolgárok esetében mutatkozik. Szembetűnő a cigány nemzetiségűek számának gyors növekedése Arad, Csák és Oravicabánya körzetekben, ez a rendhagyó változás azonban – miként számuk hasonló mértékű csökkenése általában – nem népmozgalmi természetű, hanem bevallási eltérésekből adódik.

Az etnikai adatok két népszámlálás közötti – esetenként a felvételek minőségi eltéréseit és ily módon az eredmények egybevetettségének korlátait is jelző – eltolódása mellett az anyanyelvi és nemzetiségi értékek különbségének mérséklődése is megfigyelhető. (Vö. az LXXVI. és LXXVII. táblamelléleteket.) Ezt többnyire az etnikumközi átfedések kisebb vagy nagyobb mértékű zsugorodása kísérte, ami egyébként az 1966. évi népszámlálásnak Erdély- sőt országszerte egyik jellegzetes vonása volt. E folyamat keretében a magyar anyanyelvű, ám nem magyar nemzetiségűként összeírt népesség száma egy évtized leforgása alatt 18203-ról 8873-ra esett vissza, azaz 9330-cal (ugyanakkor a magyar nemzetiségű más anyanyelvűek száma mindössze 912-vel) fogyott. E csökkenésből 5004 a zsidó, 1539 pedig a német nemzetiségűekre jutott. Hiányuk – a zsidók és németek kivándorlása következtében – tényleges népességi veszteséget takar; főként ezzel magyarázható a magyar anyanyelvűek Aradon és Temesvárott jelentkező komoly lélekszám-csökkenése is. (A cseheknek és szlovákoknak ez idő alatt nyelvileg elnémetesedett – városokban élő – rétegük csappant meg feltehetően szintén a német emigrálás által.) A magyar anyanyelvű román nemzetiségűek körének szűkülése (számuk 1960-nal lett kevesebb) már inkább disszimilációs fogyásra utal. Hasonló elmozdulás néhány más etnikumnál is megfigyelhető (cigányok, szerb-horvátok); esetükben az illető kisebbséghez tartozó román anyanyelvűek számának csökkenése jelez beolvadást.

1977

Az 1977. január 5-i népszámlálás főbb eredményeit – megyénként és települési típusok szerint összegezve – mindössze két kötetben publikálták. Ez a népesség-számbavétel egészen a legutóbbi időkig a román nemzetiségi statisztika „fekete doboza” volt. Noha a felvétel során az anyanyelvet és a nemzetiséget külön-külön tudakolták, a végleges adatokat egy sajátos, az összes korábbi népszámlálásától eltérő kategória alapján, „nemzetiség és anyanyelv” szerint (populația după naționalitate și limba maternă) tették közzé. A kötet szerkesztői semmiféle magyarázattal nem szolgáltattak arra vonatkozóan, hogy milyen módszerekkel történt a „nemzetiség és anyanyelv” vegyes fogalomkörének a meghatározása a két kérdőpontra adott, esetenként különböző nyilatkozatok alapján.

Az adatok elemzésével kimutatható, hogy az 1977. évi népszámlálás végleges eredményeit tartalmazó korabeli közlemény valójában sem anyanyelv, sem pedig nemzetiség szerint nem ad érdemi tájékoztatást a népesség etnikai megoszlásáról. A kötet összeállítói az anyanyelvi és nemzetiségi bevallás kombinációja alapján véglegesítették a számokat, így a népszámlálási kiadvány „nemzetiség és anyanyelv”-i táblái csak a két szempont szerint egyező népességet részletezték, míg az „eltérő nemzetiségű és anyanyelvű” népesség további részletezés nélkül egy tételben szerepelt. Ezzel az eljárásukkal súlyosan megsértették a nemzetiségi

statisztika évszázados alapelveit és nemzetközi gyakorlatát. A központi kiértékelők ráadásul nem egyforma mércével mértek. Azaz csak a nemzeti kisebbségek esetében sorolták az illető etnikumhoz azokat, akik mind nemzetiségük, mind pedig anyanyelvük szerint ugyanahhoz a néphez tartoznak, ezzel szemben románok számítottak mindenkit, aki akár a nemzetiségi, akár az anyanyelvi rovatban románként szerepelt. (Ilyenformán „eltérő nemzetiségű és anyanyelvű” is csak nem román lehetett.) A népszámlálási kötet szerkesztői tehát, miközben adataikat az anyanyelvi és nemzetiségi bevallást kombinálva állították elő, ezt oly módon tették, hogy ugyanazon eljárás esetében két logikailag ellentétes – a kisebbségek esetében leszűkítő, a románság esetében kiterjesztő – műveletet végeztek el, az így származtatott különmemű értékeket pedig a nemzetiségre vagy az anyanyelvre vonatkozó alapadatok helyett egy homogénnek tetsző közös táblázatban adták közre. Így a népszámlálási kiadvány a nemzetiségi kisebbségek számát értelemszerűen alacsonyabbnak, a románokét pedig magasabbnak tüntette fel mind a nemzetiségi, mind pedig az anyanyelvi kimutatáshoz (!) képest.

A nemzeti homogenizáció szolgálatában durván meghamisított adatok nyilvános helyreigazítására csak az 1989. decemberi fordulatot követően kerülhetett sor. Az országos összegeket – mind a nemzetiségre, mind pedig az anyanyelvre vonatkozóan – az 1990. évi román statisztikai évkönyv tette közzé. Az eredeti nemzetiségi adatokat első ízben az 1992. évi népszámlálás előzetes eredményeit ismertető tájékoztató kiadványban részletezték megyénként. A községi összegek a bukaresti statisztikai szolgálat szíves közlése alapján a már hivatkozott magyarországi kiadványban láttak napvilágot. A helységenkénti adatokat az 1992. évi népszámlálás feldolgozása során összeállított megyei munkaanyagok összehasonlító táblázatai tartalmazzák.

1992

A következő népszámlálást eredetileg – egy még 1989 novemberében jóváhagyott döntés alapján – 1991 elején kellett volna lefolytatni. Erre azonban a politikai változások miatt csak egy évvel később, 1992. január 7–14. között került sor. A népszámlálási űrlapokon ez alkalommal is szerepelt az anyanyelvi, illetve a nemzetiségi kérdőpont, emellett – ötödfél évtized után először – a felekezeti hovatartozást is tudakolták. (Ennek során a Romániában bevett egyházak között a népszámlálási kimutatásban is részletezve új felekezetként jelent meg a pünkösdisták, az evangéliumi szabad keresztény, valamint az óhitű ortodox egyház. Önálló rovatot kaptak az ágostai hitvallású evangélikus egyháztól a főhatalomváltás idején különvált s véglegesen 1948-ban elismert, zömében magyar ajkú híveket tömörítő zsinat-presbiteri evangélikus-lutheránus egyház hívei is, bár meg kell jegyezni, hogy a népszámlálók a két egyházat gyakorta összekavarták egymással.)

A végleges eredmények négy központilag feldolgozott vasos kötetben láttak napvilágot. Közülük az utolsót teljes egészében az etnikai és felekezeti vonatkozású eredményeknek szentelték. Ez az összeállítás a népesség nemzetiségi, anyanyelvi és vallásfelekezeti megoszlását, valamint a nemzetiségi-anyanyelvi és nemzetiségi-felekezeti átfedések számait megyénként és települési környezet szerint (sőt a nemzetiség és anyanyelv közötti összefüggéseket városonként is) kimutatja. Ezen felül – még ha csak országos összegekben is – teljes körűen tájékoztat az egyes etnikumok demográfiai viszonyairól, ami páratlanul számít a román nemzetiségstatisztika történetében. Az 1992. évi településszintű nemzetiségi és felekezeti adatok – a példaértékű Kovászna megyei helyi összeállítást kivéve – nyomtatásban ez idáig nem jelentek meg, a census feldolgozása során született munkaanyagok részeként azonban a kutatók-érdeklődők számára hozzáférhetők. Az említett budapesti forráskiadványban a községenkénti anyanyelvi összegek is fellelhetők.

*

A népmozgalom főeredményei a vizsgált területen 1966–1976 között a korábbinál némileg kedvezőbben alakultak. Ez részben a születésszám időszak eleji és az 1966. évi abortusztörvénnyel kikényszerített – átmeneti növekedésének köszönhető. Krassó-Szörény és Temes megyében ezen felül annak is, hogy az egyébként viszonylag magas halálozási arányszám e két törvényhatóságban lényegesen nem emelkedett tovább.

A következő másfél évtizedben az élveszületési arányszám már ismét csökkent (legnagyobb mértékben Arad és Temes megyében), s ezzel egyidejűleg a halandóság szintje is emelkedett: a fiatalabb nemzedékek folyamatos beköltözése folytán Temes és Krassó-Szörény megyében csupán 0,3–0,7, a lassan öregedő Arad megyében viszont 1,4 ezrelépponttal. E tényezők együtthatása következtében a természetes szaporulat éves mutatója a térségben 1977–1991 között 2–4 ezrelépponttal volt alacsonyabb az előző időszakhoz képest – messze az országos, sőt az erdélyi középérték alatt. A legrosszabb a helyzet Arad megyében, ahol már 1978-ban elkezdődött és azóta is megszakítatlanul tart a népesség természetes fogyása.

A tényleges és a természetes szaporulat különbözete 1966 és 1977 között még mindhárom megyében vándorlási nyereséget eredményezett (a többlet Temes megyében kiemelkedően nagy, 65,3 ezer főnyi), míg ugyanez a mérleg a következő másfél évtizedben már passzívumot mutat (a veszteség Temes megyében a legkisebb, mindössze 3,8 ezer lélek).

1977–1991 között az országból hivatalos úton távozottak száma Arad megyében 39169, Krassó-Szörény megyében 17587, Temes megyében 91185 volt.⁴⁹ Ha a kivándorlási statisztikát az összes vándorlás mérlegével (X. melléklet) egybevetjük – vagyis az utóbbi passzívumából a kivándorlási veszteséget levonjuk – látható, hogy a belső vándormozgalmak egyenlege valójában pozitív: a megyén kívülről érkezettek ily módon számítható többlete a térségben elérte a 115 ezer főt. Vagyis az évtizedek óta zajló beáramlás hevessége mit sem csökkent – amit részben az országból kifelé gravitáló vándormozgalom (jórészt a hetvenes években újra indult és az 1989. évi fordulat után tetőzött német exodus) nyomán keletkezett újabb népességi vákuum is provokált –, e tendencia azonban a különböző irányú mozgások számait nivelláló statisztikai átlagokban értelemszerűen nem jelenik meg. Az elmúlt bő másfél évtized migrációs egyenlege tehát – akárcsak a II. világháborút követően – ezúttal is egy nagyarányú, etnikailag színezett népességcsere értékeit mosta egybe.

Ez az irányzat a születési hely szerinti kimutatásokban jól nyomon követhető. A három érintett megyében élők, illetőleg az ugyanezen megyékben születettek (XVIII. és XXI. melléklet) számának különbözete – azaz a régió megyeközi vándorlásokból adódó népességi többlet – 1966-ban 213786, 1977-ben 275496, 1992-ben pedig 335871 lélek volt. A belső vándorlások nyeresége 1966 és 1977 között 61710-zel nőtt (a népesség tényleges növekedésének 42 százaléka ebből a többletből származott), 1977 és 1992 között pedig (a népesség tényleges fogyása mellett) további 60375-tel lett több. (A két különbözet értelemszerűen alacsonyabb a ténylegesen beköltözötték számánál, hiszen ez utóbbi folyamatosan csökken az időközbeni elhalálozások által.) E hozadék nagyobbik

⁴⁹ Anuarul demografic al României. București, 1996, Comisia Națională pentru Statistică. 516–518. p. Megjegyzendő, hogy a kivándorlás a hivatalosan nyilvántartottnál sokkal nagyobb tömegeket sodort magával.

részét a Kárpátokon túli országrészekkel folytatott népcsere aktívuma tette ki. (A fent említettek túl vö. még a XIV., XVII. és XXIII. mellékleteket.)

Míg 1966-ban a térségben élők 24,7 százaléka származott az ország más vidékeiről (vagy született külföldön, jobbra az egykori Nagy-Romániának az ország mai határain kívül eső tartományjaiban), a jövevények aránya 1977-ben már 27,3, 1992-ben pedig 31,2 százalékot tett ki.⁵⁰ Ez az arány Arad megyében 24,4%, Krassó-Szörény megyében 25,1%, Temes megyében 39,3% volt. A városokban élők 36,7 százaléka (Arad megyében 28,1 százaléka, Krassó-Szörény megyében 35,4 százaléka, Temes megyében 42,5 százaléka) érkezett az illető megyén kívülről. Ezek az értékek kicsivel elmaradnak a huszonöt évvel korábbiaktól, jóllehet az összes népességen belül a jövevények számereje nőtt. Ennek az a magyarázata, hogy vidéken a németek távozása következtében erősen visszaesett a helybeli születésűek száma, a gyérülő lakosságú települések némelyikét pedig a beáramlás is célba vette. Mindezek következtében a három megye községeiben a megyén kívül születettek számereje az 1966. évi 15,9 (illetve az 1977. évi 17,4) százalékról 1992-ig 23,9 százalékra emelkedett. A növekedés Arad (1966: 11,5%, 1992: 20,3%) és Temes megyében (1966: 22,5%, 1992: 34,3%) volt a legnagyobb.

A szakadatlan utánpótlásnak köszönhetően az Erdélyen kívüli születésűek aránya a bevándorolt népességen belül két és fél évtized elteltével is változatlan maradt (44,6%).⁵¹ A Kárpátokon túlról érkezettek jelenléte az ország legtávolabbi – különösen moldvai (északkeleti) – vidékeinek népességfőlönségét is mozgósítani képes városi vonzasközpontokban erősödött (az 1966. évi 47,5 százalékról 1992-ig 49,3 százalékra nőtt), míg a korlátozottabb térbeli vonzerővel bíró községekben csökkent (35,4 százalék a korábbi 40 százalékkal szemben).

A természetes fogyás szinte valamennyi etnikumot érintő állandósulása és főként nemzeti kisebbségeket sújtó kivándorlás egyfelől, a románság számát elsősorban termékeny fiatal korosztályokkal gyarapító – városokba összpontosuló – folyamatos beáramlás másfelől, az 1966. évi népszámlálást követően felgyorsította, az 1977–1992 közötti periódusban pedig kiteljesítette az etnikai térszerkezet térségbeli átrendeződésének II. világháború óta tartó folyamatát. A nemzetiségi kiegyenlítődés Temes megyében volt a leglátványosabb, ahol az 1966 óta eltelt negyed század során a románok számaránya közel 20 százalékponttal emelkedett, és így 1992-ben – mint e régióban, sőt a tágabb Erdélyben általában – már itt is ők alkották az összes népesség több mint negyötödét. Csaknem tíz százalékpontos növekedés eredményeként népességi arányuk hasonlóan alakult Arad megyében is. A származását tekintve rendkívül heterogén, sokfelől egybevegyült románság térfoglalása – a szó szoros értelmében – a távozó németek, kisebbrészt pedig a magyarok rovására történt. Az egyéb nemzetiségűek számaránya nem csökkent, ami elsősorban a népszámlálási bevallásokban is megnyilvánuló cigány „etnikai reneszánsznak” köszönhető. Emellett – főként a rurális térségekben – fennmaradtak a Bánság egykori nemzetiségi sokszínűségét nyomokban máig őrző hagyományos kisebb etnikai zárványok is.

A régió magyarsága számára is sorsdöntő népességi átváltozás minden szempontra kiterjedő elemző kifejtésére nem vállalkozhatunk. Figyelemmel kíséréséhez a kötet újdonság értékű településenkénti idősoráiban mindenesetre részletes illusztrációs anyagot talál az olvasó.

⁵⁰ Az 1992. évi adatok forrása: Recensământul populației și locuințelor din 7 ianuarie 1992. Vol. I. Populație – structura demografică. București, 1994, Comisia Națională pentru Statistică. 103–111. p. Ugyanez az arány a megyei illetőségűek születési helye szerint számítva (XIV. melléklet) alacsonyabb, 29,5 százalék.

⁵¹ Ez az érték csak az érintett megyékben állandó lakóhellyel rendelkezők szerint volt megadható; a ténylegesen jelenlévők esetében a jövevények számaránya egy-két százalékponttal még ennél is magasabb.